

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

DE MOTIVERING VAN DE VONNISSEN EN ARRESTEN EN DE BEWIJSKRACHT VAN DE AKTEN

Rede uitgesproken door de eerste advocaat-generaal F. DUMON
op de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie
op 1 september 1978*

De rede die ieder jaar op de algemene en openbare vergadering van het Hof wordt uitgesproken en die op grond van een eeuwenlange traditie «Mercuriale¹» genoemd wordt, moet volgens de wet en ook naar diezelfde traditie handelen over een «bij die gelegenheid passend» onderwerp.

In een tijd, zoals wij die thans beleven, valt de keuze van dat onderwerp moeilijk te maken, nu de institutionele sociale, internationale, economische vraagstukken die de leden van een hoogste gerechtshof uiteraard niet onberoerd kunnen laten, heel talrijk, ernstig en ingewikkeld zijn, evenzeer trouwens als de problemen in verband met de rechtsbedeling in onze hedendaagse samenleving.

Verleden jaar had ik de eer U zekere aspecten uiteen te zetten van de ontwerpen tot hervorming der instellingen waarover de wetgevende macht en de grondwetgever weldra een beslissing moeten nemen. Thans kom ik daarop niet terug, omdat ik enkel kan bevestigen wat ik hier, met dezelfde vaste overtuiging en met

dezelfde grote bezorgdheid, twaalf maanden geleden gezegd heb.

Op 20 juli ll. heeft de Rechterlijke Macht pas op het ogenblik van de uitreiking van de Gedrukte Stukken vernomen wat de Regering als oplossing voorstelt tijdens het «overgangsstelsel» — d.w.z. vóór de grondwetsherziening —, voor de conflicten tussen de wet en het decreet en de ordonnantie, tussen decreten en tussen ordonnantiën.

Ik had reeds, de 1e september van vorig jaar, kritiek geuit op hetgeen de Regering aldus voorstelt. De eerste voorzitter van het Hof en de procureur-generaal Delange hebben van de 20e juli af gereageerd, zoals het hoorde. In mijn rede had ikzelf precieze voorstellen gedaan. Ik meen dat ik mij daaraan moet houden.

Ik heb het dan ook nodig geacht nu, samen met U, sommige problemen te onderzoeken in verband met de dagelijkse werkzaamheden van het Hof en dus met het belang van de rechtsbedeling en derhalve van de justitiabelen, zowel vandaag als morgen, wanneer de voorgenomen veranderingen doorgevoerd zullen zijn.

Elke dag worden ons middelen overgelegd over de motivering van vonnissen en arresten en over de schending van de bewijskracht van de akten. Ik hoop dat ik er U van kan overtuigen dat sommige van die middelen nopen tot vaststellingen, overdenkingen, rechtzettingen en ook tot het nemen van nauwgezette, nuttige, zelfs onmisbare besluiten om ons werk voort te zetten.

*Thans procureur-generaal.

¹ Mercuriale : op Mercurius betrekking hebbende ; de woensdag (in het Frans «mercredi») is de dag gewijd aan Mercurius.

a) Eeuwenoude benaming voor de algemene vergaderingen van de Kamers van de Parlementen onder het Ancien Régime in Frankrijk, welke steeds plaatsvonden op een woensdag. Bij uitbreiding, de naam gegeven aan de rede welke de procureur-generaal of een advocaat-generaal op die algemene vergaderingen uitsprekt.

Dienaangaande raadplege men :

1° de rede van de heer VAN SCHOOR, procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Brussel, op de plechtige terechtzitting van dit hof van 15 oktober 1886,

2° MARCEL ROUSSELET, eerste voorzitter van het Hof van Beroep te Parijs, *Histoire de la magistrature française*, d. I, blz. 353 e.v., inz. blz. 361 tot 363.

b) *Mercurialen* : regelmatig verschijnend verslag van de prijzen van goederen genoteerd op de markt.

c) *Mercurialen* : te Rome gehouden feesten ter ere van Mercurius.

I. Motivering van de vonnissen en arresten — Artikel 97 van de Grondwet

School voor Criminologie

1. Behoef ik nog te herhalen dat tal van rechts-

werken, redevoeringen, studies, artikelen^{1a} uiteenzetten wat het doel, de betekenis en de draagwijdte is van artikel 97 van de Grondwet en dat talloze arresten van het Hof van dit artikel toepassing maken? Er bestaat geen gevaar dat men zich vergist als men beweert dat deze grondwettelijke bepaling op iedere terechtzitting minstens een keer aangevoerd, zo niet toegepast wordt.

De dagelijkse ervaring wijst niettemin uit dat dit doel, deze betekenis en deze draagwijdte vaak miskend worden door vele partijen die U cassatieberoepen voorleggen, en misschien ook trachten sommigen van hun raadslieden al dan niet bewust aan deze bepaling een draagwijdte toe te kennen die zij geenszins kan hebben en die het Hof overigens in meer en meer arresten verwerpt.

De rechtsleer — en soms zelfs de beste commentatoren — schrijven vaak aan uw arresten, waarin enkel beslist wordt over een middel, afgeleid uit de schending van artikel 97 van de Grondwet, een draagwijdte toe die zij kennelijk niet hebben.

Mag ik mij veroorloven eraan toe te voegen dat sommige van uw arresten en ook — ik mag het niet verbergen — bepaalde van onze conclusies, noten of samenvattingen — ertoe bijdragen deze verwarring te stichten?

Ik wou U natuurlijk geen doctrinaire en praktische uiteenzetting geven van de zeer talrijke vragen die opgeroepen worden door dit artikel van de Grondwet, volgens hetwelk «elk vonnis met redenen omkleed is».

Ik wil in dit eerste deel van mijn uiteenzetting enkel een paar vaststellingen en overwegingen ten beste geven waardoor, naar ik verhoop, een einde zal komen aan dwalingen, die de belangen van de partijen benadelen, de rechtzoekenden of het wetenschappelijk onderzoek op een dwaalspoor brengen en het Hof ertoe verplichten dikwijls elementaire beginselen te herha-

len, en die — waarom het te verhelten — aan het Hof zijn kostbare tijd doen verliezen welke het moet besteden aan zijn eigen taken en waarmee tal van «pleiters» geen rekening houden.

Betekenis, draagwijdte en doel van artikel 97 van de Grondwet

2. Sta mij toe eraan te herinneren dat de bij onze grondwetsbepaling voorgeschreven motivering ertoe strekt willekeur te vermijden door de rechter te dwingen de verantwoording die zich voor zijn beslissing opdringt te zoeken en te vinden², de partijen de gelegenheid te geven in te zien waarom een dergelijke beslissing is genomen, aan de appèlgerechten een middel te verschaffen om de hun overgelegde beslissing in feite en in rechte te beoordelen, aan het Hof van Cassatie de mogelijkheid te bieden om na te gaan of onze positiefrechtelijke bepalingen al dan niet werden geschonden door het hem voorgelegde vonnis of arrest, rechtspraak te scheppen — dit is een zeer belangrijk deel van de formele bronnen van dit recht — en ook een wezenlijke kant van het verdedigingsrecht te doen eerbiedigen.

Artikel 97 stelt een algemeen rechtsbeginsel dat een van de rechterstaak onafscheidelijke regel vormt: dit is door het Hof zeer dikwijls in herinnering gebracht. De verplichting de rechten van de verdediging te eerbiedigen wordt ook opgelegd door de aard zelf van de jurisdictionele functie: de rechter zou, in de regel, niet kunnen beslissen als hij over geen inlichtingen beschikt.

3. Als de rechter geen rekening houdt met de vorderingen, weren en excepties van de partijen die zij inzonderheid in hun conclusie aanvoeren, als de partijen aan de hand van het vonnis of het arrest niet kunnen inzien of uitmaken of hun conclusie in aanmerking is genomen, is het duidelijk dat hun rechten van verdediging geschonden zijn wegens gemis aan motivering. Tot wat dient het vorderingen, weren en excepties aan te voeren als de rechter ze kan ignoreren of er niet op antwoorden! Dit zou leiden tot een dovemansgesprek! Meestal vergeet men het verdedigingsrecht vast te knopen aan de motiveringsplicht; dit is nochtans een vereiste op grond waarvan wij vaak gemakkelijk kunnen ontwaren of de rechter deze motiveringsplicht al dan niet nagekomen is. Nu kan ik hier evenwel niet verduidelijken tot hoever deze plicht strekt³.

^{1a} Men kan ze niet allemaal vermelden. Er dient evenwel bijzonder melding te worden gemaakt van de redevoeringen die hier op 15 september 1933 en 15 september 1934 werden uitgesproken door de procureur-generaal GESCHÉ, toen eerste advocaat-generaal, *Des motifs des jugements et arrêts*, alsmede van het merkwaardig en betrekkelijk recente werk van professor F. RIGAUX waarnaar wij zeer dikwijls zullen verwijzen, *La nature du contrôle de la Cour de cassation*, Bruylant — 1966.

Herinneren wij tevens aan «Les considérations sur les motifs» van onze collega, de raadsheer LEGROS, *Revue de droit pénal et de criminologie*, 1970-71, 3-21. Men raadplege ook van dezelfde auteur «La motivation des décisions de justice», *Travaux du Centre National de recherches de logique*, de rede op 1 september 1970 uitgesproken door de heer Constant, procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Luik, «Propos sur la motivation des jugements et des arrêts en matière répressive», alsmede de werken van de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland over de «motivering van het feitelijk en rechtskundig dispositief in het strafvonnis naar Belgisch en Nederlands recht», 1964. Vermelden wij ten slotte nog de recente studie van professor JACQUES VERHAEGEN, «Le contrôle conceptuel des motifs du jugement pénal et les appréciations souveraines du juge du fond», *J.T.*, 1977, 321-327, alsmede de zeer nuttige commentaar hierop van professor F. RIGAUX, *J.T.*, 1977, 446-448.

Ook de zeer recente publikatie van het «Centre national de logique» over «La motivation des décisions de justice» mag hier niet onvermeld blijven.

² De motiveringsverplichting is een wezenlijke waarborg tegen willekeur; zij geldt als bewijs dat de magistraat zorgvuldig de hem voorgelegde middelen heeft onderzocht en dat hij heeft nagedacht over zijn oplossing voor het geschil (Cass., 12 mei 1932, *Pas.*, 1932, I, 166).

³ Laten wij slechts eraan herinneren, zonder echter te trachten een volledige lijst op te geven van de vragen die daarbij rijzen: a) dat de rechter een loutere bewering beantwoordt door ze tegen te spreken;

4. Meermaals wordt in de middelen en soms in de arresten een formule aangewend, nl. dat de bestreden beslissing, door het ene of het andere niet te verduidelijken of wegens niet-inachtneming van enig deel van de conclusie, de controle van het Hof onmogelijk maakt.

Er zij nochtans opgemerkt dat deze formule in talrijke gevallen niet geschikt is, om de goede reden dat het Hof niet opgericht is om onverschillig welk toezicht uit te oefenen, en dat vaak, vooral wanneer de partijen geen conclusie hebben genomen, de motivering wettelijk summier mag zijn en aldus de controle uitsluiten die in vele middelen zo beoogd wordt. Het is duidelijk dat het Hof niet bevoegd is om na te gaan of de feiten-rechter de gegevens van het dossier al dan niet goed in feite heeft beoordeeld, wat evenwel niet betekent dat

b) dat het antwoord nutteloos wordt als het, wegens een vaststelling of een beslissing, niet meer ter zake dienend is; c) dat de rechter dus, in de regel, geen antwoord moet verstrekken op een grond van niet-ontvankelijkheid van een partij, als hij op dezer eis ingaat door over de zaak ten gronde te beslissen, d) dat impliciete antwoorden volstaan... maar dat men er zeker van moet zijn dat de rechter zodoende wel heeft geantwoord. Te vermijden is de verwarring tussen wat de rechter had kunnen zeggen of moeten zeggen en wat hij werkelijk heeft gezegd, al was het impliciet. Het Hof mag niet beslissen dat een impliciet antwoord is gegeven tenzij dit antwoord vaststaat (raadpl. dienaangaande o.m. het antwoord van het Hof op het vierde onderdeel van het eerste middel in een arrest van 8 november 1974 (*Arr. Cass.*, 1975, 319, 2e kol. De bestreden beslissing had niet impliciet geantwoord)). Het Hof zegt dikwijls dat de rechter niet verplicht was een deel van de conclusie te beantwoorden, omdat het slechts ging om «argumenten» of om «middelen die niet te onderscheiden» zijn van een ander middel waarop werd geantwoord. Het Franse Hof van Cassatie, maakt ook, zoals de rechtsleer in dit land, het onderscheid tussen *middelen* waarop de rechter een antwoord moet verstrekken en argumenten die geen antwoord behoeven. Dit onderscheid maken is echter geen goede oplossing omdat het, enerzijds, zeer dikwijls moeilijk, ja zelfs onmogelijk is inzicht te krijgen in wat een «middel» is dat een antwoord behoeft en wat een louter «argument» is dat geen antwoord behoeft. Anderzijds beslist het Hof vaak dat moet worden geantwoord op een deel van een conclusie, terwijl de auteurs oordelen dat aldus slechts een argument wordt aangevoerd. Zo zijn volgens onze rechtspraak niet gemotiveerd de beslissingen, die niet antwoorden op de conclusie waarin bepaalde bewijselementen voorkomen ter staving van de onschuld (*Cass.*, 7 januari 1963, *Pas.*, 1963, I, 529), waarin de *redenen* worden opgegeven tot staving van een verweermiddel ten betoge dat er een onoverwinnelijke dwaling bestaat (*Cass.*, 13 september 1957, *ibid.*, 1958, I, 35) of van ieder ander verweermiddel (*Cass.*, 22 januari 1962, *ibid.*, 1962, I, 589, en 14 januari 1963 (*ibid.*, 1963, I, 563), waarin nauwkeurige feitelijke gegevens worden aangevoerd tot staving van het verweermiddel als zou de beklaagde niet de bedoeling gehad hebben zich te onttrekken aan de dienstige vaststellingen en hij dus geen vluchtmisdrijf had gepleegd (*Cass.*, 23 januari 1961, *ibid.*, 1961, I, 549). Het Hof beslist ook dat motivering ontbreekt in beslissingen die niet antwoorden op zekere feitelijke elementen waarin de waarde van getuigenissen wordt betwist (*Cass.*, 12 november 1962, *ibid.*, 1963, I, 330), die een omstandig of met redenen omkleed verweer enkel tegenspreken zonder een antwoord te verstrekken op de gronden of de redenen waardoor de conclusienemer het verweermiddel verantwoordt (*Cass.*, 28 mei 1962, *ibid.*, 1962, I, 1091; 27 juni 1966, *ibid.*, 1966, I, 1384; 22 juni 1970, *Arr. Cass.*, 1970, 997, 4 september 1973; *ibid.*, 1974, 10; 21 januari 1975, *ibid.*, 1975, 561, en 10 november 1975, *ibid.*, 1976, 321), die geen antwoord verstrekken op de precieze elementen tot staving van een vordering of een verweermiddel (*Cass.*, 20 februari 1967, *ibid.*, 1967, 775, 11 september en 9 oktober 1967, *ibid.*, 1968, 39 en 192; 11 april 1972, *ibid.*, 1972, 753).

Tenslotte zij erop gewezen dat dit vaag en onduidelijk onderscheid tussen middelen en argumenten t.o.v. de motiveringsplicht een nadelige indruk van willekeur doet ontstaan.

hij niet moet antwoorden op de conclusie, zelfs indien zij slechts betrekking heeft op feitelijke gegevens — zoniet zouden de rechten van verdediging geschonden zijn en zouden de partijen niet kunnen uitmaken waarom zij verliezen of winnen. Zijn antwoord mag evenmin tegenstrijdig zijn, hetgeen zou gelijkstaan met niet-motivering. Het mag evenmin zo dubbelzinnig zijn dat motivering daardoor ontbreekt of dat het Hof niet kan uitmaken of de gevolgtrekking van de rechter uit zijn feitelijke motivering al dan niet een rechtsregel heeft geschonden.

Een vonnis of een arrest wordt door het Hof dikwijls vernietigd op grond dat de rechter uit de *enkele* vaststellingen ervan niet heeft kunnen afleiden dat een rechtsregel, een rechtsbegrip in casu al dan niet toepasselijk of aanwezig was. In dergelijke gevallen echter vernietigt het Hof niet wegens schending van artikel 97 van de Grondwet, maar omdat de bestreden beslissing niet wettelijk is verantwoord en omdat deze rechtsregel (een andere dan die van artikel 97 van de Grondwet) of dit begrip dus geschonden werd.

5. Laten wij nu de diverse aspecten van het doel van artikel 97 van de Grondwet behandelen.

Als de rechter niet willekeurig heeft beslist, omdat hij naar de verantwoording van zijn beslissing die zich opdringt heeft gezocht en meent dat hij deze gevonden heeft, als hij aan de partijen de gelegenheid heeft gegeven in te zien waarom hij een dergelijke beslissing heeft genomen, als hij het toezicht van de *appèlrechter* of van het Hof van Cassatie (binnen de zoëven herhaalde perken) mogelijk gemaakt heeft, als hij geantwoord heeft op de «conclusie» van de partijen ... dan heeft hij natuurlijk deze grondwetsbepaling niet geschonden, zelfs indien zijn verantwoording «verkeerd» is, d.w.z. indien zij strijdig is met een andere rechtsregel (een andere grondwetsbepaling, een regel inzake burgerlijk, handels-, sociaal, straf-, fiscaal recht ...), zelfs indien de «inlichting» die de partijen hebben gekregen of het antwoord op hun «conclusie» om dezelfde redenen «verkeerd» is, zelfs indien het toezicht dat de motivering mogelijk heeft gemaakt en die dus voldoet aan artikel 97 van de Grondwet, tot vernietiging (cassatie) zou kunnen leiden wegens schending van een andere rechtsregel.

Daarom brengen talloze arresten van uw Hof in herinnering — zulks is geregeld *noodzakelijk* — «dat een arrest overeenkomstig artikel 97 van de Grondwet met redenen is omkleed, wanneer de rechter duidelijk en ondubbelzinnig de redenen opgeeft, *ook al zijn zij onjuist of onwettig*, waarom hij derwijze heeft beslist»⁴; dat «de verplichting de vonnissen en arresten met redenen te omkleeden een vormvereiste is; de omstandigheid dat een reden naar recht onjuist is geen

School voor Criminologie

⁴ Raadpl. o.m. *Cass.*, 8 april 1941, *Pas.*, 1941, I, 139.

schending van artikel 97 van de Grondwet oplevert»⁵ of gewoonweg dat «de verplichting van artikel 97 van de Grondwet de vonnissen en arresten te motiveren aan een vormvereiste beantwoordt»⁶.

Het is dan ook duidelijk, enerzijds, dat een arrest of een vonnis dat, zelfs indien dit het vereiste van artikel 97 van de Grondwet heeft nageleefd, niettemin een andere rechtsregel geschonden kan hebben en daarom moet worden vernietigd, anderzijds, dat in een dergelijk geval een middel, dat enkel is afgeleid uit de schending van deze grondwetsbepaling, niet kan worden aangenomen. Was dit zo niet, dan kon worden volstaan met het aanvoeren van de schending van artikel 97 van de Grondwet om elke beslissing te vernietigen waarin niet het «vormvoorschrift» van deze bepaling, doch wel een andere rechtsregel werd geschonden.

Het Hof gebruikt een klare en duidelijke formule waarvan het niet afwijkt om te zeggen dat een beslissing waarin onze grondwetsbepaling in acht genomen werd «*regelmatig*» met redenen is omkleed en dat een beslissing «wettelijk» gemotiveerd is, wanneer een middel ten onrechte beweert dat de bestreden beslissing een andere rechtsregel heeft geschonden.

Enkele «afwijkingen» in verband met artikel 97 van de Grondwet

6. Al deze overwegingen zijn elementair en ik zou mij ervoor moeten verontschuldigen dat ik ze voor U ter sprake breng. Ik doe het echter omdat werkelijke «afwijkingen» ons hiertoe nopen.

Tijdens de laatste jaren werden aan het Hof veel middelen voorgedragen die zijn afgeleid uit de schending van artikel 97 van de Grondwet, «doordat» de bestreden beslissing berust op «een niet ter zake dienende motivering» of op «niet passende gronden ... zodat de beslissing dan ook niet naar behoren is gemotiveerd», het vonnis of het arrest «niet genoegzaam», «niet voldoende naar recht» is gemotiveerd of «niet op overtuigende wijze is verantwoord».

Andere afwijkingen : aanhaling in het middel van talrijke wettelijke bepalingen, maar aanvoering alleen van een niet «regelmatige» motivering, ofwel verwarring tussen niet wettelijk verantwoorde gevolgtrekking en tegenstrijdige motivering, hetgeen schending van artikel 97 van de Grondwet oplevert of nog de bewering als zou deze grondwetsbepaling geschonden zijn wegens niet «wettelijke motivering» van de bestreden beslissing !

Onnodig is het dan ook verder de nadruk te leggen op de onvergeeflijke verwarring waarvan deze laatste formulering van een middel getuigt. Zeer onlangs nog heeft het Hof moeten herhalen «dat artikel 97 van de

Grondwet geen betrekking heeft op de grief dat de beslissing niet wettelijk is verantwoord»⁷.

Kort geleden ook heeft het Hof aan een eiser geantwoord dat geen schending van deze bepaling kon zijn de omstandigheid dat het op een conclusie gegeven antwoord niet ter zake dienend is, d.w.z. in feite niet overtuigend of verantwoord zou zijn of een schending oplevert van de rechten en verplichtingen, zoals deze uit de wet voortvloeien⁸... en pas onlangs heeft het Hof gezegd dat «de omstandigheid dat overwegingen van een vonnis of van een arrest in feite of in rechte niet ter zake dienend zijn geen schending van artikel 97 van de Grondwet oplevert»⁹. Voor sommigen betekenen de woorden «ter zake dienend» : «wat betrekking heeft op de zaak, op de vraag» ... «naar behoren», «geschikt» ; voor anderen betekenen zij «overtuigend, beslissend».

Het is duidelijk dat in dit laatste geval «ter zake dienend» niets met het artikel te maken heeft. «Hetgeen betrekking heeft op de zaak, op het vraagstuk ... hetgeen aangepast is» zijn echter begrippen die wel betrekking kunnen hebben op de motiveringverplichting ; een antwoord op een conclusie die er geen betrekking op heeft, die er buiten staat, die «naast de kwestie» is volgens de betekenis welke uw arresten vaak eraan geven, een antwoord dat *niet passend* is en dat onze grondwetsbepaling schendt.

Wij komen later terug op het begrip «passend antwoord» dat eveneens tot verwarring leidt.

Van sommige advocaten heb ik vernomen dat zij onder «niet ter zake dienende motivering» verstaan een «*onlogische* motivering». Dit punt zullen wij ook later behandelen.

De grief die hieruit is afgeleid dat de beslissing niet naar behoren is gemotiveerd verdient onze aandacht niet : ze betekent niets. Hetzelfde geldt voor de grief dat de beslissing niet passend is gemotiveerd. Dit is te vaag, zoals door het Hof op 10 oktober 1974 werd beslist¹⁰.

Wanneer een middel aanvoert dat een beslissing, door enkel een bepaalde overweging te laten gelden, niet «voldoende» geantwoord heeft op de conclusie en dus niet met redenen is omkleed, is het ontvankelijk, in zoverre het schending van artikel 97 van de Grondwet¹¹ aanvoert, maar niet als het enkel zegt dat de

⁷ Cass., 16 maart 1978, in zake vennootschap naar Frans recht Etablissements Moteurs Cerès t/ N.V. Almacoa.

⁸ Cass., 16 december 1977, in zake P.V.B.A. Ziegler t/ Verzekeringsmaatschappij La Générale de Berne.

⁹ Cass., 12 april 1978, in zake Gillard.

¹⁰ Arr. Cass., 1975, 186, redenen : «Overwegende dat in zoverre eiser louter aanvoert dat het arrest de in het middel gekritiseerde vaststelling niet passend motiveert, zodat het arrest dienaangaande niet naar behoren met redenen is omkleed, hij niet preciseert waardoor artikel 97 van de Grondwet werd geschonden ... dat het middel dus niet ontvankelijk is.»

¹¹ In strafzaken dient, zoals men weet, geen melding te worden gemaakt van de wettelijke bepalingen die geschonden zijn (artikel 97 van de Grondwet behoeft dus niet te worden aangehaald) ; de «onwettelijkheid» verwijten volstaat : niet-motivering. In deze materie

⁵ Raadpl. inz. Cass., 7 februari 1977, Arr. Cass., 1977, 632. Idem wanneer een vaststelling van de rechter in feite verkeerd is : Cass., 17 november 1977, i.z. Steens t/ Legrand.

⁶ Raadpl. inz. Cass. 15 maart 1977, Arr. Cass., 1977, 767.

beslissing niet genoegzaam is gemotiveerd^{12 13}. Indien het middel betoogt dat het vonnis of het arrest door zijn beschikkend gedeelte op bepaalde gronden te doen steunen, dat gedeelte niet wettelijk of «voldoende naar recht» heeft verantwoord, is niet ontvankelijk het middel dat is afgeleid uit schending van artikel 97 van de Grondwet. In dit laatste geval wordt in de grief, in werkelijkheid, aan de rechter niet verweten dat hij niet voldaan heeft aan het «vormvereiste» van de motivering, doch wel dat hij op grond van de gekritiseerde motieven, geen met een andere rechtsregel strokende beslissing heeft genomen en dat hij dus deze rechtsregel heeft geschonden¹⁴.

7. Deze verwarringen zijn wellicht te verklaren door de mogelijke invloed op eisers en hun advocaten van de leer dat «de beslissing wettelijke grondslag mist», welke leer het Franse Hof van Cassatie toepast en vastknoopt aan het vereiste van de motivering, doch die niet in aanmerking komt voor de rechtspraak van ons Hof¹⁵ hoewel, zoals wij verder gaan uiteenzetten, talrijke door ons Hof uitgesproken cassaties op grond dat de

is de grief op basis van niet-motivering, omdat de beslissing niet voldoende geantwoord heeft op de conclusie, derhalve ontvankelijk.

¹² Het Hof heeft op 15 maart 1977 (Arr. Cass., 1977, 767) als antwoord op een middel als zou een veroordeling wegens oplichting niet voldoen aan het voorschrift van artikel 97 van de Grondwet, omdat «het arrest niet voldoende preciseert waarin de verklaringen van de beklaagde de slachtoffers beïnvloed hebben en bepalend zijn geweest om een geldsom te doen afgeven», beslist dat ... artikel 97 ... slechts de naleving van een vormvereiste aan de rechter oplegt, zodat deze wetsbepaling niet geschonden kan zijn om de door het onderdeel ingeroepen reden.

Opgemerkt zij dat, bij gebrek aan een conclusie, de rechter aan de motiveringsverplichting voldoet door vast te stellen dat de feiten bewezen zijn, wanneer zij in de bewoordingen van de wet zijn omschreven.

¹³ Sommige arresten en sommige beknopte samenvattingen kunnen wellicht misleidend zijn. Aldus heeft het Hof, op een middel dat uitsluitend is afgeleid uit de schending van de artikelen 1350, 3°, en 1351 van het Burgerlijk Wetboek, omdat het bestreden arrest geen «geldige en voldoende» redenen had opgegeven, op 8 september 1964 (Pas., 1965, I, 15) geantwoord «dat in zoverre het middel aan het arrest verwijt dat het niet voldoende is gemotiveerd, het niet ontvankelijk is, daar het geen schending van artikel 97 van de Grondwet aanvoert». Ook al zou deze bepaling zijn aangevoerd, dan nog was het middel niet ontvankelijk wegens vaagheid. Het arrest van 10 maart 1964 (Pas., 1964, I, 745) waarnaar samenvatting 3° van het arrest van 8 september 1964 verwijst, had terecht beslist «dat niet ontvankelijk is het middel waarin aan het arrest enkel wordt verweten geen antwoord te hebben verstrekt op zekere passages van eisers conclusie, wegens niet-aanvoering van de schending van artikel 97 van de Grondwet.»

¹⁴ In het tweede middel van de voorziening, waarover het arrest van het Hof van 29 juni 1978 (in zake N.V. Falconi t/ Maison Liégeoise en Nationale Maatschappij voor Huisvesting) werd gewezen, betoogde eisers, onder aanvoering alleen van schending van artikel 97 van de Grondwet, dat het arrest, door op grond van de gekritiseerde motieven te beslissen dat zij geen recht had op de gevorderde schadeloosstelling, «zijn beslissing op onvoldoende redenen heeft gegrond waardoor zij niet wettelijk is verantwoord». Het spreekt vanzelf dat op het middel diende te worden geantwoord dat artikel 97 van de Grondwet, het enige waarvan het middel sprak, een bepaling is die met de aangevoerde grief niets te maken had, nl. dat de bestreden beslissing niet wettelijk was verantwoord. Het middel was dus niet ontvankelijk, daar het de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek niet vermeldde.

¹⁵ Raadpl. noot 8, get. P.L. bij Cass., 11 december 1930, Pas., 1931, I, 11, inz. blz. 12 en 13.

bestreden beslissing niet wettelijk is verantwoord, in Frankrijk cassaties «wegens gebrek aan wettelijke grondslag» zouden zijn. Dit is echter nog geen verantwoording voor die vergissingen want, als het Franse Hof van Cassatie vernietigt wegens gebrek aan wettelijke grondslag, doet het zulks niet op grond van schending van de regel dat beslissingen gemotiveerd moeten zijn — zowel in Frankrijk als in België is dit een louter vormvereiste¹⁶ — maar wel een schending van een andere rechtsregel om de reden dat deze onwettelijk van toepassing dan wel van geen toepassing op het geval werd verklaard^{17 18}.

¹⁶ «Si les juges ont donné des motifs, quelle qu'en soit la valeur, le jugement ou l'arrêt sont réguliers en la forme et satisfont aux exigences de l'article 7 de la loi de 1810. Il est tout à fait arbitraire de transformer le vice d'absence de motivation en vice de motivation défectueuse» (GABRIEL MARTY, *La distinction du fait et du droit — Essais sur le pouvoir de contrôle de la Cour de cassation sur les juges du fait*, Parijs, 1929, blz. 348, nr. 161-II).

¹⁷ «Il ne suffit pas, pour la validité d'un jugement, qu'il donne des motifs sur chaque chef des conclusions des parties, il faut encore que les motifs donnés soient suffisants (Civ. 1er mai 1939, Rec. Gaz. Pal. 1939.2.112 ; 26 juni 1939, D.H. 1939, 478). Cela résulte de la création, par la jurisprudence de la Cour de cassation, d'une cause d'ouverture spéciale à cassation, le défaut de base légale, destinée précisément à sanctionner les décisions qui se trouveraient motivées en termes trop vagues pour qu'il soit possible de vérifier si la loi a été correctement appliquée» (*Répertoire de procédure civile et commerciale*, Dalloz, d. II, v° «Jugement», nr. 271).

«La base de la décision doit se trouver dans le rapprochement des faits constatés avec le texte de la loi dont il est fait application. Si de ce rapprochement il résulte clairement que la loi a été violée, ou fausement appliquée, il y a lieu à cassation, pour violation de la loi. Mais quand les motifs ne permettent pas de reconnaître si les éléments de fait nécessaires pour justifier l'application de la loi se rencontrent dans la cause, il y a défaut de base légale (Faye, n° 119, p. 134 ; Civ. 24 juli 1946, J.C.P. 1946, II, 3301).

La distinction entre le manque de base légale et le défaut de motifs n'est pas toujours observée. S'il est admis en principe qu'il n'y a pas lieu à cassation pour insuffisance des motifs, il existe quelques incertitudes dans la pratique et l'article 7 est encore visé dans des cas où il s'agit seulement de motifs incomplets. Par contre, on trouve des arrêts où la cassation est prononcée pour défaut de base légale bien que le moyen de fait sur lequel le jugement a omis de s'expliquer ait fait l'objet de conclusions formelles (Faye, n° 120, p. 134), supra, nr. 1423.

Au cas de défaut de motifs, la Cour se borne à constater en fait que tel jugement n'est pas motivé, qu'il n'a pas été répondu à tel moyen des conclusions, sans émettre aucun avis sur la valeur juridique du moyen auquel on a oublié de répondre et elle vise uniquement l'article 7 de la loi du 20 avril 1810. Si la cassation est prononcée pour défaut de base légale, elle aborde au contraire l'examen de la question de droit ; elle déclare que la condition dont on a négligé de constater l'existence est essentielle pour justifier légalement la décision ; elle se prononce ainsi en doctrine et elle vise l'article de la loi dont l'application n'est pas justifiée. Certains arrêts de la Cour de cassation portent cependant à la fois le visa de l'article 7 de la loi du 20 avril 1810 et celui de la loi dont l'application n'est pas justifiée.

En définitive, on dit que la décision manque de base légale lorsqu'elle est motivée, mais que les motifs ne permettent pas de reconnaître si elle est fondée en droit : ces motifs en ce cas ne sont pas «opérants». Avant la création du cas de cassation pour défaut de base légale, la Cour de cassation disait que «les termes du jugement ne permettent pas à la Cour d'exercer son contrôle» ou «ne permettent pas de reconnaître s'il a été jugé en fait ou en droit», ou bien disait que «le tribunal n'a pas justifié l'application qu'il a faite de telle loi», etc. (Glasson, Tissier et Morel, t. 3, n° 952, p. 479) supra nr. 1451» (*Répertoire de procédure civile et commerciale*, Dalloz, I, v° «Cassation», nrs. 1452-1456).

¹⁸ Raadpl. o.m. over het onderscheid tussen het gebrek aan wettelijke grondslag en, enerzijds, niet-motivering, anderzijds, schending van de wet : 1° FAYE, *La Cour de Cassation*, herdruk van 1970 (uitg. 1903), blz. 86-87, 106-114, 133, 134, 135 en 139 ; 2° J.F. LE CLECH, raadsheer in het Hof van Cassatie : a) «De l'insuffisance de

Het gebrek aan wettelijke grondslag is dus een middel ten gronde — zoals bij ons het ontbreken van wettelijke verantwoording — dat maar eerst kan worden onderzocht indien het vonnis regelmatig naar de vorm is (dit wil zeggen inzonderheid wanneer er motieven zijn die voldoen aan het voorschrift van artikel 7 van de wet van 20 april 1810).

Terwijl het Franse Hof van Cassatie een beslissing aangaande burgerrechtelijke aansprakelijkheid waarvan de redenen het beschikkende gedeelte niet verantwoordt — o.m. wegens onvoldoende vaststellingen — vernietigt wegens het ontbreken van wettelijke grondslag, vernietigt ons Hof, in hetzelfde geval, wegens het ontbreken van wettelijke verantwoording en derhalve wegens schending van de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek en niet van artikel 97 van de Grondwet.

Meermaals echter vernietigt het Franse Hof van Cassatie wegens gebrek aan wettelijke grondslag — een middel over de grond — terwijl ons Hof zulks doet wegens het ontbreken van de vereiste motivering — een middel over de vorm. De Franse rechtspraak raadplegen kan dus gevaarlijk zijn.

8. Tegenstrijdigheid in de redenen stemt overeen met het ontbreken van motieven, zoals ook bij tegenstrijdigheid tussen de redenen en het beschikkende gedeelte dat aan een motiveringsgebrek lijdt; er is dus schending van artikel 97 van de Grondwet. Als in de redenen geen verantwoording te vinden is voor het beschikkende gedeelte, inzonderheid voor het rechtsgevolg dat de rechter uit deze redenen heeft getrokken, bestaat er geen tegenstrijdigheid die moet worden gesanctioneerd met toepassing van artikel 97, maar wel een niet wettelijk verantwoord beschikkend gedeelte waarvoor schending van een andere wetsbepaling dan artikel 97 moet worden aangevoerd¹⁹.

In de aanhef van het middel wordt ook soms melding gemaakt van de schending van een reeks wettelijke bepalingen en onder meer van artikel 97 van de Grondwet, zonder dat de eiser juist zegt waarin deze schending bestaat; hij klaagt er enkel over dat de conclusie niet werd beantwoord of dat «niet is voldaan aan de motiveringsverplichting»²⁰. Een dergelijke re-

motifs, manque de base légale des décisions judiciaires», *La Semaine juridique*, 1948, Doctrine 690; b) «Manque de base légale et violation de la loi en matière civile», *ibid.*, 1948, Doctrine, nr. 720; 3° *Traité de droit civil sous la direction de JACQUES GHESTIN, Introduction générale par GHESTIN et GOUBEAUX*, Parijs, 1977, nr. 456 e.v., blz. 348 e.v.; 4° de repétoria waarvan sprake is in de vorige noot.

¹⁹ Raadpl. het derde onderdeel van het middel van de voorziening dat geleid heeft tot het arrest van 30 juni 1977 (*Arr. Cass.*, 1977). Hoewel het tweede onderdeel van het tweede middel van het cassatieberoep, waarover het arrest van het Hof van 20 juni 1977 (*Arr. Cass.*, 1977) werd gewezen niet enkel schending van artikel 97 van de Grondwet had aangevoerd, doch ook die van artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek, heeft het Hof vernietiging uitgesproken wegens tegenstrijdigheid en dus wegens schending van artikel 97, terwijl veeleer een wettelijke bepaling over «de grond», met name artikel 1382, was geschonden.

²⁰ Raadpl. inzonderheid het tweede onderdeel van het vijfde middel van de voorziening in het arrest van 10 januari 1978 in zake

dactie van de middelen misleidt het Hof; niettegenstaande de evidente complexiteit van het middel, moet het Hof slechts antwoorden op de enkele en waarachtig aangevoerde grief, nl. schending van genoemd artikel 97.

9. De rechtsleer heeft niet altijd een duidelijk inzicht van de strekking van artikel 97 van de Grondwet en dus van de betekenis en de draagwijdte van onze arresten, i.h.b. de arresten die zich beperken tot aanname of verwerping van een middel, afgeleid uit de schending van deze grondwetsbepaling, o.m. een middel ten betoge dat een conclusie niet is beantwoord.

In de laatste jaren hebben wij vaak moeten betreuren dat veel auteurs bij de lezer een verkeerde voorstelling doen ontstaan over wat het Hof heeft beslist; naar hun bewering heeft het Hof, door verwerping of aanneming van zulk middel, stelling genomen in een of ander geschil in rechte, dat o.a. het onderwerp van de conclusie uitmaakt, of heeft het Hof de betekenis en de draagwijdte van een wettelijke bepaling (een andere dan artikel 97), van iedere andere rechtsregel of nog van enig rechtsbegrip verduidelijkt. Dit zijn natuurlijk kennelijke en jammerlijke misvattingen. In dergelijke gevallen beslist het Hof immers enkel over de naleving of niet van het vormvoorschrift (artikel 97 van de Grondwet), zonder zijn standpunt te bepalen ten opzichte van die andere punten.

Deze vergissingen zijn niet te verantwoorden of te verontschuldigen onder het voorwendsel dat onze arresten niet klaar en duidelijk genoeg zijn geredigeerd; zij zijn uitsluitend hieraan te wijten dat deze auteurs het doel van onze grondwetsbepaling slecht of onvolledig kennen en soms misschien ook aan het feit dat zij de arresten en de middelen, waarop zij antwoorden, te vlug gelezen hebben.

Nemen wij een paar voorbeelden. Hoewel het Hof enkel had geoordeeld dat de bestreden beslissing geen antwoord had verstrekt op de conclusie waarin werd aangevoerd dat een overeenkomst bestond om eruit af te leiden dat afgezien werd van een vroegere overeenkomst, zou volgens een auteur het Hof impliciet, doch zeker beslist hebben dat men zich kan beroepen op een overeenkomst t.o. waarvan men een derde is, alleen maar om er gewag van te maken en niet om de uitvoering ervan te vorderen en «hierin is», naar zijn mening, «deze beslissing van belang»²¹.

In zijn arrest van 9 februari 1973 besliste het Hof alleen dat het bestreden arrest geen antwoord had gegeven op de conclusie waarin sprake was van «algemene voorwaarden van sommige expediteurs» waardoor de partijen waren gebonden; een commentator verklaart niettemin dat het Hof aldus beslist

Fannes, Marien en Gilliams t/ Wolfcurius, Helsen en Waeghe en het derde middel van het cassatieberoep waarover het Hof op 6 juni 1978 heeft beslist (Meerts t/ Bruylants).

²¹ Noot in *R.C.J.B.*, 1973, 290, inz. 291-292.

heeft in welke omstandigheden «algemene voorwaarden» bindend zijn²². Een arrest van 9 april 1970 had wel enkel beslist dat de rechter niet verplicht was te antwoorden op een conclusie die geen bestaansreden meer had of niet meer ter zake dienende was wegens de vaststellingen van de rechter en dat artikel 97 van de Grondwet derhalve niet geschonden was; toch werd beweerd dat het Hof «de wettelijkheid van een clause (van een overeenkomst) erkent, waarbij ...»²³.

In een arrest van 17 april 1975 (*Arr. Cass.*, 1975, 908) beperkt het Hof zich ertoe te beslissen dat de conclusie niet is beantwoord. Niettemin schrijft men dat het Hof een stelling van professor De Page, die berust op het arrest van 17 januari 1938 (*Pas.*, 1938, I, 8) verwerpt, aangezien wordt vernietigd het bestreden arrest volgens hetwelk de geleden schade veroorzaakt was door de uitvoering van het contract ... en dat het oorzakelijk verband tussen de fout (van een derde)... en de schade daardoor uitgeschakeld werd²⁴. Door derwijze te beslissen heeft het Hof de aan De Page toegeschreven stelling van het bestreden arrest niet afgekeurd; het Hof heeft enkel beslist dat het hof van beroep het vormvereiste van artikel 97 niet had nageleefd.

Opmerkenswaardig is, ten slotte, de commentaar volgens welke een arrest van 3 december 1976 de rechtsleer van het Hof inzake aansprakelijkheid heeft bevestigd, inzonderheid wat betreft de samenloop tussen contractuele en quasi-delictuele aansprakelijkheid, terwijl dit arrest alleen maar heeft beslist dat de bestreden beslissing aan het vormvoorschrift voldoet²⁵.

Na deze kritiek ben ik een precisering verschuldigd. Hoewel men, wat de betekenis of de draagwijdte van een andere rechtsregel dan die van artikel 97 betreft, niets kan afleiden uit een arrest van het Hof dat beslist heeft dat het bestreden vonnis of arrest al dan niet voldaan heeft aan het vormvoorschrift van dit artikel of inzonderheid al dan niet een antwoord heeft verstrekt op een conclusie, moet daarentegen een dergelijke gevolgtrekking gemaakt worden, wanneer het Hof vernietiging uitspreekt op grond dat het voor het Hof niet mogelijk is aan de hand van de bekritiseerde motivering uit te maken of de feitenrechter zijn beslissing op de ene of de andere overweging steunt, als de ene een «wettelijke» motivering inhoudt en de andere niet²⁶.

«Passend» antwoord, «passende» motivering — Begrip — Verwarring

²² R.C.J.B., 1974, 192 e.v. inz. 195.

²³ Noot nr. 135 onder de commentaar op een arrest van het Hof van 27 september 1973, in R.C.J.B., 1974, 510 e.v. inz. 543.

²⁴ J.T., 1976, 578-579.

²⁵ R.W., 1978-79, 1305-1309.

²⁶ Nog enkele verduidelijkingen over het toezicht van het Hof op een grief van dubbelzinnigheid der motieven:

a) Deze dubbelzinnigheid, zelfs indien zij slaat op motieven die slechts feiten aangaan, leidt tot cassatie omdat zij enige motivering uitsluit en deze nochtans noodzakelijk is niet alleen om een controle

11. Ook hier is zelfkritiek vereist.

Sinds een veertigtal jaar ten minste zegt het Hof zeer vaak — gelukkig minder, sedert een paar jaar — dat de rechter een «passend» antwoord heeft gegeven of eenvoudig dat hij zijn beslissing «passend» met redenen omkleed heeft²⁷.

Deze uitdrukkingen leidden vroeger en leiden nu nog, zowel bij de rechtsleer²⁸ en op de universiteit, als bij de balie²⁹ en ook in de geest van veel magistraten,

van het Hof op «wettelijkheid» mogelijk te maken, maar ook om «willekeur» van de rechter te vermijden, en om de partijen de gelegenheid te geven in te zien waarom zij gewonnen of verloren hebben en ten slotte om hun rechten van verdediging te doen eerbiedigen (zie supra);

b) Niet ontvankelijk, bij gebrek aan belang, is het middel afgeleid uit dubbelzinnigheid van de redenen van de bestreden beslissing, wanneer deze wettelijk verantwoord is, ongeacht de interpretatie welke aan deze redenen wordt gegeven (raadpl. *Cass.*, 30 september 1957, *Pas.*, 1958, I, 70; 2 oktober 1961, *ibid.*, 1962, I, 125; 21 december 1964, *ibid.*, 1965, I, 405). Raadpl. ook in verband met het gebrek aan belang van een middel afgeleid uit tegenstrijdigheid van de redenen: *Cass.*, 14 maart 1977, *Arr. Cass.*, 1977, 762, en 5 oktober 1977 in zake Woeste t/ Massimo Lancelotti). In verband met het gebrek aan belang moet hoofdzakelijk hierop worden gewezen dat het Hof geenszins — en het is wettelijk onmogelijk (in strijd met wat professor F. RIGAUX, *op. cit.*, nr. 216, blz. 329, schijnt te zeggen «toute lacune dans la motivation 'en droit' peut être suppléée d'office par la Cour») — een middel verwerpt dat is afgeleid uit een gebrek aan antwoord op de conclusie, omdat het beschikkende gedeelte niettemin wettelijk verantwoord zou zijn door een rechtsgrond die het zelf zou aanvullen, want derwijze zou het Hof de rechters vrijstellen van hun grondwettelijke verplichting hun beslissingen te motiveren. Maar zonder belang en derhalve niet ontvankelijk is het middel dat aan het arrest verwijt een vaststelling te hebben gedaan zonder de conclusie van de eiser dienaangaande te beantwoorden, als een andere vaststelling van het arrest het beschikkende gedeelte wettelijk rechtvaardigt (*Cass.*, 4 april 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 842). Raadpl. over andere gevallen waarin een middel afgeleid uit het gebrek aan antwoord op de conclusie uitzonderlijk van belang is ontbloom: *Cass.*, 26 mei 1952, *Pas.*, 1952, I, 617; 19 maart 1953, *ibid.*, 1953, I, 549; 8 oktober 1953, *ibid.*, 1954, I, 91; 27 januari 1955, *ibid.*, 1955, I, 553 en de noot, alsmede de noot bij *Cass.*, 20 juni 1958, *ibid.*, 1958, I, 1176.

²⁷ Blijkens de opzoeken zou de uitdrukking «passend antwoord» de eerste maal gebezigd zijn in een arrest van 26 februari 1934 (*Pas.*, 1934, I, 180), maar er komt geen verklaring voor in dit arrest, evenmin in de latere arresten of in de conclusies of noten van het openbaar ministerie.

Zie *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Société française de philosophie: «Adéquat, se dit d'une idée qui représente parfaitement et complètement son objet, qui ne diffère en rien de ce qu'elle est destinée à énoncer.»

²⁸ Professor F. RIGAUX, *op. cit.*, blz. 326, nr. 212, blz. 327, nr. 214 en blz. 329, nr. 216, is waarschijnlijk misleid door zekere arresten van het Hof en hij schrijft: «Il ne suffit pas d'une réponse quelconque, il faut une réponse adéquate; en outre, par ce biais, la Cour de cassation a étendu son contrôle au jugement du fait en non pas seulement à la légalité de la qualification de ce fait.» «Le plus souvent aujourd'hui, la Cour censure une réponse 'inadéquate', c'est-à-dire insuffisante». Comme le contrôle de la motivation et notamment de la réponse aux conclusions porte essentiellement sur les circonstances de fait de la situation litigieuse... c'est toute la discussion du fait qui, par le biais du contrôle de la motivation, pénètre dans l'instance en cassation» !!

²⁹ Wegens de vaagheid van de uitdrukking en ook omdat het gebruik ervan nutteloos is, hebben cassatieberoepen en memories van antwoord dan ook in 't lang en in 't breed de betekenis en de draagwijdte uiteengezet die zij naar de «taal» van het Hof kon hebben, toen een der partijen van mening was dat een antwoord passend was als het ondubbelzinnig was. Raadpl. de memories bij een arrest van 16 september 1976 in zake Gemeenschappelijk Motor Waarborgfonds t/ Ratinckx en Tarnopolski (niet verschenen in *Arr. Cass.*).

tot betreurenswaardige verwarring. Ten onrechte denkt men dat het Hof aldus, zelfs wanneer het alleen maar uitspraak doet over een grief volgens welke artikel 97 van de Grondwet werd geschonden, beslist heeft dat de motivering «goed» is, dat zij wettelijk is en dat zij dus voldoet aan de vereisten van andere rechtsregels dan die van artikel 97. Wanneer het Hof van deze uitdrukking («passend antwoord») gebruik maakt, doet het dit ofwel ten overvloede en dus nutteloos — voldoende is natuurlijk te zeggen dat een antwoord verstrekt is — om aan te tonen dat er een antwoord is dat voldoet aan het grondwettelijke voorschrift, ofwel om erop te wijzen, hetzij spontaan hetzij ter beantwoording van de grief, dat het antwoord van de rechter wel degelijk betrekking heeft op de bij «conclusie» aangevoerde eis, weer of exceptie, dat het ermee verband houdt, dat het antwoord niet «naast de kwestie» is³⁰.

Kon men aan de uitdrukking «passend antwoord» die het Hof gebruikt de betekenis geven van «goed» antwoord of «ter zake dienend» antwoord, dan zou dat betekenen dat ons hoogste gerechtshof, bij zijn controle op de inachtneming, door de feitenrechter, van het voorschrift van artikel 97 van de Grondwet, de betekenis en de draagwijdte, ja zelfs de aard zelf, van deze grondwetsbepaling zou miskennen !!

Aangezien de uitdrukking (passend antwoord) nodeloos en op onverantwoorde wijze verwarring sticht, moet zij volstrekt geweerd worden.

Het hof van Cassatie kan geen uitspraak doen over de «beoordeling van de feiten» door de rechter

12. Vermelden wij nog een vergissing van de rechtsleer waardoor een verkeerde opvatting ontstaat over de taak van het Hof en over de manier waarop het Hof die taak vervult. Geschreven wordt dat «la Cour apprécie le jugement du fait», «(que) le contrôle de la logique du raisonnement conduit la Cour à apprécier elle-même (notamment) les circonstances dans lesquelles (un) accident est survenu», «ces motifs (des arrêts de la Cour) n'emportent pas la conviction. Ils dissimulent mal le double *jugement de fait émis* par la Cour elle-même»³¹.

In de drie arresten, waarvan melding wordt gemaakt tot staving van deze vergissing, onderzoekt het Hof of de redenen van de bestreden beslissing in strijd zijn met het bestreden dispositief³², hetzij of de rechter uit zijn onaantastbare vaststellingen in feite wettelijk zijn beslissing in rechte heeft afgeleid, inzonderheid het bestaan van een oorzakelijk verband tussen de schade en

de beweerde fout³³, of die van het misdrijf «bigamie», inzonderheid van het moreel element bij de wet bepaald voor het bestaan van dit misdrijf³⁴.

Het spreekt vanzelf dat het Hof, ten einde toezicht te kunnen oefenen op de bij artikel 97 van de Grondwet vereiste motivering en inzonderheid op de gegrondheid van een grief, als zouden redenen ontbreken omdat zij tegenstrijdig zijn, noodzakelijk in de beoordeling moet treden van 's rechters redenering, zelfs in feite. Het is evenzeer vanzelfsprekend dat het Hof, dat er moet over waken dat de rechtsregels door de feitenrechter zijn toegepast, moet nagaan of hij deze niet geschonden heeft door op grond van de aan de zaak eigen feitelijke omstandigheden te verklaren dat een van deze regels al dan niet van toepassing was. Dit is zuiver toezicht op de toepassing van het recht.

Het Hof herhaalt geregeld dat, hoewel de rechter op onaantastbare wijze in feite het bestaan beoordeelt van de feiten waarop hij zijn beslissing grondt, het Hof van Cassatie toch inzonderheid moet nagaan of het besluit dat hij er — in rechte — uit afleidt uit deze gegevens wettelijk getrokken kon worden³⁵. Het maakt natuurlijk en noodzakelijk talloze toepassingen van dit beginsel³⁶.

Logica en artikel 97 van de Grondwet

13. Sinds 18 september 1962³⁷, doet het Hof tot staving van sommige arresten uitdrukkelijk een beroep op de logica.

Een enigszins uitgebreide studie van dit vraagstuk zou wel moeten beginnen met een verwijzing naar de merkwaardige werkzaamheden van het «Centre national de recherches de logique»³⁸, onder leiding van professor Ch. Perelman, die ook belangrijke beschouwingen «Propos sur la logique juridique» heeft geschreven, die onlangs voor de Académie Royale de Belgique werden uiteengezet³⁹. De geleerde professor

³³ Cass., 30 januari 1965, *Pas.*, 1965, I, 543.

³⁴ Cass., 27 april 1964, *Pas.*, 1965, I, 909.

³⁵ Raadpl. Cass. 14 oktober 1974, *Arr. Cass.*, 1975, 205, en 22 november 1976, *ibid.*, 1971, 318.

³⁶ Heeft de feitenrechter op grond van zijn feitelijke vaststellingen wettelijk het bestaan kunnen afleiden van «dronkenschap», in de zin van de wet betreffende de politie over het wegverkeer (Cass., 16 februari 1971, *Arr. Cass.*, 1971, 581), «aftrekbare lasten» in de zin van artikel 23-1° van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen (Cass., 23 december 1971, *ibid.*, 1972, 415), «afstand van een recht» (Cass., 15 februari 1974, *ibid.*, 1974, 658), «staking van betalingen en wankelen van het krediet» (Cass., 8 november 1974, *ibid.*, 1975, 230), onoverwinnelijke dwaling (Cass., 21 oktober 1975, *ibid.*, 1976, 23), wettige reden voor het dragen van een jachtwapen (Cass., 30 november 1976, *Arr. Cass.*, 1977, 375) of nog ondergeschiktheid, een kenmerk van de arbeidsovereenkomst (Cass., 16 januari 1978) enz...

³⁷ Cass., 18 september 1962, *Pas.*, 1963, I, 80, en noot 3, get. W.G. «Mais ce que la Cour affirme ici pour la première fois explicitement c'est que le contrôle de la légalité de la conclusion du juge du fond comprend le contrôle de la logique de son raisonnement.»

³⁸ Bruylant, 1965, 1968, 1971 en 1974.

³⁹ *Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques*, 5e reeks, d. LXII, 1976-5-6, blz. 155 tot 167.

³⁰ Zo is natuurlijk geen passend antwoord op een conclusie ten betoge dat, rekening houdende met de snelheid van een voertuig, de schade hierdoor veroorzaakt kon zijn, de bewering van de feitenrechter dat de zon scheen op de dag van het ongeval !!

³¹ F. RIGAUX, *op. cit.*, nr. 221, blz. 332-335.

³² Cass., 25 januari 1965, *Pas.*, 1965, I, 510.

toont klaar en duidelijk het mogelijke verschil aan tussen de formele logica en de juridische logica, d.i. de specifieke redenering van de rechtsgeleerden; hij wijst er o.a. op dat «la logique juridique ne peut se désintéresser du contexte social et politique dans lequel elle s'exerce»⁴⁰.

Laten wij hier slechts eraan herinneren dat logica — het begrip wordt in deze zin gebruikt in de arresten van het Hof en in de beknopte samenvattingen van de magistraten van het parket van het Hof — betrekking heeft op de redenering, het mechanisme van het verstand, de wijze waarop gedachten en zaken onderling verbonden zijn, uit elkaar²voortvloeien. Logica zou erin bestaan te denken, een goede leiding te geven aan zijn rede in de kennis van zaken.

De eerste arresten waarin verwezen wordt naar de logica⁴¹ hebben dit concept aangevoerd ter verantwoording of verklaring van de controle die het Hof wettelijk moet uitoefenen op de *gevolgtrekkingen in rechte*, die de rechter afleidt uit zijn onaantastbare vaststellingen in feite: heeft de rechter uit deze vaststellingen wettelijk kunnen afleiden dat er i.c. al dan niet bv. sprake was van een fout of van een oorzakelijk verband, in de zin van artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek, staking van betaling en wankelen van het krediet, in de zin van artikel 437 van het Wetboek van Koophandel, verband van ondergeschiktheid, een wettelijk kenmerk van de arbeidsovereenkomst...? (zie supra, overwegingen in verband met deze controle).

In werkelijkheid, heeft deze verwijzing niets veranderd aan de vroegere jurisprudentie van het Hof en verrijkt ze deze ook niet. Sinds altijd moest het Hof, om dergelijke gevolgtrekkingen na te gaan, noodzakelijk redeneren en zich vergewissen van de juistheid van de redenering van de feitenrechter om te beslissen of deze een juiste gevolgtrekking in rechte had gemaakt. Het Hof beperkte zich — en beperkt zich nog vaak — ertoe te zeggen, zonder dat het zich verplicht voelt een beroep te doen op «logica», dat de rechter dergelijke gevolgtrekking had kunnen of niet had kunnen maken en dat hij dus artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek, of artikel 437 van het Wetboek van Koophandel niet of wel had geschonden, of...

Later is, ten gevolge van wat ik als een onverantwoorde afwijking beschouw — hoewel somtijds de

juiste leer opnieuw duidelijk aan de dag gekomen is⁴² — in middelen, beknopte samenvattingen en zelfs arresten algemeen en ten volle bevestigd dat niet regelmatig met redenen omkleed is, in de zin van artikel 97 van de Grondwet, «de beslissing die gegrond is op een met de logica strijdige redenering»⁴³. Sommigen van mijn collega's hebben ingezien dat een dergelijke leer op zijn minst buitensporig was en zijn in de samenvattingen gaan schrijven dat, «hoewel het aan het Hof niet staat te oordelen of de redenen van de bestreden beslissing logisch onaanvechtbaar zijn, het toch mag nagaan of deze redenen met de logica verenigbaar zijn»⁴⁴. Om aan te tonen dat het Hof zich door deze controle, niet het recht mag toeëigenen de feitelijke beslissingen van de rechter te beoordelen en dat hij «van de grond van de zaak geen kennis mag nemen», gewaagden deze samenvattingen ook van artikel 95 van de Grondwet^{45 46}.

Beweren dat artikel 97 van de Grondwet altijd geschonden wordt, wat noodzakelijk aan 's Hof's beoordeling onderworpen is, als een beslissing op een met de logica strijdige wijze gemotiveerd is, komt niet alleen erop neer aan deze bepaling een draagwijdte toe te kennen die zij niet heeft, doch bovendien uit het oog te verliezen dat het Hof niet mag nagaan of de rechter de gegevens van de zaak al dan niet juist in feite heeft beoordeeld. Een feitelijk verkeerde motivering — te wijten o.m. aan een verkeerde redenering — is evenmin een schending van deze grondwettelijke bepaling als een juridisch verkeerde motivering⁴⁷. Zulks is naar mijn mening een essentiële overweging.

Natuurlijk, wanneer twee redenen strijdig zijn of wanneer de redenen niet verenigbaar zijn met het be-

⁴² Samenvatting van het arrest van 18 december 1972 (*Arr. Cass.*, 1973, 399): de verplichting de vonnissen en arresten met redenen te omkleeden is een vormvereiste; de omstandigheid dat een grond onjuist of *weinig logisch* is, levert geen schending op van artikel 97 van de Grondwet.

⁴³ Raadpl. o.m. de samenvatting van een arrest van 2 december 1971, *Arr. Cass.*, 1972, 325.

⁴⁴ en ⁴⁵ Raadpl. de beknopte samenvattingen van de arresten van 8 februari en 10 mei 1973, *Arr. Cass.*, 1973, 573 en 857. Raadpl. ook de samenvatting van het arrest van 21 februari 1975, *ibid.*, 1975, 705.

⁴⁶ Af en toe hebben stellers van zekere notities onder de invloed van vroegere dwalingen — maar dit is gelukkig uiterst zeldzaam — weer de absolute en onverantwoorde leer van de logica gevolgd, die zou voortvloeien uit artikel 97 van de Grondwet, hoewel het op zijn minst zeer twijfelachtig was dat het arrest, aldus samengevat rekening had gehouden met deze bepaling en veeleer moest worden overwogen dat het wettelijk had nagegaan of de gevolgtrekking van de rechter al dan niet een andere rechtsregel had geschonden.

Vgl. samenvatting 1° met de redenen van het arrest: *Cass.*, 21 februari 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 705.

⁴⁷ Men kan zeggen dat dit ongepast verwijzen naar de logica het Hof aldus ertoe heeft gebracht, o.m. in zijn arrest van 2 december 1971 (*Arr. Cass.*, 1972, 325) in de beoordeling te treden van een louter feitelijke beslissing van de rechter.

Op 6 januari 1978 (in zake *Smitsen t/ Kalmoen*) neemt het Hof, m.i. ten onrechte, aan een middel te onderzoeken dat is afgeleid uit de schending van artikel 97 van de Grondwet, doordat de redenen van de bestreden beslissing een *petitio principii* uitmaken zodat het arrest, door een gebrek aan logica aangetast, het verwerpen van eisers aanbod tot tegenbewijs niet regelmatig motiveert.

⁴⁰ T.z.p. blz. 163. Raadpl. ook, blz. 164: «La logique juridique ne se limitera pas à l'analyse des schémas argumentatifs utilisables. Il s'agit, en effet, d'une argumentation qui se développe dans un contexte, le plus souvent judiciaire, où le respect des règles, la recherche de la vérité, doivent se concilier avec le respect de la personne humaine, la protection des innocents, la sauvegarde des relations de confiance indispensables à la vie sociale. Toutes ces préoccupations, totalement étrangères à la logique formelle, font que la logique juridique, logique de la controverse, vise à établir, dans chaque cas d'espèce, la prééminence de l'une ou de l'autre valeur.»

⁴¹ Raadpl. inzonderheid *Cass.*, 18 september 1962 en de bovenvermelde noot. Raadpl. ook o.m. *Cass.*, 6 december 1965, *Pas.*, 1966, I, 447, en 9 november 1972, *Arr. Cass.*, 1973, 238. Doch de beknopte samenvattingen of de middelen vermelden verkeerdelijk artikel 97 — of zelfs artikel 95! — van de Grondwet.

schikkende gedeelte, is er een gebrek aan logica of redenering, wat het Hof sanctioneert, maar het volstaat zich erop te beroepen, zoals het Hof al sedert het begin doet, dat er tegenstrijdigheid is, hetgeen artikel 97 van de Grondwet afkeurt. Waarom dan spreken van logica en zo verwarring stichten over de taak van het Hof en de draagwijdte van deze bepaling?

Laat een rechter zijn beslissing berusten op redenen die hij als vermoedens beschouwt waarvan, volgens zijn eigen vaststellingen, niettemin blijkt dat zij niet voldoen aan de voorwaarden van artikel 1353 van het Burgerlijk Wetboek, dan treedt hij zeker de «logica» met voeten, maar dit begrip behoeft niet te worden aangevoerd: voldoende is dat men zich beroept op schending van deze wettelijke bepaling.

Wanneer het Hof nagaat of de feitenrechter uit zijn feitelijke vaststellingen het besluit heeft kunnen trekken dat hij er in rechte uit afleidt, dan «redeneert» het natuurlijk en gaat het na of de logica niet verloochend is. Maar, enerzijds, lijkt het mij niet essentieel dit begrip logica aan te voeren — het Hof heeft dit gedurende jaren niet gedaan omdat het nutteloos was — en, anderzijds, werd niet artikel 97 van de Grondwet geschonden, indien deze gevolgtrekking in rechte onwettig is, maar wel de rechtsregel waaraan aldus een betekenis of een draagwijdte werd gegeven die hij niet heeft⁴⁸.

Als antwoord op een middel dat uitsluitend was afgeleid uit de schending van artikel 97 van de Grondwet heeft de procureur-generaal Delange onlangs gezegd:

«L'article 97 de la Constitution est étranger au défaut de justification légale de la décision (Cass., 18 novembre 1976 De Leeuw et 30 juin 1977 S.N.C.F.B.). C'est abusivement, la plupart du temps, que l'on vous invite à contrôler la logique du raisonnement du juge du fond et le cas me paraît ici flagrant, puisque c'est en réalité la violation d'une règle touchant au fond du droit qui est alléguée; c'est en conséquence de cette violation qu'est invoquée une méconnaissance de la logique et de la règle de forme qu'impose l'article 97 de la Constitution. Je pense qu'il est urgent que la Cour évite dorénavant de se laisser entraîner dans cette voie (comp. Cass., 21 févr. 1975, *Pas.*, 1975, I, 642, et 10 mai 1973, *ibid.*, 1973, I, 828)⁴⁹.

⁴⁸ Ten onrechte wordt aldus door het arrest van 21 juni 1976 (*Arr. Cass.*, 1976, 1189) — impliciet — ontvankelijk verklaard een middel dat is afgeleid uit schending van artikel 97 van de Grondwet, omdat de bestreden beslissing uit haar redenen niet «logisch» had kunnen afleiden wat beslist werd over de draagwijdte van artikel 1 van het koninklijk besluit van 29 januari 1935 op de nijverheids-tekeningen en -modellen.

Het Hof heeft daarentegen op een dergelijke grief in zijn arrest van 17 februari 1978 (in zake P.V.B.A. Gesubsidieerde vrije gemengde lagere en bewaarschool en N.V. Assurantie van de Boerenbond t/ De Witte e.a.) terecht geantwoord dat «de in dit onderdeel van het middel aangevoerde grief geen schending kan zijn van artikel 97 van de Grondwet, de enige wettelijke bepaling waarvan de schending is aangevoerd.»

⁴⁹ Conclusie vóór het arrest van 16 maart 1978 (in zake naamloze vennootschap naar Frans recht Etablissements Moteurs Luis t/

II. Schending van de aan de akten gehechte bewijskracht — Uitlegging van de akten door de rechter en toezicht van het Hof van Cassatie

14. Het staat aan de feitenrechter de overeenkomsten en de geschreven akten tot vaststelling daarvan (instrumenta) en tal van andere geschriften tot vaststelling van rechtshandelingen of rechtsfeiten op on-aantastbare wijze uit te leggen.

De bevoegdheid om na te gaan of die uitlegging een schending vormt van de bewijskracht van een van die akten behoort aan de rechter in hoger beroep en ook aan het Hof van Cassatie. Vooral in de arresten van dit Hof wordt uitspraak gedaan over het bestaan van een dergelijke schending door een beslissing die aan zijn beoordeling wordt onderworpen.

Nagaan of de bewijskracht van een akte al dan niet werd miskend, impliceert vanzelfsprekend dat men verplicht is de akte te lezen, te begrijpen en vaak uit te leggen, niet om zich aldus in de plaats te stellen van de feitenrechter, doch om die controle mogelijk te maken. In de loop van deze uiteenzetting zal natuurlijk door bepaling van de perken ervan, het verschil moeten worden verduidelijkt tussen de uitleggingsopdracht van de rechter en die van het Hof.

Het onderscheid tussen de uitlegging van een akte en het toezicht op de eerbiediging van haar bewijskracht zou, volgens F. Rigaux, zeer miniem zijn⁵⁰. Het onderzoek van de rechtspraak van het Hof zou gewis die indruk kunnen wekken. Het onderscheid is niettemin reëel en zeer belangrijk.

Als het hof soms impliciet of expliciet uitspraak doet over de betekenis van een geschrift tot vaststelling van een rechtshandeling, van enig feit of enige omstandigheid, gebeurt dit om aan te geven dat de betekenis of de draagwijdte die daaraan door de rechter werd verleend al dan niet kan worden verantwoord en al dan niet kan worden aangenomen; daaruit leidt het dus af of de uitlegging van de feitenrechter al dan niet strijdig is met wat de akte vaststelt. Die tegenstrijdigheid bestaat er als het ware in de akte «te doen liegen» en dus haar bewijskracht te miskennen.

Alles kan natuurlijk niet ineens worden verduidelijkt en daarom zal ik thans niet verder uitweiden over dat begrip (schending van de bewijskracht).

N.V. Almacoa) en dezelfde conclusie vóór het arrest van dezelfde datum (in zake N.V. Verzekeringsmaatschappij «Verenigde Patroons» t/ N.V. «La Royale belge»).

In deze eerste conclusie had de procureur-generaal eerst overwogen: «C'est aussi à bon droit que la défenderesse soutient que le moyen n'est pas non plus recevable en tant qu'il est pris de la violation de l'article 97 de la Constitution dans la mesure où il invoque que les motifs de l'arrêt sont inconciliables avec la logique parce qu'en l'absence d'accord des parties sur un chiffre d'affaires expressément constaté par l'arrêt, les prémisses du raisonnement — à savoir la lettre du 22 mars 1972 — ne peuvent légalement justifier la conclusion qui en est déduite par la Cour d'appel dont la décision n'est, partant, pas régulièrement motivée.»

⁵⁰ *La nature du contrôle de la Cour de cassation*, Brussel, Bruylant, 1966, nr. 186, p. 296 en 297.

Reeds nu wens ik echter de nadruk te leggen op het onderscheid⁵¹ tussen de schending van de bewijskracht van een akte en de miskenning van haar wettelijke bewijswaarde, hoewel dezelfde wettelijke bepalingen, met name de artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek, op de beide begrippen betrekking hebben.

Aangezien de schending van de bewijskracht van een akte zeer vaak⁵² bestaat in een misbruik, een onwettelijkheid, een machtoverschrijding die de rechter heeft begaan bij de uitlegging, vereist het onderzoek van de aard van die schending dat men tevens bestudeert en onderzoekt wat de uitlegging van een akte is.

A. Uitlegging van een akte tot vaststelling van een overeenkomst, van een andere rechtshandeling of van een rechtsfeit — Taak van de feitenrechter — Toezicht van het Hof van Cassatie op de «wettelijkheid»

Inleiding

15. Het is dus de feitenrechter en niet het Hof van Cassatie die de akten tot vaststelling van een overeenkomst moet uitleggen en meer algemeen elk geschrift betrekkelijk een feit, een omstandigheid, een toestand of nog elk geschrift dat een uiteenzetting — bijvoorbeeld een deskundigenverslag — bevat.

Het Hof mag zich niet in de plaats stellen van de feitenrechter — die de feiten op onaantastbare wijze beoordeelt — inzake de uitlegging die deze heeft gegeven. Zulks spreekt natuurlijk vanzelf.

⁵¹ Het is zeer moeilijk om dit onderscheid duidelijk te maken in het Nederlands. De volgende bewoordingen worden door het Hof sinds verschillende jaren gebruikt in de Nederlandse arresten of in de in het Nederlands vertaalde arresten om uit te drukken dat de rechter «a méconnu la foi due à un acte»: «de rechter heeft de bewijskracht van een akte miskend».

Het woord bewijskracht is taalkundig natuurlijk veel juister dan de vroeger gebruikte term: «geloof» (miskenning van het geloof gehecht aan een akte). Volgens de huidige terminologie betekent bewijskracht niet enkel «foi due» doch ook «force probante» wat twee duidelijk onderscheiden begrippen zijn.

Wij zullen dus een nieuw woord of een nieuwe uitdrukking moeten vinden. Verwijzen naar de in Nederland gebruikte rechtstaal heeft ten deze geen enkel nut aangezien het begrip «violation de la foi due à un acte» er onbekend is. Het ligt niet binnen het bestek van deze uiteenzetting voorstellen te doen aangaande een aangepaste Nederlandse benaming. Wij geven enkel de volgende uitdrukkingen, ter overweging: miskenning «van het gezag gehecht aan de akte» of «van het gezag — of van de betekenis — gehecht aan het geschrift» of nog, met verwijzing naar het Franse begrip «dénaturation», «de akte — of een bepaling ervan — ontaard te hebben» of nog «miskenning (of schending) van de bewijskracht van een akte» indien «force probante» door «wettelijke bewijswaarde» wordt vertaald.

Ook zou kunnen gezegd worden «miskenning van wat uit de akte blijkt» of «miskenning van de inhoud van de akte». Misschien zou de uitdrukking «miskenning — of schending — van de bewijskracht van een akte» kunnen behouden worden om het begrip dat overeenstemt met «violation de la foi due à un acte» weer te geven, maar dan mits voor «force probante» gezet wordt «wettelijke bewijswaarde» en voor «valeur probante» eenvoudig «bewijswaarde».

⁵² Zie nr. 41: «Verkeerde lezing van een akte, onoplettendheid, verstrooidheid of nalatigheid van een rechter.»

Artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt weliswaar dat de overeenkomst de partijen tot «wet» strekt, doch de betekenis van de term «wet», in deze wetsbepaling, verschilt van die welke betrekking heeft op de bevoegdheid en de opdracht van ons Hof.

De «wet»⁵³ waarvan de schending — wegens, o.m. haar onjuiste uitlegging — onderworpen is aan de beoordeling van het Hof, is een algemene en onpersoonlijke regel die op abstracte wijze een onbepaald aantal gevallen bedoelt, een regel die wordt uitgevaardigd, aangenomen of vastgelegd door de overheid⁵⁴ of die o.m. ook nog uit haar eigen regels voortvloeit⁵⁵.

16. De verwarring tussen de twee begrippen «wet» zou echter, volgens de procureur-generaal Leclercq, tijdens een bepaalde periode in Frankrijk zijn begaan: «Durant une première époque, la Cour de cassation de France applique littéralement la règle que la convention tient lieu de loi à ceux qui l'ont faite. Elle en déduit qu'étant instituée pour fixer le sens exact des lois, elle a aussi pour mission de donner celui des conventions. Toutefois, et contrairement à ce qu'elle fera beaucoup plus tard, elle vise, quand il s'agit d'un acte authentique dont la foi a été méconnue, la violation des articles 1317 et 1319 sur la foi due aux actes (Marty, *La distinction de fait et de droit*, 1929, p. 295 et 296; p. 298 et suiv.). Cette première période fut courte. Un arrêt, chambres réunies, rendu le 2 février 1808, marque une revirement complet. La Cour reconnut aux juges du fond le droit absolu d'interpréter les conventions, de dire la consistance en fait des idées sur lesquelles les parties se sont mises d'accord, accord qui constitue leur convention»⁵⁶.

Dat is ook de vaste rechtspraak van ons Hof die trouwens zonder enige twijfel door de aard van zijn opdracht wordt opgelegd: de feitenrechter moet beslissen over de zin, de betekenis en de draagwijdte van een akte tot vaststelling van een overeenkomst of van enig ander geschrift, en het Hof is niet bevoegd om te beslissen of die uitlegging juist of verkeerd is en inzonderheid om zijn uitlegging in de plaats te stellen van die van de rechter.

⁵³ Zie inzonderheid artikel 608 van het Gerechtelijk Wetboek en de conclusie van het openbaar ministerie (die o.m. verwijst naar die van de procureur-generaal P. Leclercq) bij Cass., 30 januari 1976, *Arr. Cass.*, 1976, 632.

⁵⁴ Onder «overheid» worden hier verschillende overheden bedoeld: grondwetgever, wetgevende macht, uitvoerende macht, bepaalde ambtenaren, openbare diensten, sociale groeperingen (paritaire comités), supra-nationale overheden — de Raad van ministerscomité en de Commissie van de Europese Gemeenschappen, het comité van Ministers van de Benelux Economische Unie — vreemde Staten in zoverre zij samen met onze Staat overeenkomsten en internationale verdragen hebben gesloten. Raadpl. ook de in de vorige noot bedoelde conclusie.

⁵⁵ Men bedoelt hier algemene of andere rechtsbeginselen. Raadpl. met name «De jurisprudentie van het Hof van Justitie — Kritische bespreking van de uitleggingsmethoden», Gerechtelijke en academische bijeenkomst op 27 en 28 september 1976, p. 55 e.v.

⁵⁶ Conclusie bij Cass., 17 november 1932, *Pas.*, 1933, I, 9.

Uitlegging van zekere overeenkomsten door het Franse Hof van Cassatie (modelcontracten, standaardcontracten) — Ontwerp (ingetrokken) dezelfde taak toe te vertrouwen aan de Hoge Raad der Nederlanden

17. Het Franse Hof van Cassatie en ook de hoogste gerechtshoven van de Duitse Bondsrepubliek wijken evenwel af van die essentiële regel van de verdeling van de bevoegdheden tussen het hoogste gerechtshof en de feitenrechters *betreffende bepaalde contracten*. Ook in Nederland had men de bedoeling, zoals blijkt uit de wordingsgeschiedenis van de wet van 20 juni 1963, die onder meer artikel 99 van de wet houdende de rechterlijke organisatie ingrijpend heeft gewijzigd betrekkelijk de cassatieopdracht van de Hoge Raad der Nederlanden — aan die hoogste jurisdictie de uitlegging, o.m. van dezelfde contracten, toe te vertrouwen, of beter nog haar te belasten met het toezicht op en eventueel met de beoordeling van de uitlegging die daaraan door de feitenrechter werd gegeven.

Het betreft hier akten die op dezelfde wijze en met dezelfde bewoordingen overeenkomsten of rechtsfeiten vaststellen en die niet werden opgevat of opgesteld met het oog op bijzondere individuele verhoudingen en die uiteraard toegepast kunnen worden op tal van niet geïndividualiseerde rechtsverhoudingen en waarvan het aantal niet bij voorbaat is vastgesteld.

Het Franse Hof van Cassatie heeft dienaangaande een eenmakende uitlegging willen doorvoeren en heeft bijgevolg aan de feitenrechters zijn eigen uitlegging opgelegd. Het heeft zulks gedaan voor bepaalde obligaties op openbare uitgaven «dont des interprétations divergentes auraient été particulièrement fâcheuses»⁵⁷, en ook voor bedingen vervat in modelcontracten of toetredingscontracten zoals de verzekeringscontracten. Het Hof heeft zulks echter niet gedaan voor de gebruikelijke bedingen zoals «les règles d'York et d'Anvers»⁵⁸. Hetzelfde Hof zou zich ook bevoegd achten — volgens een traditie die teruggaat op de «Conseil des parties» — om de uitlegging na te gaan van alle contracten voor de deductie in verband met hun fiscale gevolgen, met name voor de toepassing van de wetten inzake registratie⁵⁹.

Het Franse Hof van Cassatie heeft aldus zijn bevoegdheid uitgebreid op een wijze die moeilijk te ver-

antwoorden is. Sommigen hebben gepoogd zulks te doen door aan te voeren dat «techniquement on peut considérer que des conventions de ce type se rapprochent du règlement»⁶⁰. Een dergelijke verantwoording zou in het Belgisch positief recht niet kunnen worden aangenomen. Oschoon er een gelijkenis bestaat tussen die overeenkomsten en een «verordening», wegens het aanzienlijk en onbepaald aantal gevallen waarop ze toepasselijk zijn, kunnen zij geen «wet» zijn, i.h.b. in de zin van artikel 608 van het Gerechtelijk Wetboek.

Indien men de mening zou zijn toegedaan dat de uitlegging door de feitenrechters van de model- of standaardcontracten noodzakelijk eengemaakt moet worden door ons Hoogste Gerechtshof, moet een beslissing daartoe genomen worden door de bevoegde politieke machten, aangezien het in dat geval een wijziging betreft van de taak die de grondwetgever (art. 95) en de wetgever aan het Hof van Cassatie hebben toevertrouwd. Men kan zich echter afvragen of eenmaking werkelijk nodig is.

De rechtspraak van de Duitse Hoogste Gerechts-hoven neemt eveneens aan dat zij bevoegd zijn om dergelijke modelcontracten uit te leggen⁶¹.

18. Het ontwerp tot wijziging van artikel 99 van de Nederlandse wet tot gerechtelijke organisatie bevatte een bepaling volgens welke ontvankelijk zou zijn een voorziening in cassatie voor de Hoge Raad wegens een onjuiste uitlegging van «statuten, reglementen en standaardbedingen, voor zover zij bestemd zijn rechtsverhoudingen te regelen van een aantal bij de vaststelling niet bepaaldelijk aangewezen personen»⁶².

Het is duidelijk dat een dergelijk ontwerp werd ingediend omdat de wet de Hoge Raad der Nederlanden niet in staat stelde een dergelijk toezicht uit te oefenen op de uitlegging die de feitenrechters hebben gegeven aan die standaardbedingen, statuten of «reglementen» met een bijzonder karakter.

Veegens⁶³ onderzoekt de zin en de draagwijdte van dit wetsontwerp, dat trouwens niet werd goedgekeurd door de wetgevende macht, en wijst erop dat de memorie van toelichting van het ontwerp geen nadere omschrijving bevat van de juiste aard van die «statuten, reglementen en standaardbedingen», maar toch aangeeft dat het rechtsverhoudingen tussen grote groepen van belanghebbenden moet betreffen⁶⁴, welk begrip door de Hoge Raad gepreciseerd zal moeten worden. De Nederlandse auteur wijst er eveneens op dat men zich de vraag heeft gesteld of die tekst alleen de «statu-

⁵⁷ Raadpl. G. MARTY en P. RAYNAUD, *Droit civil*, 1e deel, *Les obligations*, blz. 203, nr. 220. In noot 3 worden de arresten van het Hof van Cassatie van 3 juni en 9 juli 1930 en 14 januari 1931, D., 1931, 1, 5 en ook de conclusie van de procureur-generaal P. Matter en een noot van professor Savatier vermeld.

⁵⁸ Raadpl. MARTY en RAYNAUD, *op. cit.*, en *loc. cit.*; PLAISANT, «Le contrôle de la Cour de cassation en matière de contrat», *Gazette du Palais*, 1946, I, Doc. 26; MARTY, «Le rôle du juge dans l'interprétation des contrats», *Travaux de l'association Henri Capitant*, 1949, blz. 85 e.v.; MARTY, *Répertoire de droit civil*, 1977, V° «Cassation», nr. 91 tot 93; WEILL en FRANÇOIS TERRÉ, *Les obligations*, Précis Dalloz, 1975, blz. 400 en 401; J. FOUR en J.L. AUBERT, *Les obligations*, deel I, *Sources : L'acte juridique*, Armand Colin, Parijs 1975.

⁵⁹ BORÉ, *op. cit.*, nr. 114, blz. 302.

⁶⁰ A. WEILL en FRANÇOIS TERRÉ, *op. cit.*, 400 en 401.

⁶¹ Raadpl. F. RIGAUX, *La nature du contrôle de la Cour de cassation*, blz. 283, nr. 178, en VEEGENS, *Cassatie in burgerlijke zaken*, blz. 173 en 174, nr. 96.

⁶² Zie wetsontwerp.

⁶³ *Op. cit.*, blz. 174-178, nrs. 97-98.

⁶⁴ «Rechtsverhoudingen tussen grote groepen van belanghebbenden».

ten en organieke reglementen van rechtspersonen» bedoelt of ook de reglementen in ruimere zin die laatstgenoemden hebben uitgevaardigd. Volgens hem is het essentiële verschil tussen gewone contracten en standaardbedingen dat de individuele bedoelingen bij deze laatste geen rol spelen. Bij de bespreking van dit ontwerp in de wetgevende kamers is er bij de leden verzet gerezen tegen het ontwerp op grond van de overweging dat de grote verzekeringsmaatschappijen en transportondernemingen dikwijls de uitleggingen die de feitenrechters aan hun «standaardbedingen» hebben gegeven, aan de Hoge Raad zouden kunnen voorleggen, waardoor de rechtsplegingen verlengd zouden worden ten nadele van de andere partijen die over minder financiële mogelijkheden beschikken.

Uitleggingsbevoegdheid van de feitenrechter

19. De feitenrechter is dus bevoegd om geschriften tot vaststelling van overeenkomsten en van andere rechtshandelingen of van enig ander feit uit te leggen⁶⁵. Het betreft hier feitenkwesies en geen rechtsvragen: welke is de draagwijdte en de zin van die akten, wat bedoelen ze, wat wordt vastgesteld door de bewoordingen of uitdrukkingen die daarin worden gebruikt, of zelfs, welke is de betekenis van de plannen, schetsen, tekeningen of andere tekenen die ze bevatten⁶⁶?

Het Hof is slechts bevoegd om zijn toezicht uit te oefenen m.b.t. de schending van een *rechtsregel* door de feitenrechter bij de uitoefening van zijn onaantastbare uitlegging.

Het Hof zal aldus nagaan of de rechter, na een eventuele precisering van de zin en de draagwijdte van een overeenkomst, de bepalingen heeft geschonden van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek inzake de bindende kracht van de overeenkomsten⁶⁷, en ook, of de rechter bij de uitlegging van een akte tot vaststelling van een overeenkomst of van een andere rechtshandeling of zelfs van een rechts- of ander feit, een onwettelijkheid heeft begaan m.b.t. een wettelijke kwalificering⁶⁸. Het gaat ook na of de rechter in plaats van de geschreven akte tot vaststelling van een overeenkomst niet een overeenkomst tussen dezelfde partijen heeft uitgelegd, die echter verschilt van die welke de partijen in een geschrift wilden vastleggen of doen vastleggen, hetgeen een schending vormt van artikel 1319 of ar-

tikel 1320 van het Burgerlijk wetboek omdat hij «quod scriptum est» miskend heeft en hij aldus bovendien de artikelen 1341 en 1353 van het Burgerlijk Wetboek geschonden heeft volgens welke het bewijs door getuigen niet wordt toegelaten tegen en boven de inhoud van de akte⁶⁹. Het Hof zal natuurlijk ook de bestreden beslissing vernietigen wanneer zijn uitlegging van de akte niet tot censuur kan leiden wegens schending van de artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek maar die uitlegging een gevolgtrekking of beslissing met zich brengt die een andere rechtsregel schendt.

Het Hof van Cassatie kan bovendien ook nagaan — en dit vormt de hoofdzak van mijn uiteenzetting — of de rechter bij de uitlegging van een geschreven akte de bewijskracht ervan heeft geschonden, en wij zullen trachten dit begrip in de loop van deze uiteenzetting te precisieren⁷⁰.

Hoewel de feitenrechter op onaantastbare wijze de akten uitlegt, heeft het Hof van Cassatie evenwel de opdracht de wettelijkheid van de *kwalificaties* door die rechter na te gaan.

Toezicht van het Hof van Cassatie op de wettelijkheid, o.m. op de kwalificatie

20. Vooral bij de uitlegging van de *overeenkomsten* en ook van de gevolgtrekkingen die de feitenrechter uit zijn uitlegging afleidt m.b.t. de — expliciete of impliciete — toepassing van een rechtsregel, rijst het probleem van de aan het toezicht van het Hof van Cassatie onderworpen *kwalificatie*.

Dat probleem doet zich natuurlijk ook voor op andere gebieden of in andere omstandigheden, zo bijvoorbeeld, wanneer de feitenrechter, na een authentieke of onderhandse akte op onaantastbare wijze te hebben uitgelegd, beslist dat een bepaalde vaststelling wettelijke bewijswaarde heeft zolang ze niet van valsheid is beticht, of enkel zolang het tegendeel niet is bewezen... Het spreekt vanzelf dat het Hof van Cassatie in een dergelijk geval zal nagaan of de feitenrechter aldus al dan niet de artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek heeft geschonden, niet in zoverre die bepalingen de miskening van de «bewijskracht» van de akten verbieden, doch in zoverre zij de «wettelijke bewijswaarde» van een akte preciseren, dat wil zeggen in welke mate en met welke kracht de akte als *bewijs* geldt van hetgeen zij vaststelt.

De overeenkomsten zijn op suppletieve of imperatieve wijze aan rechtsregels onderworpen. Vaak kwalificeren de partijen zelf de overeenkomsten die ze sluiten, dat wil zeggen dat zij daaraan een benaming geven waardoor zij aan een welbepaald stelsel worden onderworpen dat in rechtsregels is vastgelegd.

Wanneer de feitenrechter een overeenkomst heeft uitgelegd en daarna beslist dat de partijen aan een

⁶⁵ Dit begrip zal verder in de tekst gepreciseerd worden.

⁶⁶ Men weet dat het Hof aanvaardt toezicht uit te oefenen over het feit of de feitenrechter, door aan een schets (bijvoorbeeld betreffende een verkeersongeval) een bepaalde betekenis of draagwijdte te hechten, al dan niet de bewijskracht ervan heeft geschonden.

⁶⁷ Dit gebeurt vanzelfsprekend slechts wanneer de aard van de voorziening (inzonderheid een voorziening in strafzaken) zulks noodzakelijk maakt of wanneer de aangevoerde middelen (voorzieningen in «burgerlijke» zaken) zulks vergen.

⁶⁸ Wij zullen onder nr. 48 het verschil proberen te verduidelijken tussen de schending van de bewijskracht van de akte en de miskening van de bindende kracht van de overeenkomst die door de akte wordt vastgesteld.

⁶⁹ Zie nr. 21.

⁷⁰ Zie nrs. 35-38.

bepaalde wilsaanvullende wet zijn onderworpen, dan houdt zulks een «kwalificering» in omdat hij beslist dat die overeenkomst de karakteristieken bezit die deze wet aan bepaalde overeenkomsten verleent door hun welbepaalde rechtsgevolgen toe te kennen : zo beslist hij bv. dat die overeenkomst een contract van verkoop, van huur, van bewaargeving, van lastgeving is... Het spreekt vanzelf dat het Hof van Cassatie in een dergelijk geval verplicht kan worden zijn toezicht uit te oefenen aangezien de feitenrechter aldus niet enkel de overeenkomst heeft uitgelegd — wat behoort tot zijn onaantastbare beoordeling in feite — doch ook rechtsregels heeft toegepast die hij eerst heeft uitgelegd — wat aan het toezicht van het hoogste Hof kan worden onderworpen.

Wanneer de rechter, na een overeenkomst te hebben uitgelegd, beslist dat deze al dan niet een overeenkomst vormt die onderworpen is aan regels van openbare orde of aan andere dwingende regels, spreekt het vanzelf dat het Hof ook gebeurlijk een dergelijke kwalificatie kan beoordelen.

Ten slotte, wanneer de rechter, na een overeenkomst te hebben uitgelegd, beslist dat er ten deze al dan niet een band van ondergeschiktheid bestaat die een wettelijk kenmerk van de arbeidsovereenkomst is, of besluit dat de genoemde overeenkomst al dan niet de openbare orde of de goede zeden schendt, is het Hof van Cassatie natuurlijk bevoegd om te beslissen of aldus de wettelijke begrippen band van ondergeschiktheid, openbare orde en goede zeden miskend werden, aangezien die wettelijke begrippen de contracten kenmerken en dus kwalificeren.

Vaak gebeurt de kwalificering van hun overeenkomsten door de partijen zelf. Indien de rechter, bij de uitlegging ervan en bij de erkenning van de gegrondheid van die kwalificering, niettemin de daaruit voortvloeiende gevolgen miskent, zal hij artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek schenden en dan zal het Hof van Cassatie vanzelfsprekend de beslissing van de rechter kunnen vernietigen wegens schending van die wettelijke bepaling. Indien de rechter beslist dat die kwalificatie wegens de uitlegging die hij aan de overeenkomst geeft onjuist is én door een andere moet worden vervangen, zal het Hof die gevolgtrekking van de feitenrechter kunnen afwijzen wanneer het vaststelt dat deze aldus de bewijskracht van de akte tot vaststelling van de overeenkomst of de regels inzake het bewijs, inzonderheid de regels van artikel 1341 van het Burgerlijk Wetboek, of nog andere rechtsregels heeft geschonden.

Het Hof heeft ook beslist dat de feitenrechter, wanneer de partijen hun overeenkomst gekwalificeerd hebben, die kwalificatie niet door een andere mag vervangen wanneer de kwalificatie die de partijen hebben gegeven door geen beding van dit contract wordt uitgesloten⁷¹.

Maar, om de draagwijdte van een overeenkomst te bepalen moet de rechter natuurlijk steunen op de bedingen ervan eerder dan op de kwalificatie die haar door de partijen werd gegeven⁷².

De uitlegging van een akte tot vaststelling van een overeenkomst en de uitlegging van de overeenkomst zelf — Noodzakelijk onderscheid — Werkelijke bedoeling en bedoeling die wetens en willens in de akte werd vastgelegd

21. Indien de rechter uitsluitend op grond van aan de akte extrinsieke omstandigheden besluit dat de door de partijen gesloten overeenkomst afwijkt van die welke in hun geschreven akte werd vastgelegd, schendt hij de artikelen 1341 en 1353 van het Burgerlijk Wetboek door aan te nemen dat een vermoeden een bewijs kan opleveren benevens of tegen de inhoud van een akte.

De procureur-generaal Cornil — toen eerste advocaat-generaal — heeft die onwettelijkheid benadrukt in zijn opmerkelijke conclusie bij het arrest van 4 april 1941⁷³. In de voorzieningen die aan het Hof worden voorgelegd wordt zij doorgaans over het hoofd gezien en ik meen dat het Hof in bepaalde gevallen nagelaten heeft daarmee rekening te houden.

Het Hof heeft op 8 mei 1970⁷⁴ beslist dat de bewijskracht van de akte niet wordt miskend door de rechter die, nu hij zich grondt op de gemeenschappelijke bedoeling van de partijen en op de extrinsieke omstandigheden volgens welke het uitgesloten is dat deze partijen een overeenkomst van inpandgeving van schuldvorderingen hebben willen sluiten, enerzijds beslist dat in deze akte aan de overeenkomst, bij vergissing, de naam van inpandgeving van schuldvorderingen werd gegeven, en anderzijds zegt, zonder in strijd te komen met de bewoordingen van deze akte, dat de partijen een overeenkomst van overdracht van schuldvorderingen hebben gesloten.

Zoals uit een noot onder dit arrest blijkt had het openbaar ministerie geconcludeerd tot inwilliging van het eerste middel, op grond enerzijds dat geen enkele bepaling van de akte uitsloot dat het om een overeenkomst van inpandgeving van schuldvorderingen ging (raadpl. Cass., 9 juni 1955, *Pas.*, 1955, I, 1097, en 6 oktober 1964, *ibid.*, 1965, I, 115) en anderzijds dat de feitenrechter, door hoofdzakelijk, zo niet uitsluitend extrinsieke omstandigheden aan te voeren om eruit af te leiden dat de partijen een overeenkomst van overdracht van schuldvorderingen hadden gesloten, met schending van de artikelen 1319, 1320, 1341 en 1353 van het Burgerlijk Wetboek, had aangenomen dat het bewijs door vermoeden was geleverd tegen en boven de inhoud van de akte.

⁷² Cass., 1 december 1955, *Pas.*, 1956, I, 310.

⁷³ *Pas.*, 1941, I, 120.

⁷⁴ *Arr. Cass.*, 1970, 827.

⁷¹ Cass., 9 juni 1955, *Pas.*, 1955, I, 1097, en 6 oktober 1964, *ibid.*, 1965, I, 115.

In zijn conclusie bij het arrest van 4 april 1941⁷⁵ stelde de procureur-generaal Cornil: «Le juge du fond devra, pour interpréter l'acte, avoir recours à des présomptions qu'il basera sur (l'examen des termes de l'acte, le contexte de ses diverses parties... et) des éléments de fait extrinsèques à l'acte et au langage des parties. L'existence de ces éléments de fait, vous devez l'admettre, puisque le juge du fond l'aura souverainement constatée... Mais il est *une chose que vous devrez contrôler*: est-ce bien l'acte que le juge du fond a interprété par ces présomptions dont vous n'avez pas à apprécier la valeur de fait...? S'il n'a pas eu égard à l'acte, s'il a fait abstraction de l'acte, il aura violé les règles de la preuve littérale inscrites dans les articles 1319 et suiv., 1341 en 1353, à moins qu'il n'ait reconnu à certains faits dont il a constaté l'existence le caractère d'un aveu extrajudiciaire tacite.»

In zijn commentaar op 's Hofs arrest van 30 januari 1947⁷⁶ en met verwijzing naar de pertinente conclusie van de heer Cornil voor het arrest van 4 april 1941, preciseerde professor J. Dabin: «Très souvent, quand la volonté, pour s'exprimer, a emprunté le mode de l'écrit — d'un écrit qui joue le double rôle de mode d'expression et d'instrument de preuve — on a tendance à confondre la convention (art. 1156) avec l'écrit (art. 1319 et suiv.) et, par conséquent, l'interprétation de la convention avec l'interprétation de l'écrit (...). Or donc, quand un écrit a été dressé en vue de faire preuve d'un acte juridique, cet acte juridique fût-il fictif en tout ou en partie, foi est *due à l'écrit pour son contenu matériel* (*id quod scriptum est*) et pour son *contenu intellectuel* (*id quod significatum est*) (art. 1319 à 1322 du Code civil). Le juge n'est plus libre de faire abstraction de l'expression écrite de la volonté (...). C'est à travers l'écrit, par interprétation des termes de l'écrit, que le juge est convié à reconstituer ce qui est *juridiquement, en raison des règles de la preuve*, la volonté des parties; et le décalage peut être considérable entre cette volonté écrite et la volonté réelle, quand on songe au cas, extrême il est vrai mais typique, de l'acte simulé qui, non voulu au moins comme réel, lie cependant les parties tel qu'il a été écrit et parce qu'il a été écrit, tant que la preuve n'est pas rapportée de la simulation, également par écrit ou par un mode équivalent. Il n'importe que, pour une raison quelconque, consciente ou non, l'écrit soit infidèle ou incomplet par rapport au contrat qui a été effectivement passé, il est, légalement, le miroir fidèle et complet de la volonté des parties»⁷⁷.

Ook wanneer de partijen overeengekomen zijn dat het geschrift slechts een gedeelte van hun overeen-

komst vastlegt of hun akkoord anders weergeeft dan het is tot stand gekomen, is er discrepantie tussen de overeenkomst en de akte, en de rechter moet de akte en niet de overeenkomst uitleggen... het staat gewis dan de partijen vrij om vóór de rechter de werkelijke bedoeling te laten prevaleren boven de in het geschrift uitgedrukte bedoeling, doch dan mits zij zich *dienaangaande aan de regels inzake het bewijs onderwerpen*.

Meestal zijn de partijen het echter eens dat de akte hun overeenkomst integraal en volmaakt weergeeft, zodat natuurlijk, «en définissant la portée et le sens de la convention, on définit la portée de l'acte»⁷⁸.

Het onderscheid tussen de uitlegging van de akte en het onderzoek van hetgeen daarin kon of moest worden vastgesteld kan ook belangrijk zijn voor onverschillig welke akte, dus ook voor die akten die geen betrekking hebben op een *overeenkomst*.

Nemen wij bijvoorbeeld het proces-verbaal van een openbaar officier of ambtenaar die daarin feiten als waar heeft opgenomen die het niet zijn (artikel 195 van het Strafwetboek). Indien de rechter, bij het onderzoeken van de werkelijke toedracht van die feiten, beslist dat die akte de werkelijke toedracht heeft vastgesteld, dan schendt hij natuurlijk de bewijskracht van die akte en ontkent hij tegelijkertijd dat er valsheid werd gepleegd.

Uitlegging van een akte — Begrip

22. In zijn uitstekend werk over *La nature du contrôle de la Cour de cassation*⁷⁹ — waarnaar ik nog dikwijls zal verwijzen — schrijft F. Rigaux:

«D'après Robert, interpréter c'est 'expliquer, rendre claire ce qui est obscur dans un texte, un écrit'. En revanche, le mot 'interprète', proche parent des deux autres, a mieux conservé le sens ancien, d'ailleurs conforme à l'étymologie, de médiateur entre deux langages, expressions d'une pensée commune (...). Il convient de se demander si le sens premier assigné par le dictionnaire Robert au mot 'interprétation', et qui n'est d'ailleurs pas inconnu du Littré (Interprétation, 2° «Explication de ce qu'il y a d'obscur ou d'ambigu dans un texte»), est tout à fait correct et si cette définition inexacte n'a pas pesé sur la motivation de certaines décisions judiciaires. Pourquoi limiter le rôle de l'interprétation aux textes 'obscur' ou 'ambigus'⁸⁰? Et si tel doit être le critère de l'interprétation, à l'aide de quel critère séparera-t-on ce qui est clair de ce qui est obscur? En réalité, tout texte nécessite une interprétation, car il est un assemblage de mots, de signes matériels d'une pensée (ou d'une volonté), dont la lecture doit susciter chez autrui l'intelligence réceptive de la pensée ou de la volonté que l'auteur du texte s'est

⁷⁵ *Pas.*, 1941, I, 120, inz. 131, 2e kolom.

⁷⁶ *R.C.J.B.*, 1947, 215 e.v., inz. 222-223.

⁷⁷ F. RIGAUX, *La nature du contrôle de la Cour de cassation*, overweegt ook dat «il faut que la Cour vérifie si les règles de preuve ont été respectées par le juge du fond et notamment si l'interprétation suggérée par les parties et accueillie par le tribunal n'a pas fait échec à la force probante privilégiée des écrits» (blz. 288-289).

⁷⁸ L. CORNIL, aangehaalde conclusie.

⁷⁹ Bibliothèque de la Faculté de droit de l'Université Catholique de Louvain, II, Etablissements Emile Bruylant 1966, blz. 280-282.

⁸⁰ Wijze en nuttige beschouwingen waarover wij verder zullen spreken onder nr. 27.

efforcé de communiquer. La notion d'interprétation exprime le souci d'entrer en communication avec la pensée et la volonté d'autrui.»

Ook volgens De Page moet worden vastgesteld wat de steller van de akte heeft willen zeggen, vaststellen, bekendmaken, bedingen: «Toute volonté implique une émission, une déclaration, une manifestation. Sans quoi, elle n'est que mentale et par conséquent socialement inefficace (...). Par le fait de l'impéritie ou de l'incapacité de celui qui émet une volonté, ou par l'effet de l'imprécision naturelle du langage, moyen le plus courant d'extérioriser une pensée, la volonté manifestée ne concorde pas toujours avec la volonté réelle»⁸¹.

Speciaal in verband met de uitlegging van de *overeenkomsten* onderscheidt De Page de *uitgedrukte* wil — door woorden, tekens, redactie van de akte — en de *werkelijke* wil. In werkelijkheid is er maar één enkele wil: namelijk de werkelijke wil. Die welke de uitgedrukte wil wordt genoemd is er geen^{81a}: het betreft slechts de onvolledige, onjuiste, onhandige, dubbelzinnige uitdrukking... van de enige bestaande wil.

Deze beschouwingen gelden natuurlijk voor alle geschreven akten en niet alleen voor die welke een overeenkomst vaststellen.

23. Interpreteren gaat ook veel verder dan alleen maar opsporen wat men via de geschreven taal uitdrukkelijk heeft gewild. Zoals dezelfde eminente auteur erop wijst⁸² hebben de partijen immers dikwijls enkel gesproken over het essentiële, «sur quelques points principaux, les seuls qu'elles entendent clairement (...) on ne se doutait pas de telle éventualité». «Le juge doit alors intervenir, soit pour compléter la convention (zie verder) sur les points où elle est muette, soit pour en déterminer l'économie exacte, l'esprit, eu égard aux circonstances non prévues (...). Dans la limite des principes généraux du droit (zie hierna) il satisfera à cette obligation en reconstituant aussi fidèlement que possible l'idée fondamentale et commune d'un contrat, en déduisant, tant de cette idée que de l'existence d'autres clauses similaires, ce qu'aurait été la volonté des parties si elles avaient prévu ce qui a échappé à leur vigilance.»

Ten aanzien van de uitlegging van de overeenkomsten door de rechters geldt er echter een belangrijke beperking, hoewel verschillende auteurs en ontwerpen of voorontwerpen van wet (vooral in Nederland) wensen of voorstellen dat ze zonder meer zou worden opgeheven. De rechter moet weliswaar, overeenkomstig artikel 1135 van het Burgerlijk Wetboek, aan de overeenkomsten «alle gevolgen geven die door de billijkheid (?), het gebruik of de wet aan de verbintenis,

volgens de aard ervan, worden toegekend»; hij moet aan de overeenkomsten ook de gevolgen toekennen die de partijen er impliciet en noodzakelijk aan hebben willen geven, zelfs die welke zij niet konden overwegen omdat ze niet te voorzien waren, maar die zij op het oog hadden gehad, vooral gelet op de aard van hun verbintenissen, indien zij ermee rekening hadden kunnen houden... Doch hij mag natuurlijk niet wijzigen hetgeen de partijen bij de overeenkomst, waarop het geschrift betrekking heeft, hebben willen regelen, hij mag niet toevoegen, afnemen, denatureren, verdraaien hetgeen gewild werd, zelfs alleen maar impliciet.

In deze laatste gevallen zou hij de bepalingen van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek schenden.

Over deze vaststelling zullen we hierna nog spreken⁸³ als we het onderscheid maken tussen, enerzijds, de miskenning van de bewijskracht van de akte houdende vaststelling van een overeenkomst en, anderzijds, de miskenning van de bindende kracht van deze overeenkomst.

24. Zoals gewoonlijk gezegd en geschreven wordt betekent een akte uitleggen «de zin en de draagwijdte ervan vaststellen», dat wil dus zeggen vaststellen wat de betekenis is van de woorden, de uitdrukkingen, de context, de interpunctie en wat uit de aldus uitgedrukte wil moet worden afgeleid.

De aan de rechter opgedragen uitlegging (die natuurlijk volgt op of samengaat met de uitlegging van de partijen of van de betrokkenen in het algemeen en van hun advocaten) is niet alleen de uitlegging van de geschreven akten — overeenkomsten, processen-verbaal, deskundigenverslagen, enz.⁸⁴ —; ze omvat ook, iedereen weet dat, de uitlegging van de «wetten» en van alle andere regels van het positief recht en ook die van de feiten, de mondelinge verklaringen van de getuigen, van de partijen, van de deskundigen...

De uitlegging van de geschreven akten, enerzijds, en die van de wetten en andere rechtsregels, anderzijds, vertonen duidelijke gelijkenissen maar ook substantiële verschillen zowel wat de omvang als wat de bevoegdheden van de rechter betreft.

Er valt niet aan te denken hier een, zelfs beknopte, samenvatting van die gelijkenissen en verschillen te geven: iemand anders zal dat hier wellicht wel eens willen doen en ondertussen zouden jonge academici, onder de leiding en met het advies van anderen die ervaring hebben en op de hoogte zijn van de sociale, juridische en institutionele werkelijkheid, zich daarmee verdienstelijk kunnen bezighouden.

Laten we ons tot de volgende opmerkingen beperken. De uitlegging van een of andere rechtsregel impliceert dikwijls dat met andere regels rekening moet worden gehouden en ze gecoördineerd of aan de eerste regel aangepast moeten worden... anderzijds betekent

⁸¹ DE PAGE, II, nr. 561, blz. 480-481.

^{81a} Tenzij, bij uitzondering, de partijen de bedoeling hebben gehad van in de akte een ander akkoord of een andere wil te doen vaststellen dan die welke werkelijk bestonden. Zie nr. 21 supra.

⁸² Op. cit., nr. 563, blz. 483.

⁸³ Zie nr. 48.

⁸⁴ Zie nr. 34.

«het recht uitleggen» ook opsporen en vaststellen welke regel op het geval van toepassing is of wat ook rechtsvinding (*construction juridique*, Rechtsforbildung) en rechtsverfijning (*affinement du droit*) wordt genoemd. Hoewel de zin en de draagwijdte van een geschreven akte — vooral van een overeenkomst — soms gemakkelijker kunnen worden vastgesteld aan de hand van handelingen of van feiten die ze hebben voorbereid, kunnen deze niet dezelfde rol spelen als de parlementaire voorbereiding van de wet...

Er is sprake van uitlegging zowel van een rechtsregel als van een bij geschrift vastgestelde overeenkomst in geval van vaststelling van hun werking in de tijd⁸⁵ of *ratione loci*⁸⁶ of van hun plaats in een hiërarchie van normen⁸⁷ en van bij overeenkomst bepaalde regels. Op die gebieden zijn de bevoegdheden van de feitenrechter echter niet meer soeverein ten aanzien van de uitlegging van de overeenkomsten en bijgevolg heeft het Hof van Cassatie het recht toezicht uit te oefenen.

Door te beslissen dat een onder de gelding van een wet gesloten overeenkomst al dan niet onder de toepassing van een nieuwe wet valt, geeft de rechter een uitlegging aan deze laatste en/of aan de oude wet en hij kan zulks enkel doen onder de eventuele controle van het Hof. Dit is ook het geval wanneer hij beslist dat een regel van internationaal of gemeenschapsrecht of een nationale wet — wilsaanvullend, dwingend of van openbare orde — al dan niet effect heeft op een overeenkomst of wanneer hij van oordeel is dat die overeenkomst al dan niet prevaleert boven een collectieve arbeidsovereenkomst met andersluidende bepalingen⁸⁸.

25. Bij de uitlegging van de geschriften zijn de woorden, de termen ontegenzeggelijk belangrijk, doch ze zijn slechts middelen, een hulp, *procédés* om een gedachte, een bedoeling uit te drukken, om een vaststelling of een feit bekend te maken, zodat ze niet essentieel zijn, daar de uitlegger de gedachte, de bedoeling, de vaststelling of het feit moet trachten te weten te komen.

Deze kennelijk elementaire vaststelling is zeer belangrijk voor het thans behandelde onderwerp, daar er

ontelbare middelen, notities van arresten en arresten zijn die aanvoeren, erop wijzen of beslissen dat de door de rechter gegeven uitlegging al dan niet «verenigbaar is met de *bewoordingen* van de akte of van een *clausule* van een akte». Wij zullen hierna zien dat deze uitdrukking zeer omzichtig moet worden gebruikt als men onder «bewoordingen van de akte of van een *clausule*» de woorden, niets dan de woorden, het woord (*verbum*) verstaat.

Ik geloof dat het overbodig is er de nadruk op te leggen dat woorden slechts een ondergeschikt belang hebben of dat ze althans dikwijls niet volstaan om te weten te komen wat men in een geschrift heeft willen doen vaststellen. In arresten, conclusies en noten van onze eminente procureurs-generaal, in publikaties van onze beste professoren is erop gewezen dat «rien n'interdit au juge de donner pour fondement (à la détermination du sens d'un acte) des faits *extrinsèques* à l'acte»^{89 90}, «de rechter wettelijk de ware aard van een overeenkomst bepaalt op grond van de bedoeling van de partijen en de *uitvoering* die zij aan de overeenkomst gaven...»^{91 92 93}, dat zelfs latere gebeurtenissen, zoals de evolutie in de zin en de draagwijdte van de in de akte gebruikte bewoordingen of «technische vooruitgang» inzake het voorwerp of de aard van de overeenkomst, geoorloofde elementen zijn bij een uitlegging wanneer men binnen de grenzen van de bedoeling van de partijen in de akte blijft^{94 95}; dat «le juge doit considérer les termes (de l'acte) non pas en pur grammairien (...) mais en homme préoccupé de comprendre ce que les parties ont réellement voulu dire ou écrire, eussent-elles même employé certains mots dans un sens que l'Académie réprouve»⁹⁶, dat «rien n'interdit au juge,

⁸⁹ Bovenvermelde conclusie van 4 april 1941 van de heer procureur-generaal L. CORNIL.

⁹⁰ J. DABIN, R.C.J.B., 1947, *loc. cit.*

⁹¹ Cass., 2 september 1966, *Arr. Cass.*, 1967, 1; raadpl. ook Cass., 3 juni 1965, *Pas.*, 1965, 1, 1074.

⁹² De rechter moet echter een beroep doen op die extrinsieke feiten om vast te stellen wat men in het geschrift heeft willen zetten, aantekenen, en niet om vast te stellen wat de overeenkomst was, die verschilt van wat men door het geschrift heeft willen doen vaststellen, of wat de feiten of omstandigheden waren die door elke andere akte moesten of konden worden vastgesteld... Zo niet zou er schending van artikel 1341 van het Burgerlijk Wetboek kunnen zijn.

⁹³ In artikel 31, p. 3, van de Internationale Conventie van 1969 betreffende het Verdragenrecht wordt onder meer bepaald dat «il sera tenu compte en même temps que du contexte (...) b) de toute pratique ultérieurement suivie dans l'application du traité par laquelle est établi l'accord des Parties à l'égard de l'interprétation du traité». Raadpl. in verband met de Verdragen tot oprichting van de Europese Gemeenschappen: «De Jurisprudentie van het Hof van Justitie — Kritische bespreking met de uitleggingsmethoden», Luxemburg, september 1976, blz. III — 101. De advocaat-generaal Warner commentarieerde — met nuttige referenties — deze bepaling van het Verdrag van 1969 in zijn conclusie in de zaak 52/77.

⁹⁴ Raadpl. noot 1 bij Cass., 7 december 1967, *Arr. Cass.*, 1968, 505): «De rechter kan binnen de grenzen van de bedoeling van de partijen bij de akte de bewoordingen ervan aan de moderne tijd aanpassen (...) de rechter kan rekening houden met de bedoeling van de steller van akte en met de verwezenlijkte technische vooruitgang (...) (onder meer) op het gebied van de vervoermiddelen».

⁹⁵ Verg. inzake uitlegging van de rechtsregels — «wetten», beginselen — een dergelijke evolutieve uitlegging.

⁹⁶ L. CORNIL, *loc. cit.*

^{85 86} Het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen is terecht van oordeel dat het hier gaat om interpretatieproblemen en beslist dus bij wege van *uitlegging*, overeenkomstig artikel 177 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, vanaf welk moment een gemeenschapsnorm moet worden toegepast, wat de toepassing ervan is in de tijd (raadpl. arrest van 11 maart 1965, zaak 33/64 en concl. van de advocaat-generaal Reischel in de zaak 106/77) en ook of een bepaling van het gemeenschapsrecht al dan niet voorrang heeft boven een bepaling van het nationaal recht (zeer talrijke arresten dienaangaande).

⁸⁷ De regels van het internationaal privaatrecht of zelfs van strafrechtspleging bepalen of een regel van nationaal recht al dan niet effect heeft in het buitenland of welke nationale regel van toepassing is op een bepaalde plaats. Regels van de Federale en Regionale Staten bepalen waar de federale regels, die van de gefederaliseerde Staten of van de gewesten, van toepassing zijn of gewoonweg effect sorteren.

⁸⁸ Raadpleeg dienaangaande de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve overeenkomsten.

qui a par hypothèse bien lu le verbe (...) de le comprendre dans un sens autre que 'son sens clair et précis', c.à.d. son sens normal et usuel, s'il est effectivement démontré que les parties l'ont compris dans un sens... même contraire»⁹⁷; dat de uitleggingsbevoegdheid van de rechter «niet beperkt is tot de verklaring van de gebruikte bewoordingen (...) aangezien de partijen zich op onbeholpen wijze hebben kunnen uitdrukken en aan de woorden (...) een andere zin dan de gewone betekenis hebben kunnen toekennen»⁹⁸; dat «wanneer de feitenrechter uit andere feitelijke omstandigheden de overtuiging haalt dat de partijen zich slecht hebben uitgedrukt, hij rekening moet houden met hun werkelijke bedoeling door deze af te leiden uit de niet geschikte bewoordingen die zij hebben gebruikt»⁹⁹. Op 18 september 1975 besliste het Hof ook nog dat de bevoegdheid van de rechter om een overeenkomst uit te leggen niet beperkt is tot de verklaring van de door de partijen gebruikte bewoordingen¹⁰⁰.

Deze enkele beschouwingen over de waarde van de bewoordingen en over de noodzaak de zin en de draagwijdte ervan te preciseren om eruit te kunnen afleiden wat de steller of de stellers van de akte in het geschrift hebben willen neerleggen, kunnen natuurlijk ook, mutatis mutandis, gelden voor de andere geschriften («akten») dan die welke een overeenkomst vaststellen.

Zal het Hof casseren indien de bestreden beslissing de uitleggingsregeles waarvan sprake in de artikelen 1156 tot 1164 van het Burgerlijk Wetboek niet in acht heeft genomen of indien de rechter heeft uitgelegd, hoewel de «akte» klaar en duidelijk was, «zodat elke uitlegging was uitgesloten»? Deze twee vragen zullen we hierna onderzoeken.

De artikelen 1156 tot 1164 B.W. betreffende de uitlegging van de overeenkomsten

26. Kan de schending van die artikelen door de feitenrechter tot cassatie leiden? Deze vraag wordt ontkennend beantwoord, zowel door ons Hof¹⁰¹, als door het Franse Hof van Cassatie¹⁰² en de Hoge Raad der Nederlanden en ook door de Nederlandse rechts-

leer¹⁰³, waarbij wordt overwogen dat die bepalingen enkel raadgevingen bevatten doch geen rechtsregels uitvaardigen waarvan de schending tot cassatie zou kunnen leiden. Hierbij is op te merken dat de artikelen 1379 tot 1387 van het Nederlandse Burgerlijk Wetboek een bijna letterlijke weergave zijn van de artikelen 1156 tot 1164 van ons Burgerlijk Wetboek.

In zijn arrest van 31 januari 1975¹⁰⁴ heeft de Hoge Raad evenwel gepreciseerd dat de draagwijdte van artikel 1509 van het Burgerlijk Wetboek is de uitleg van een beding, dat de verkoper in een koopovereenkomst heeft gemaakt, te doen uitvallen in het voordeel van de koper, in een geval dat het beding, «ook na toepassing van de algemene regels van uitlegging, duister of dubbelzinnig blijft (...) en dat uit het bestreden arrest niet blijkt dat zich hier een zodanig geval heeft voorgedaan». Bij een arrest van 1 juli 1977¹⁰⁵ heeft de Hoge Raad in dezelfde zin een uitlegging door een gerechtshof gecensureerd, met name op grond dat «het voor de hand ligt bij een door een professionele verkoper gereedgeerd beding onduidelijkheden in beginsel uit te leggen ten gunste van de niet professionele koper».

Volgens de jurisprudentie van ons Hof zijn de artikelen 1156 tot 1164 van het Burgerlijk Wetboek zonder twijfel gewone raadgevingen aan de rechter, doch indien uit de bestreden beslissing zou blijken dat de feitenrechter, niettegenstaande de aanbeveling van artikel 1163 van het Burgerlijk Wetboek, een beding of enig element heeft toegevoegd waarover de partijen blijkens de bepalingen van de akte niet gecontracteerd hebben, zou artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek geschonden zijn¹⁰⁶.

Ook in het geval dat het Hof zou moeten oordelen over een vonnis of een arrest dat steunt op een akte waarvan bepaalde bewoordingen door de rechter werden genomen in een zin die klaarblijkelijk niets te maken heeft met de materie van het bewuste contract (raadpl. art. 1158 van het Burgerlijk Wetboek), zou het de cassatie uitspreken wegens schending van de bewijskracht van de genoemde akte wanneer aldus aan de akte een zin en een draagwijdte werd verleend die ermee onverenigbaar is.

Opgemerkt zij nog dat op het verwijt dat de bewijskracht van een akte geschonden werd of dat de gevolgen werden miskend die artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek aan het contract verbindt, het Hof kan antwoorden dat de bestreden beslissing wettelijk is omdat de rechter artikel 1156 van het Burgerlijk Wetboek heeft in acht genomen door de gemeenschappelijke bedoeling van de partijen na te gaan¹⁰⁷.

¹⁰³ Arrest van de Hoge Raad der Nederlanden van 28 juni 1946, N.J., 1946, nr. 524, en Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht — Verbintenissen — Algemene leer der overeenkomsten, blz. 208 en 209.

¹⁰⁴ N.J., 1975, nr. 327.

¹⁰⁵ N.J., 1978, nr. 125.

¹⁰⁶ Zie nr. 48.

¹⁰⁷ Cass., 2 september 1966, Arr. Cass., 1967, 1; 23 december 1966, *ibid.*, 1967, 522 en 13 september 1968, *ibid.*, 1968, 44.

⁹⁷ J. DABIN, *op. cit.*

⁹⁸ Pass., 13 september 1968, Arr. Cass., 1969, 44; 9 oktober 1964, Pas. 1965, I, 134; 21 maart 1969, Arr. Cass., 1969, 683 en 18 september 1975, *ibid.*, 1976, 88.

⁹⁹ Noot getekend R. HAYOIT DE TERMICOURT bij Cass., 13 juli 1939, Pas., 1939, I, 367.

¹⁰⁰ Arr. Cass., 1976, 88.

¹⁰¹ Cass., 22 mei 1868 (m.b.t. de artikelen 1156, 1157, 1158, 1160 en 1162 van het Burgerlijk Wetboek), Pas., 1868, I, 380; 18 november 1915 (m.b.t. de artikelen 1157, 1158 en 1163), *ibidem*, 1915-1916, I, 494; 7 augustus 1925 (m.b.t. artikel 1156), *ibidem*, 1925, I, 386; 9 oktober 1964 (m.b.t. artikel 1162), *ibidem*, I, 132; raadpl. evenwel Cass., 29 januari 1975, Arr. Cass., 1975, 559.

¹⁰² Raadpl. JACQUES BORÉ, «Un centenaire: le contrôle par la Cour de cassation de la dénaturation des actes», *Revue trimestrielle de droit civil*, 1972, 249 e.v., inz. nr. 115 e.v., blz. 303 en 304, en LOUIS JOSSERAND, *Cours de droit civil positif français*, II, 1930, blz. 118, nrs. 240 en 241.

De zoëven gemaakte vaststellingen en beschouwingen werden door de procureur-generaal L. Cornil¹⁰⁸ en door professor Dabin geformuleerd¹⁰⁹.

Wij moeten evenwel erkennen dat Cornil ook stelt dat de rechter *verplicht* is artikel 1156 in acht te nemen («le juge, doit rechercher quelle a été la commune intention») en dat Dabin meent dat «schending» van genoemd artikel 1156 mogelijk is¹⁰⁹.

Het arrest van het Hof van 29 januari 1975¹¹⁰ overweegt in dezelfde zin dat «nu de rechter niet aanneemt (...) hij artikel 1162 van het Burgerlijk Wetboek *niet* hoefde toe te passen»¹¹¹.

Beslissen dat een rechter *verplicht* is artikel 1165 in acht te nemen of dat hij in een bepaald geval artikel 1162 niet hoefde toe te passen, is onverenigbaar met de voormelde doctrine van het Hof van Cassatie — die dezelfde is bij het Franse Hof van Cassatie en de Hoge Raad — volgens welke de bepalingen van de artikelen 1156 en volgende enkel raadgevingen aan de rechter zijn en geen rechtsregels uitvaardigen waarvan de schending tot cassatie zou kunnen leiden.

Overeenkomstig die doctrine zou het Hof de beslissing niet kunnen censureren van een rechter die, in strijd met het bepaalde van artikel 1156, zou zeggen dat hij zich altijd aan de letterlijke betekenis van de woorden moet houden en die dientengevolge zou beslissen dat hij het daarbij houdt om de zin en de draagwijdte van een hem voorgelegde akte te bepalen. Een dergelijke beslissing van de feitenrechter zou die rechter ertoe kunnen brengen de zin en de draagwijdte van een overeenkomst te denatureren zonder dat het Hof daartegen iets vermag!

Wanneer het Hof beslist dat de toepassing van artikel 1162 van het Burgerlijk Wetboek door de rechter de voorwaarde was voor de wettelijkheid van zijn beslissing¹¹², verleent het aan dit artikel de hoedanigheid van rechtsregel.

Het is derhalve de vraag of die doctrine niet aan herziening toe is en of men niet moet beslissen dat, hoewel de rechter zeer vrij is om in de hem voorgelegde gevallen al dan niet toepassing te maken van de artikelen 1156 en volgende van het Burgerlijk Wetboek, hij, zoals in bovenvermeld geval, geen uitleggingsmethodes mag aanwenden welke bij die artikelen worden verboden, of zelfs dat hij evenmin de toepassing ervan mag

weigeren wanneer uit zijn vaststellingen volgt dat hij ze had moeten toepassen¹¹³.

Dan kunnen de genoemde artikelen evenwel niet langer meer worden beschouwd als gewone raadgevingen doch vormen zij werkelijke rechtsregels met een suppletief karakter¹¹⁴.

In Frankrijk schijnt zich een evolutie in die zin af te tekenen^{115/118}

Onderscheid tussen «duidelijke en precieze» en de andere geschreven akten — Gevolgen m.b.t. het toezicht van het Hof van Cassatie op de uitlegging door de feitenrechter

27. Zoals wij zullen bespreken onder nr. 31 betreffende de — door het Franse Hof van Cassatie toegepaste — theorie van het «denatureren van de akten», is dat onderscheid essentieel bij het toezicht van dat Hoog Gerecht op de beslissingen van de feitenrechter die een akte heeft uitgelegd.

In twee bepalingen van het Nederlandse Burgerlijk Wetboek wordt ook dit onderscheid gemaakt. Artikel 932 bepaalt dat «indien de bewoordingen ener uiterste wilsbeschikking duidelijk zijn, men daarvan door uitlegging niet mag afwijken», en artikel 1378 dat «indien de bewoordingen ener overeenkomst duidelijk zijn, men daarvan door uitlegging niet mag afwijken», terwijl artikel 1379 preciseert dat «indien de bewoordingen ener overeenkomst voor onderscheiden uitleggingen vatbaar zijn, men veeleer moet nagaan welke de bedoeling der handelende partijen geweest zij, dan zich aan de letterlijke zin der woorden te binden».

Bij Veegens¹¹⁹ lezen we dat die regels uit het Romeinse recht via Pothier tot ons zijn gekomen ofschoon zij in de Code civil niet voorkomen en dat ook volgens de Franse leer de uitlegging eerst te pas komt bij onduidelijkheid. Nog volgens deze auteur zijn die artikelen een eigen schepping van de Nederlandse wetgever die aldus meende paal en perk te stellen aan te grote vrijheden van de feitenrechters.

Dezelfde auteur schrijft dat die artikelen praktisch geen uitwerking hebben gehad, wat echter niet heeft geleid tot de kwaal die men wilde verhinderen, namelijk een te grote vrijheid van de feitenrechters.

Er zijn inderdaad — zo menen wij — weinig arresten van de Hoge Raad betreffende die twee bepalingen van het Burgerlijk Wetboek. Dat Hoog Gerechtshof heeft

¹⁰⁸ Conclusie bij Cass., 4 april 1941, *Pas.*, 1941, I, 121. «L'article 1156 ne l'autorise pas (le juge) à procéder inversement et à rechercher les termes et les modalités de l'acte — faisant abstraction de l'acte.»

¹⁰⁹ R.C.J.B., 1947, 215 e.v. Na te hebben uiteengezet dat de rechter volgens de bedoeling van de partijen in voorkomend geval de bewoordingen van de akte moet begrijpen in een zin die verschillend, breder, beperkter en zelfs tegenstrijdig is, besluit prof. Dabin: «autrement le juge violerait l'article 1156 et par ricochet l'article 1341».

¹¹⁰ Arr. Cass., 1975, 616.

¹¹¹ Het Hof heeft ook nog beslist op 6 juni 1958 (Arr. Cass., 1958, 800) dat de rechter de bewijskracht van de wet niet heeft geschonden wanneer, «nu de zin van een beding twijfelachtig is, dit uitgelegd werd ten nadele van hem die bedongen heeft».

¹¹² Raadpl. Cass., 6 juni 1958, aangehaald in de vorige noot.

¹¹³ Raadpl. dienaangaande de bovenvermelde arresten van de Hoge Raad van 31 januari 1975 en 1 juni 1977. Artikel 1509 van het Nederlands Burgerlijk Wetboek dat in het eerste arrest wordt aangehaald stemt overeen met artikel 1602, tweede lid, van ons wetboek.

¹¹⁴ Het kan nuttig zijn erop te wijzen dat «Unidroit» 11 regels voorstelt — die herinneren aan de regels van de artikelen 1156 e.v. van het Burgerlijk Wetboek — voor de uitlegging van de internationale handelsovereenkomsten. Raadpl. J.H. HERBOTS, «Interpretatievoorschriften voor handelsovereenkomsten», R.W., 1977-78, 2429.

^{115/118} Raadpl. J. BORÉ, *op. cit.*, blz. 303 en 304, nrs. 115 en 116.

¹¹⁹ Op. cit., in noot 61, nr. 94, blz. 166.

evenwel beslist, met name op 11 januari 1974¹²⁰, dat de vraag of de bewoordingen ener uiterste wilsbeschikking duidelijk zijn, een vraag is van feitelijke aard welke beantwoording aan het oordeel van de cassatierechter is onttrokken. Hetzelfde beginsel wordt — op grond van arresten van de Hoge Raad — gehuldigd in de doctrine betreffende artikel 1378 van het Burgerlijk Wetboek.

Op 1 april 1920¹²¹, heeft de Hoge Raad beslist dat wanneer de bewoordingen van een overeenkomst duidelijk zijn, het verboden is de bedoelingen («het motief») van de partijen in de plaats te schuiven van die overeenkomst zelve, en op 3 november 1938¹²², 19 maart 1941¹²³ en 28 juni 1946¹²⁴, dat de rechter die bepaling enkel schendt wanneer hij oordeelt dat de bedingen van de overeenkomst duidelijk zijn doch daarvan door zijn uitlegging toch afwijkt.

Op 4 mei 1956¹²⁵ heeft de Hoge Raad nogmaals beslist, dat wanneer de bewoordingen van een overeenkomst duidelijk zijn het verboden is de «bedoelingen» van de partijen in de plaats te schuiven van die overeenkomst zelve doch dat «de rechter, door te oordelen dat de partijen ondoordacht een wijziging in de akte hebben aangebracht, niet door uitlegging is afgeweken van door hem in die akte duidelijk verklaarde woorden». Het komt me voor dat sommige van die arresten steunen op overwegingen die gelijklopen met de overwegingen van de procureur-generaal L. Cornil in zijn conclusie van 4 april 1941¹²⁶.

Er zijn nog aan toegevoegd dat de advocaat-generaal Berger^{127/128} in zijn conclusie voor het arrest van 11 januari 1974 eraan herinnerd heeft dat voor de toepassing door de rechter van de wettelijke bepalingen betrekkelijk de duidelijke en precieze bewoordingen, vereist is 1° dat feitelijk beslist werd dat de bewoordingen duidelijk zijn, en 2° dat desniettegenstaande van die duidelijke zin werd afgeweken.

Asser¹²⁹ leert met gezag en wijsheid — wat uit de werkelijkheid en het gezond verstand volgt, zoals we later nog zullen uiteenzetten m.b.t. de Belgische rechtspraak — dat het niet redelijk is aan de bepalingen van de artikelen 932 en 1378 van het Nederlandse Burgerlijk Wetboek de zin en de draagwijdte toe te kennen die zij schijnen te hebben en volgens welke de bedoeling van de partijen slechts in aanmerking zou moeten worden genomen wanneer hun in het geschrift vastgelegde verklaringen niet duidelijk zijn ! «Wat deze opvatting

voor mij onaanvaardbaar maakt is de tegenstelling tussen het duidelijk zijn der bewoordingen en de bedoelingen van de partijen. Juist bij de interpretatie van artikel 1378 moet in het oog worden gehouden, dat er geen op zich zelf duidelijke bewoordingen (in het algemeen : tekens) zijn.

«De betekenis van een woord moet worden vastgesteld aan de hand van het verband met andere woorden waarin het werd gebruikt, van de plaats waar en van de persoon door wie het werd gebruikt. Kortom, in elk concreet geval moet aan de hand van de omstandigheden worden vastgesteld, welke betekenis aan een woord of een zin moet worden gehecht»¹³⁰.

«De leer dat, als de bewoordingen van een overeenkomst duidelijk zijn, men slechts op deze verklaring zelf mag letten en geen acht mag slaan op de bedoeling van de partijen of op buiten de verklaring gelegen omstandigheden, lijkt mij dan ook niet houdbaar, omdat de vraag of de bewoordingen van de overeenkomst duidelijk zijn, in vele gevallen niet kan worden beantwoord zonder met deze bedoeling of met bijkomende omstandigheden rekening te houden»¹³¹.

«Aan artikel 1378 moet dan ook een andere betekenis worden toegekend dan een oppervlakkige lezing zou doen vermoeden. Het zou aldus kunnen worden gelezen dat, indien eenmaal door uitlegging van de wilsverklaring der partijen is vastgesteld welke rechten en plichten daaruit voortvloeien, de partijen en de rechter daaraan gehouden zijn en daarvan niet mogen afwijken onder het mom van uitlegging. In zekere zin herhaalt artikel 1378 daardoor ten aanzien van de uitlegging wat in het algemeen wordt gezegd door het eerste lid van artikel 1373»¹³².

Aldus sluit Asser zich engszins aan bij de — vanzelfsprekend gegronde — mening dat men de akte moet uitleggen en niet de overeenkomst, d.w.z. een overeenkomst die zou verschillen van hetgeen de partijen in de akte hebben willen vastleggen¹³³.

Veegens levert een gelijkaardige en even pertinente kritiek als Asser op het — vooral in de materie van de uitlegging van de akten — nutteloos en verwarring stichtend begrip «duidelijke en precieze akte»¹³⁴. Hij schrijft^{135/136} : «Op zichzelf zijn de woorden ener akte nooit duidelijk, door woorduitlegging alleen naar het

¹²⁰ N.J., 1974, nr. 187 ; raadpl. ook de noot van MEIJERS bij het arrest van H.R. van 9 mei 1930, en de conclusie van de advocaat-generaal BERGER bij Hoge Raad, 11 januari 1974, bovenvermeld.

¹²¹ N.J., 1920, 469.

¹²² N.J., 1939, 353.

¹²³ N.J., 1941, 554.

¹²⁴ N.J., 1946, 524.

¹²⁵ N.J., 1956, 262.

¹²⁶ Pas., 1941, I, 120.

^{127/128} N.J., 1974, nr. 187, blz. 497, inz. blz. 505.

¹²⁹ Op cit., blz. 205 e.v.

¹³⁰ Op cit., blz. 206.

¹³¹ Op cit., blz. 207.

¹³² Artikel 1374, eerste lid, bepaalt : «Alle wettelijk gemaakte overeenkomsten strekken degenen die dezelve hebben aangeaan tot wet.»

¹³³ Zie nr. 21. Uitlegging van de akte en niet van de overeenkomst.

¹³⁴ Dat al even nutteloos en verwarring stichtend is i.v.m. de verplichting van de rechter de beslissing uit te stellen wanneer het gaat om de uitlegging van een wet, van een bepaling van internationale verdragen of van beslissingen die ter uitvoering ervan werden genomen (artikelen 177 en 150 van de Verdragen van Rome tot oprichting van de Europese Gemeenschappen en artikel 6 van het verdrag tot oprichting van het Benelux-Gerechtshof ...), en i.v.m. de uitlegging van de «wetten.»

^{135/136} VEEGENS, *Cassatie in burgerlijke zaken*, Tjeenk Willink, Zwolle, blz. 165-166, nr. 94.

spraakgebruik, is geen enkele interpretatie mogelijk. Voorwerp van beoordeling is de geobjectiverde bedoeling van partijen, mede op te maken uit de betekenis van hun uiting in het maatschappelijk verkeer o.a. in verband met spraakgebruik en gewoonte. Dit tekent zich scherp af bij de stilzwijgende wilsverklaringen, welke betekenis niet uit 'duidelijke bewoordingen' kan worden afgeleid en alleen met behulp van ander materiaal moet worden opgespoord.»

28. In tal van aan uw Hof voorgelegde middelen, in sommige van uw arresten en in de beknopte samenvattingen die verschijnen en in de verzameling der «Arresten van het Hof», en ook in bepaalde conclusies of noten van de procureurs- en advocaten-generaal wordt dit begrip «duidelijke akte» of «duidelijke overeenkomst» aangevoerd, bedoeld of gehanteerd.

Eisers voeren vaak aan dat de rechter een akte tot vaststelling van een overeenkomst of van een andere rechtshandeling, feit of omstandigheid *niet mocht* uitleggen — of niet behoefde uit te leggen — omdat de akte of de overeenkomst duidelijk was ... en precies¹³⁷. Arresten en vooral beknopte samenvattingen¹³⁸ zeggen dat «de rechter een akte (of een overeenkomst) enkel mag uitleggen, wanneer de akte (of de overeenkomst) niet duidelijk is en bijgevolg uitlegging vereist» of dat het middel verworpen moet worden omdat de bewijskracht niet werd geschonden en de bestreden beslissing «vaststelt dat de genoemde akten niet duidelijk waren en bijgevolg uitlegging vereisten»³⁹.

De procureur-generaal P. Leclercq beroept zich weliswaar op het begrip in zijn conclusie bij het arrest van 17 november 1932¹⁴⁰ maar zulks gebeurt voornamelijk omdat hij daarin de rechtspraak van het Franse Hof van Cassatie commentarieert dat, zoals elders werd uiteengezet¹⁴¹, gebruik maakt van het genoemde begrip om zijn stelsel van het «denatureren van de akten» op te bouwen en toe te passen. In de noot bij het arrest

¹³⁷ Zie met name de middelen uit de arresten van 21 maart 1969 (Arr. Cass., 1969, 683), 7 januari 1972 (*ibid.*, 1972, 445), 22 oktober 1976 (*ibid.*, 1977, 229), 28 maart 1977 (*ibid.*, 1977, 814).

¹³⁸ Raadpl. met name Cass. 4 april 1941 (Arr. Cass., 1941, 72) inzonderheid de beknopte samenvattingen die herhaaldelijk verwijzen naar «het ontbreken van duidelijkheid waardoor uitlegging nodig wordt» en die zeer kenmerkend o.m. luiden: «Wanneer de feitenrechter beslist ... dat een als bewijs van een overeenkomst ingeroepen akte niet duidelijk is en verklaring vergt, is het Hof van Cassatie bevoegd om na te gaan of de desbetreffende akte op zichzelf onduidelijk is en verklaring vergt en of de rechter aan de gebruikte bewoordingen hun gewone en normale betekenis toekent»... terwijl het arrest nopens dit begrip enkel overweegt «dat de clausule van artikel 11 *de schijnbare klaarte* van artikel 2 wegnemende, de rechter, bij verwijzing naar de gebruikelijke en normale zin der gebezigde woorden, opmerkt dat die akte eerder een huur met onzekere termijn voorziet ... dat hij, daarna op uitwendige feitelijke bestanddelen waarvan hij ... het bestaan vaststelt, vermoedens grondt».

Raadpl. ook Cass., 20 juli 1965 (*Pas.*, 1965, I, 1194) inz. de samenvatting «ne viole pas la foi due à un acte n'excluant pas dans son contexte toute interprétation, le juge qui...», Cass., 22 oktober 1976 (Arr. Cass., 1977, 229) en 28 januari 1977 (*ibid.*, 1977, 600).

¹³⁹ Cass., 7 januari 1972, Arr. Cass., 1972, 445.

¹⁴⁰ *Pas.*, 1933, I, 11.

¹⁴¹ Nr. 31.

van 4 maart 1937¹⁴² wijst hij erop dat «il est très rare que soit admis le moyen déduit de ce que le juge du fond a violé les 'termes clairs et précis de l'acte'». (Wij zullen zien dat dit geval helemaal geen zeldzaamheid is doch integendeel zeer vaak voorkomt¹⁴³. Hij vervolgt: «En réalité le moyen impute au juge de n'avoir pas su lire l'acte qui lui était soumis, tel que cet acte était écrit. Il semble que la chose ne peut guère se produire qu'à la suite d'une distraction du juge (...). Dans l'espèce sur laquelle a statué l'arrêt annoté, le juge du fond n'avait pas interprété l'acte: il s'était borné à affirmer que l'acte avait telle portée contraire à son texte.»

In die noot benadrukt de eminente procureur-generaal dat de rechter soms een akte verkeerd leest, waaraan wij kunnen toevoegen dat de rechter er soms niet de gewenste aandacht aan besteedt of zelfs er geen acht op slaat en aan de akte een vaststelling toeschrijft die daarin niet voorkomt ... Om zijn gedachte te verduidelijken maakt de hoge magistraat gebruik van het begrip «duidelijke en precieze bewoordingen» van de akte, dat wil zeggen die waaruit *duidelijk* blijkt dat de rechter «de akte heeft doen liegen», ten gevolge van een verstrooidheid, een nalatigheid, of een onoplettendheid.

In die gevallen wordt de bewijskracht van de akten geschonden ofschoon de rechter niets heeft uitgelegd.

In de voorzieningen worden aan de rechters vaak dergelijke vergissingen verweten en in sommige gevallen moet het Hof wel beslissen dat het verwijt gegrond is, nu de rechters aldus, zonder enige uitlegging, inderdaad de akte «hebben doen liegen.»

De procureur-generaal Cornil voert ook meermaals¹⁴⁴ het begrip «duidelijkheid» aan, zowel betreffende de akte als betreffende de bewoordingen¹⁴⁵.

Zijnerzijds schrijft De Page dat «la règle selon laquelle les clauses dont le sens est clair et précis par lui-même ne sont pas susceptibles d'interprétation (...) doit être énergiquement défendue. Elle (...) prévient les interprétations abusives du juge, (...) elle assure le respect, si nécessaire, de la sécurité contractuelle»¹⁴⁶.

Instemmend met de bovenvermelde Nederlandse auteurs zijn de professoren J. Dabin¹⁴⁷ en F. Rigaux¹⁴⁸ de mening toegedaan, dat de rechter, niettegenstaande de duidelijkheid van de bewoordingen of van de akte, dat wil zeggen van het «woord» volgens de normale en gangbare betekenis, zich niet altijd daarbij kan bepalen. Inderdaad, schrijft Dabin, «interpréter, ce n'est pas seulement comprendre des termes qui seraient ambigus au regard du sens normal et usuel: c'est re-

¹⁴² *Pas.*, 1937, I, 78.

¹⁴³ Zie nr. 41.

¹⁴⁴ *Pas.*, 1941, I, 121.

¹⁴⁵ «Le travail de compréhension offre-t-il une certaine difficulté parce que l'acte n'est pas clair, on dira que le juge doit interpréter l'acte». «L'acte lu en attribuant aux mots leur sens usuel et normal n'est pas clair dans toutes ses dispositions...» enz.

¹⁴⁶ DE PAGE, II, blz. 557, nr. 568.

¹⁴⁷ R.C.J.B., 1947, 215 e.v.

¹⁴⁸ La nature du contrôle de la Cour de cassation, blz. 282.

chercher sous les termes employés la pensée réelle. Et, dès lors, si nonobstant le caractère *clair et précis* (au sens usuel) des termes employés, ceux-ci ne coïncident pas avec la pensée réelle, il y aura lieu de dénaturer, de déformer les termes, bref de les entendre dans un sens autre que le sens usuel pour éviter précisément de dénaturer, de déformer la volonté des parties, c'est-à-dire le contrat lui-même»¹⁴⁹.

Rigaux schrijft zeer pertinent: «Osera-t-on ajouter que les actes juridiques privés sont très souvent des expressions peu intelligentes de la volonté des parties? C'est pourquoi la notion de 'texte clair' est encore *plus adaptée* aux actes privés qu'elle ne l'est aux actes de l'autorité publique. Il importe moins de décider si le texte est clair ou confus que de savoir en quel sens les parties ont employé les mots. Or celles-ci ne sont ni des juristes ni des écrivains que l'on pourrait soumettre aux lois du lexique»¹⁵⁰.

29. Tot welk besluit kunnen die controversen leiden?

Laten we vooraf stellen dat in ons positief recht geen enkele regel bestaat die zou beslissen dat de rechter slechts een akte mag uitleggen wanneer die niet «duidelijk en/of precies» is. Het is bijgevolg volstrekt zinloos in een middel aan te voeren dat de rechter niet mocht uitleggen nu de akte of het beding of een gedeelte van de akte duidelijk was. Het Hof zou trouwens geen cassatie kunnen uitspreken op de enkele grond dat de rechter de akte toch heeft uitgelegd ofschoon ze duidelijk is. Cassatie zou geenszins verantwoord zijn indien de uitlegging van een duidelijk geachte akte niet miskent wat in het geschrift is vastgelegd. Cassatie *zou kunnen* worden overwogen wegens tegenstrijdigheid (art. 97 van de Grondwet) indien de rechter, na te hebben verklaard dat de akte ... duidelijk is, ze niettemin uitlegt, doch de cassatie zou dan normalerwijze alle belang verliezen wegens de bovenvermelde reden.

Het is overigens niet alleen gevaarlijk, want verwarrend stichtend, maar ook nutteloos te overwegen, zoals met name het arrest van 7 januari 1971¹⁵¹ ¹⁵², dat de bestreden beslissing de bewijskracht van een akte niet heeft geschonden die door de feitenrechter werd uitgelegd *na te hebben vastgesteld dat ze niet duidelijk was* en dus uitlegging vereiste.

¹⁴⁹ Dabin schrijft verder in dezelfde noot: «Sur le terrain de l'interprétation des actes, rien n'est interdit au juge, qui a par hypothèse bien 'lu' le verbe tel qu'il a été écrit (...), de le comprendre dans un sens autre que son sens clair et précis, c'est-à-dire son sens normal et usuel, s'il est effectivement démontré que les parties l'ont compris dans un sens différent plus large, plus étroit, ou même contraire. Autrement, le juge violerait l'article 1156 et par ricochet l'article 1134.»

¹⁵⁰ *Op. et loc. cit.*

¹⁵¹ *Arr. Cass.*, 1972, 445.

¹⁵² Indien een partij natuurlijk in conclusie voor de feitenrechter aanvoert dat de akte duidelijk is en dat dus elke uitlegging uit den boze is of nutteloos, zal de rechter om aan het voorschrift van artikel 97 van de Grondwet te voldoen, dat middel moeten beantwoorden.

Het Hof wekt aldus de indruk dat de rechter pas wettelijk bevoegd is om de akte uit te leggen na te hebben vastgesteld dat zij niet duidelijk is, wat natuurlijk onjuist is. Het is echter vanzelfsprekend dat wanneer de rechter een akte, een beding of een ander gedeelte ervan, uitlegt op een wijze die noodzakelijk onverenigbaar blijkt met de bewoordingen ervan, zonder enige uitleg te geven die meer bepaald op extrinsieke omstandigheden steunt of op de bewoordingen en de zin van andere bedingen of gedeelten van de akte, het Hof van Cassatie zal moeten beslissen dat de bewijskracht werd geschonden¹⁵³.

Het spreekt vanzelf dat de rechter die op een akte moet steunen, de betekenis, de zin en de draagwijdte ervan moet vaststellen. Naar gelang van zijn vorming, zijn ervaring, zijn doorzicht¹⁵⁴ en ook van de vermeldingen van de akte, zal hij nu eens van oordeel zijn dat hij ze aanstonds begrijpt — en zal hij aldus de mening zijn toegedaan dat de akte voor hem «duidelijk» is — en zal hij dan weer menen dat een nader onderzoek nodig is en dat hij, om de akte te begrijpen, rekening moet houden met de verschillende bedingen of gedeelten van de akten en moet bepalen welk hun onderling verband is en de wijze waarop ze elkaar aanvullen of uitleggen, «waarbij elk beding wordt opgevat in de zin die uit de gehele akte voortvloeit» (raadpl. art. 1161 van het Burgerlijk Wetboek), of nog acht moet slaan op extrinsieke omstandigheden.

Wanneer een akte uit verschillende bedingen of delen bestaat, kan de rechter die van het geheel kennis heeft genomen, oordelen dat ze onmiddellijk duidelijk is, doch hij zal niettemin met aandacht het geheel hebben overwogen en hij zal dus «uitgelegd» hebben alvorens tot dat besluit te komen. Wanneer de akte slechts één beding, één stipulatie of vaststelling bevat, kan de rechter oordelen dat hij die onmiddellijk begrijpt, dat de akte dus duidelijk is, en dat hij ze niet moet «uitleggen» door te verwijzen naar extrinsieke omstandigheden. Een andere rechter of enig ander persoon zal niettemin kunnen menen op grond van zijn ervaring of van een bijzondere kennis of inlichting, dat de betekenis van de akte, die de woorden bij de eerste rechter heeft opgewekt onjuist is, dat de akte dus niet «duidelijk» is en dat ze bijgevolg moet worden uitgelegd. Te bedenken is hierbij tevens dat aan de bewoordingen van een akte zonder meer hun gebruikelijke betekenis verlenen en derhalve oordelen dat niet moet worden nagegaan of ze niet in een andere zin werden gebruikt, ook een uitlegging is.

Ten slotte kunnen we nog vaststellen dat, ongeacht of de feitenrechter een aan het Hof van Cassatie voor-

¹⁵³ Zie nr. 40 betreffende de noodzaak in bepaalde gevallen de uitlegging van een akte te motiveren.

¹⁵⁴ Het is evident dat voor de ene magistraat een deskundigenverslag, een balans, een overeenkomst houdende met name financiële of boekhoudkundige vermeldingen of nog een verslag van een ambtenaar van de aministratie der belastingen ... onmiddellijk of gemakkelijk te begrijpen is — het stuk is duidelijk — terwijl zulks voor een andere niet duidelijk is!

gelegde akte al dan niet duidelijk heeft genoemd, dit Hof het middel afgeleid uit schending van de bewijskracht van die akte zal aannemen of verwerpen naar gelang het vaststelt dat de zin en de draagwijdte die daaraan werden verleend al dan niet in overeenstemming zijn met de akte, dat wil zeggen aannemelijk, mogelijk en vatbaar voor verantwoording zijn¹⁵⁵.

Kortom, tot slot kan worden gesteld dat het begrip «duidelijkheid» van de akte een subjectief en overigens relatief en nutteloos begrip is¹⁵⁶ inzonderheid m.b.t. het onderzoek van een middel dat is afgeleid uit schending van de bewijskracht. Voorzichtigheidshalve wordt er beter geen gebruik van gemaakt.

Men kan zonder gevaar voor overdrijving beweren dat het begrip «duidelijkheid van een akte» allesbehalve duidelijk is.

Zoals we op 1 september 1975 hebben trachten aan te tonen¹⁵⁷ is het ook onjuist en gevaarlijk te betogen — hoewel een bepaalde rechtsleer en zelfs bepaalde arresten van het Hof menen zulks te kunnen doen — dat wanneer de tekst van een wet duidelijk is er geen reden tot uitlegging is: «interpretatio cessat in claris.»

B. Bewijskracht van een akte — Toezicht op de eerbiediging van de bewijskracht van een akte — Begrippen

30. Het heeft een zeker belang, alvorens de aard en de omvang van dit toezicht door het Hof uiteen te zetten, na te gaan of en hoe het Franse Hof van Cassatie en de Hoge Raad der Nederlanden een toezicht uitoefenen op de «uitlegging» van de geschreven akten door de feitenrechter.

Toezicht door het Franse Hof van Cassatie en door de Hoog Raad der Nederlanden op de uitlegging van de geschreven akten door de feitenrechter

31. Het door het Franse Hof van Cassatie uitgeoefende toezicht vertoont veel gelijkenis met uw toezicht. In zijn rechtspraak is evenwel het begrip schending van de bewijskracht van de akten onbekend, in de zin die U daaraan verleent. Het vernietigt een beslissing van de feitenrechter die een akte heeft uitgelegd op een wijze die de akte «denatureert» (dat is het toezicht van het Hof op het «denatureren» van de akte door de rechter) en het baseert zijn beslissing op de schending van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek ongeacht de

akte (instrumentum) die door de feitenrechter werd «gedenatureerd»¹⁵⁸.

De procureur-generaal P. Leclercq heeft gewezen op het verschil tussen de Franse rechtspraak en de onze¹⁵⁹ en een Frans auteur heeft beklemtoond dat de bedenkingen van deze eminente magistraat pertinent zijn¹⁶⁰.

Het toezicht van het Hof van Cassatie op het «denatureren» van de akten wordt besproken in een zeer groot aantal uiteenzettingen en commentaren van de rechtsleer¹⁶¹. Die Franse rechtsleer is dus veel rijker dan de Belgische m.b.t. de schending van de bewijskracht van de akten, zoals trouwens elders op meer omstandige wijze wordt aangegeven.

In beginsel is er sprake van denaturering wanneer de rechter een «duidelijk en precies» beding of akte heeft uitgelegd op een wijze die daarmee onverenigbaar is.

«Pour qu'une dénaturation puisse être retenue, il faut que l'acte litigieux ne puisse soulever aucune difficulté d'interprétation, mais dès lors qu'une interprétation était nécessaire elle est exclusive de dénatura-tion. Une cassation n'interviendra donc que si les juges se sont trouvés en présence d'une clause claire et précise et lui ont donné un sens qu'elle ne pouvait évidemment comporter : dans presque tous les arrêts de cassation, on trouve la même formule : qu'en statuant ainsi la cour d'appel a dénaturé la clause claire et précise du contrat»¹⁶².

Indien daarentegen een uitlegging vereist was — nu de akte of het beding niet duidelijk en precies was — «la Cour rejette les griefs même si l'interprétation ne lui paraît pas exacte»¹⁶³. «La jurisprudence de la Cour de Cassation est certes qu'on ne peut pas interpréter des clauses claires et précises mais le juge peut s'en écarter quand il motive en se justifiant. Le juge peut le faire en démontrant par des raisons convaincantes...»¹⁶⁴.

¹⁵⁸ «Le contrôle de la dénaturation déborde le domaine du contrat. Il s'applique à toutes sortes de documents, qu'il s'agisse d'un procès-verbal de police, d'un cahier des charges, des attestations, d'un rapport d'expert, d'un parère en matière d'usage, de lettres devant constituer un aveu non équivoque de paternité.» (GABRIEL MARTY, *Répertoire de droit civil*, 1977, V° «Cassation», nr. 85).

¹⁵⁹ Conclusie bij Cass., 17 november 1932, *Pas.*, 1933, I, 9.

¹⁶⁰ JACQUES BORE, in de volgende noot aangehaald werk.

¹⁶¹ Meer bepaald: JACQUES VOULET, raadsheer in het Hof van Cassatie, «Le grief de la dénaturation devant la Cour de cassation», *La semaine juridique*, 1971, Doctrine, nr. 2410; LOUIS JOSSERAND, *Cours de droit civil*, d. II, 1930, blz. 119; JACQUES BORE, «Un centenaire; le contrôle par la Cour de cassation de la dénaturation des actes», *Revue trimestrielle de droit civil*, 1972, blz. 249-306; GABRIEL MARTY, 1° «La distinction du fait et du droit — Essais sur le pouvoir de contrôle de la Cour de cassation sur les juges de fait», *Rec. Sirey*, 1929, 293 e.v., nrs. 143 e.v.; 2° «Cassation», Dalloz, *Encyclopédie juridique*, 2e druk, d. II; J. CARBONNIER, *Droit civil*, IV, *Les obligations*, 1972, Presses universitaires de France, Collection Thémis; J. FLOUR en J.L. AUBERT, *Les obligations*, vol. I, *Sources — L'acte juridique*, Armand Colin, Parijs, 1975.

¹⁶² VOULET, *op. cit.*, in de voorgaande noot.

¹⁶³ VOULET, *ibid*.

¹⁶⁴ J. FLOUR en J.L. AUBERT, *op. cit.* Die auteurs geven de volgende verduidelijking: «Une clause d'un contrat antérieur à la guerre attribue compétence exclusive au tribunal de la Seine. En 1941, le tribunal de Lyon se reconnaît néanmoins compétent au motif que dans l'esprit des contractants cette clause n'avait été stipulée qu'en vue de son application en temps normal et non pas pour le cas où la

¹⁵⁵ Zie nr. 39, het begrip van het toezicht van het Hof op de schending van de bewijskracht.

¹⁵⁶ Om vast te stellen wanneer een vonnis uitlegging vereist, bepaalt het Gerechtelijk Wetboek (artikel 793) terecht niet dat zulks gebeurt wanneer de rechter een beslissing heeft gewezen die niet «duidelijk» is, doch wel wanneer de beslissing «duister of dubbelzinnig is». Raadpl. ook Cass., 10 mei 1977, *Arr. Cass.*, 1977, 925.

¹⁵⁷ «De opdracht van de hoven en rechtbanken — Enkele overwegingen», rede uitgesproken op de plechtige openingszitting van 1 september 1975, *R.W.*, 1975-76, 211, en noot 33.

Zoals wij vermelden onder nr. 40, wordt ook in de rechtspraak van ons Hof, bij het toezicht inzake schending van de bewijskracht van een akte, belang gehecht aan de motivering van de aan zijn toezicht onderworpen beslissing van de feitenrechter.

Het Franse Hof van Cassatie oordeelt dat er ook sprake is van «denaturering», «lorsque la décision attaquée a ajouté de son propre chef une clause, une condition que l'acte ne comportait pas»¹⁶⁵. In ons land spreekt het Hof in een dergelijk geval de vernietiging uit, niet omdat de bewijskracht van de akte geschonden zou zijn, maar, wanneer het een overeenkomst betreft, wegens miskenning van haar bindende kracht (art. 1134 van het Burgerlijk Wetboek)¹⁶⁶.

Het begrip «duidelijke en precieze» akte, dat vaak voor U wordt aangevoerd en dat soms door het Hof in zijn arresten¹⁶⁷ wordt vermeld, is uiteraard onprecies en leidt in de praktijk tot verschillende beoordelingen. Dienaangaande schrijft G. Marty: «Nous persistons à penser que le problème n'est peut-être pas ainsi placé sur son véritable terrain. La notion de clause claire et précise est d'un *manierement* difficile car ce qui apparaît au premier abord clair et précis ne correspond pas forcément à la volonté réelle des contractants telle qu'elle peut ressortir en fonction des circonstances et documents de la cause. Elle est d'autre part d'un rendement limité, car encore faut-il qu'il y ait stipulation claire et précise, ce qui sera rarement le cas lorsqu'une discussion judiciaire s'est instituée précisément sur le sens de la clause»¹⁶⁸.

Hoever reikt het toezicht van het Franse Hof van Cassatie wanneer het vaststelt dat de rechter, bij de motivering van zijn beslissing, afgeweken is van de zin van een akte die het Hof duidelijk en precies leek? Stelt het Hof zich in plaats van de rechter door *zijn* eigen uitlegging op te leggen, of gaat het alleen maar na of de aan zijn toezicht onderworpen uitlegging aanneembaar, verdedigbaar, mogelijk is? Ik meen dat het tweede alternatief met de werkelijkheid overeenstemt; ik kan mij daarover echter niet met meer stelligheid uitspreken en ik kan met name niet pogen aan te duiden of het toezicht dat tot een cassatiebeslissing leidt al dan niet veeleisender is dan het toezicht van ons Hof^{169/171}; zulks zou een grondigere studie geveerd hebben van een zeer groot aantal arresten van het Franse Hof.

France serait coupée en deux zones par une ligne de démarcation difficile à franchir.» Die uitlegging wordt als onaantastbaar beschouwd: Soc., 11 juni 1942, D.C., 1943, 135, zoals wordt aangegeven door Flour en Aubert. Objectief bekeken was het beding duidelijk en precies. Nochtans werd toegelaten dat er een andere zin aan werd gegeven met verduidelijking van het waarom.

¹⁶⁵ VOULET, *op. cit.*

¹⁶⁶ Zie nr. 48.

¹⁶⁷ Zie nr. 27.

¹⁶⁸ G. MARTU, Répertoire de droit civil, Dalloz, 2e druk, dl. II, 1977, V° «Cassation», nr. 96.

^{169/171} Zie nr. 39.

In Nederland

32. Sommige bepalingen van het Nederlandse Burgerlijk Wetboek die ons probleem betreffen stemmen volledig overeen met die van het Franse en Belgische Burgerlijk Wetboek.

De artikelen 1380 tot 1385 van het Nederlands Burgerlijk Wetboek zijn identiek met de artikelen 1157 tot 1162 van ons wetboek.

De tekst van artikel 1379 verschilt van artikel 1156 van ons wetboek omdat het volgt op een bepaling die in ons wetboek niet voorkomt.

Aangezien artikel 1378 bepaalt dat «indien de bewoordingen ener overeenkomst duidelijk zijn, men daarvan door uitlegging niet mag afwijken», is artikel 1379 als volgt opgesteld: «Indien de bewoordingen ener overeenkomst voor onderscheiden uitleggingen vatbaar zijn, moet men veeleer nagaan welke de bedoeling der handelende partijen geweest zij, dan zich aan de letterlijke zin der woorden te binden».

De artikelen 1905 tot 1908 van het Nederlands Burgerlijk Wetboek stemmen overeen met de artikelen 1317 tot 1320 van ons wetboek en de artikelen 1912 tot 1914 en 1915 met onze artikelen 1322 tot 1324 en 1326. De redactie van die bepalingen is in de twee wetboeken identiek.

In de rechtspraak van de Hoge Raad der Nederlanden wordt geen toepassing gemaakt van de Franse «theorie» van het «denatureren» van de akten — gebaseerd op artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek dat overeenstemt met artikel 1374 van het Nederlandse Burgerlijk Wetboek — en evenmin van de door ons Hof gehuldigde theorie van de «schending van de bewijskracht van de akten», die steunt op de artikelen 1319 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek welke overeenstemmen met de artikelen 1907 en 1912 van het Nederlandse Burgerlijk Wetboek.

Daar de bevoegdheden en de opdracht van de Hoge Raad der Nederlanden en die van het Franse en het Belgische Hof van Cassatie evenwel gelijkaardig zijn, laat ook het hoge gerechtshof van Nederland aan de feitenrechters de opdracht over om op onaantastbare wijze de overeenkomsten en alle andere geschriften uit te leggen¹⁷².

Wanneer de feitenrechter, bij de uitlegging van een overeenkomst of van een andere akte, gesteund heeft op de uitlegging van een wettelijke bepaling, oefent de Hoge Raad vanzelfsprekend een wettelijkheidstoezicht uit¹⁷³.

De Hoge Raad zal eveneens de beslissing casseren van de feitenrechter die zijn uitlegging op tegenstrijdige

¹⁷² De uitlegging van een geschrift behoort tot de taak van de rechter die over de feiten oordeelt. Zij is in cassatie onaantastbaar wanneer de inhoud kan worden geïnterpreteerd als is geschied (H.R., 4 mei 1932, N.J., 1933, 383, W., 12442).

¹⁷³ Raadpl. D.J. VEEGENS, *Cassatie in burgerlijke zaken*, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, blz. 166, nr. 94.

motieven heeft gebaseerd of op een andere wijze in zijn motiveringsplicht is te kort geschoten ^{174/175}

De Hoge Raad casseert ook uitleggende beslissingen in geval van onbegrijpelijke motivering ^{176/177}, wat in werkelijkheid een gebrek van de motivering is.

Op 1 juli 1977 heeft hij een arrest van een gerechtshof vernietigd omdat «niet begrijpelijk is hoe het Hof deze uitleg met de bewoordingen van het beding niet onverenigbaar heeft kunnen oordelen».

Men merke op dat het begrip waarop dit arrest steunt, in dezelfde bewoordingen ook voorkomt in arresten van ons Hof; de uitlegging is al dan niet «verenigbaar met de bewoordingen van de akte». De Hoge Raad preciseert echter de geschonden wettelijke bepalingen niet, welke precisering evenmin werd vereist van het hem voorgelegde middel.

De Hoge Raad die het arrest heeft vernietigd waarin een overeenkomst aldus wordt uitgelegd, heeft daaraan nog drie overwegingen toegevoegd die de uitlegging van de feitenrechter kritiseren; hij verwijt hem dat hij de zin niet heeft nagegaan die de partijen aan de overeenkomst hebben willen geven en dat hij enkel op *de bewoordingen* van het beding gesteund heeft en hij overweegt dat wanneer, zoals ten deze, een beding door een «professionele» verkoper werd geredigeerd, het voor de hand ligt dat het ten gunste van de niet professionele koper wordt uitgelegd. Ik heb vernomen dat sommige hoge magistraten dit arrest van de Hoge Raad betreuren dat trouwens ook door anderen wordt gekritiseerd.

Ik meen evenwel te moeten vermelden dat de Hoge Raad reeds op 4 mei 1932 beslist had «dat toch de uitlegging van de brief van (...) behoort tot de taak van de rechter, die over de feiten oordeelt, en diens interpretatie van de inhoud niet met vrucht in cassatie kan worden bestreden wanneer die inhoud, gelijk ten deze het geval is, *kan* worden geïnterpreteerd als geschied is ¹⁷⁸».

Men raadplege elders ¹⁷⁹ de aanwijzingen die ik kan verschaffen nopens de rechtspraak van de Hoge Raad inzake artikel 1379 van het Burgerlijk Wetboek waarin wordt bepaald dat «indien de bewoordingen van een overeenkomst *duidelijk zijn*, men daarvan door uitlegging niet mag afwijken».

Toezicht door het Hof op de eerbiediging van de bewijskracht van een akte — Begrippen

33. De «bewijskracht van de akten» waarvan sprake in menigvuldige arresten van het Hof, waarin wordt beslist of die «kracht» al dan niet werd geschonden wordt bedoeld bij de artikelen 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek ¹⁸⁰. Te onthouden valt evenwel dat het Hof in de vorige eeuw, toen het de eerste arresten in die materie wees, ook uit de artikelen 1134 en 1135 van het Burgerlijk Wetboek heeft afgeleid dat de feitenrechter op straffe van censuur door het Hof «de bewijskracht» ¹⁸¹ van een door hem uitgelegde geschreven akte niet mag miskennen, en dus de zin ervan niet mag denatureren ¹⁸². Latere arresten doen uitspraak over de vraag door enkel in te gaan op de middelen die de schending aanvoeren zowel van de artikelen 1134 en 1135 als van de artikelen 1319, 1320, 1322 van het Burgerlijk Wetboek, zonder te preciseren welke van die bepalingen werd geschonden wanneer de vernietiging wordt uitgesproken omdat de bestreden beslissing met name «de bewoordingen van de akte heeft miskend». In de beknopte samenvattingen wordt evenwel gepreciseerd, dat «de rechter de bewoordingen moet eerbiedigen» van de akte die hij uitlegt, en zij vermelden uitdrukkelijk artikel 1319 van het wetboek ¹⁸³.

Akten met bewijskracht (in de zin van de artikelen 1319 e.v. van het Burgerlijk Wetboek)

34. Hoewel artikel 1319 van het Burgerlijk Wetboek slechts uitdrukkelijk de overeenkomsten bedoelt en artikel 1322 daarop in het bijzonder betrekking heeft, past het Hof het daaruit afgeleide begrip «bewijskracht van de akte» toe op alle geschreven akten en dus in burgerlijke zaken, handelszaken, in fiscale, sociale en strafzaken, in het publiek recht in het algemeen. Ook in Frankrijk sanctioneert het Hof van Cassatie het «denatureren» ¹⁸⁴ van welke akte ook door te beslissen dat de feitenrechter aldus artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek geschonden heeft hoewel dit artikel slechts uitdrukkelijk de overeenkomsten bedoelt.

Het Hof censureert dus de schending van de bewijskracht — in de zin van de artikelen 1319 tot 1322 van

¹⁷⁴ «Het feitelijk oordeel (van de rechter) kan niet met succes in cassatie worden aangetast, zulks ook niet met motiveringsklachten (...) nu de overwegingen van het bestreden arrest niet innerlijk tegenstrijdig zijn, noch kennelijk op vergissingen berusten, terwijl ook uit het arrest of de gedingstukken niet blijkt dat essentiële stellingen van p.p. aan de aandacht van het Hof zijn ontsnapt» (Hoge Raad, 31 januari 1975, *N.J.*, 1975, nr. 327, blz. 1011, i.h.b. blz. 1015).

¹⁷⁵ Raadpl. de conclusie van de advocaat-generaal TEN KATE, inzake het arrest van de Hoge Raad van 1 juli 1977, *N.J.*, 1978, nr. 125, blz. 393, i.h.b. blz. 397, 1e kolom.

¹⁷⁶ ¹⁷⁷ Raadpl. de noot van G.J.S. bij Hoge Raad, 1 juli 1977, en de conclusie van de advocaat-generaal TEN KATE, *N.J.*, 1978, nr. 125, blz. 398, 2e kolom.

¹⁷⁸ Hoge Raad, 4 mei 1932, *N.J.*, 1933, 383.

¹⁷⁹ Zie nr. 27.

¹⁸⁰ Art. 1319: «De authentieke akte levert een volledig bewijs op van de overeenkomst die erin is vervat ...». Artikel 1322: «Een onderhandse akte die erkend is door degenen tegen wie men zich daarop beroept, of die wettelijk voor erkend wordt gehouden, heeft tussen de ondertekenaars van de akte dezelfde bewijskracht als de authentieke akte.»

¹⁸¹ Men neme er nota van dat de artikelen 1134 en 1135 van het Burgerlijk Wetboek het begrip «bewijskracht» niet vermelden.

¹⁸² Cass., 12 juli 1894, *Pas.*, 1894, I, 263. Enkele weken voordien leidde het Hof (zie het middel) zowel uit artikel 1322 als uit artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek af, dat de rechter aan een akte geen uitlegging mag geven die niet «verenigbaar is met de bewoordingen ervan».

¹⁸³ Raadpl. met name Cass., 18 juli 1895, *Pas.*, 1895, I, 257.

¹⁸⁴ Zie begrip nr. 31.

het Burgerlijk Wetboek — van elk aan de rechter ter beoordeling voorgelegd geschrift : welk geschrift al dan niet een juridische handeling van privaat- of publiekrecht vastlegt.

Tal van arresten hebben aldus beslist dat de rechter al dan niet de bewijskracht heeft geschonden van de conclusie¹⁸⁵, een connossement¹⁸⁶, een gedinginleidend exploit¹⁸⁷, een vonnis of een arrest¹⁸⁸, een brief¹⁸⁹, de stukken o.m. van een fiscaal dossier¹⁹⁰, een deskundigenverslag¹⁹¹, de processen-verbaal van vaststellingen van misdrijven, van getuigenverhoren¹⁹², een verzekeringsvoorstel¹⁹³, een advies van het college van burgemeester en schepenen¹⁹⁴.

Wettelijke Bewijswaarde — Bewijswaarde — Bewijskracht

35. Er moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen drie begrippen : de wettelijke bewijswaarde van een akte, de bewijswaarde van een akte, van een feit, van een verklaring, van een vaststelling... en de bewijskracht van een akte¹⁹⁵.

De wettelijke bewijswaarde van een akte is de mate of de graad waarin een akte volgens de wet bewijs oplevert en waardoor de rechter gebonden is : akte levert bewijs op tot betichting van valsheid, tot bewijs van het tegendeel, welk tegenbewijs, begin van bewijs.

De bewijswaarde van een gegeven — geschrift, getuigenis, vermoeden, bekentenis, vaststelling en gevolgtrekking van een ambtenaar, van een deskundige — is de geloofwaardigheid; het vertrouwen, het krediet, de ernst die de rechter daaraan in geweten kan hechten.

Er zij evenwel opgemerkt dat de uitdrukkingen zeer vaak door elkaar worden gebruikt, waarbij uit de context kan worden afgeleid welk het begrip is dat juist wordt bedoeld. Hoe dan ook, in de arresten van het Hof en in de beknopte samenvattingen in de Arresten van het Hof van Cassatie wordt terecht meestal een duidelijk onderscheid tussen de drie begrippen gemaakt.

36. De bewijskracht van een akte bestaat in de verste eerbiediging van hetgeen daarin schriftelijk is vastgelegd, van hetgeen de opsteller of opstellers daarin hebben willen vastleggen, ongeacht de wettelijke bewijswaarde of zelfs de bewijswaarde die daarvan kan of moet afgeleid.

J. Dabin schrijft : «Foi est due à l'écrit pour son contenu matériel et pour son contenu intellectuel, *id quod scriptum est id quod significatum est*»¹⁹⁶.

Tal van Franse, Nederlandse en Belgische auteurs hebben de wettelijke bewijswaarde en de bewijswaardé uiteengezet en geanalyseerd, en hebben daartoe de artikelen 1317 en volgende van het Burgerlijk Wetboek en de artikelen 1905 van het Nederlands Burgerlijk Wetboek gecommentarieerd^{196a}.

Noch in de Nederlandse noch in de Franse rechtsleer wordt evenwel de bovenvermelde zin en de draagwijdte uiteengezet van het begrip «bewijskracht van de akten» die uit die artikelen worden afgeleid. Het Franse Hof van Cassatie heeft uit een ander artikel van het Burgerlijk Wetboek — artikel 1134 — afgeleid dat de rechter «quod scriptum est» moet eerbiedigen en dus de akte niet mag «denatureren».

In Nederland gebeurt het toezicht door de Hoge Raad op de uitlegging door de feitenrechter van de geschreven akten op een andere wijze¹⁹⁷ dan in Frankrijk en België.

In de Franse rechtsleer vindt men tal van uiteenzettingen over en analyses van het begrip «denaturering» van de akten door de feitenrechter, wat volgens de rechtspraak van het Hof van Cassatie een schending vormt van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek, welke stelling over het algemeen door de auteurs wordt bijgevalen ; bij ons daarentegen wordt het uit de artikelen 1319 en volgende van hetzelfde wetboek afgeleid begrip «schending van de bewijskracht» door zeer weinig auteurs bestudeerd. De auteurs die op deze algemene regel een uitzondering vormen zijn eminente rechtsgeleerden : H. De Page¹⁹⁸, J. Dabin¹⁹⁹ en F. Rigaux²⁰⁰. Laatstgenoemde heeft het probleem op substantiële, merkwaardige en grondige wijze onderzocht.

¹⁹⁶ R.C.J.B., 1947, 222.

^{196a} Vermeldenswaardig zijn de belangrijke werken over het bewijs van de Vereniging Jean Bodin waarvan professor J. Gilissen, auditeur-generaal bij Militair Gerechtshof, de eminente secretaris-generaal is.

¹⁹⁷ Zie nr. 32.

¹⁹⁸ *Traité*, III, nrs. 769 en 770 : «(...) il est parfois question de force probante due à (des) actes et de sa violation, mais dans un tout autre domaine que celui de la preuve. En d'autres termes, la force probante des actes authentiques s'impose parfois au juge dans des conditions particulièrement importantes pour l'application de certaines règles de droit. Cela se présente : 1° (...) 2° en matière d'interprétation des conventions. Le juge interprète souverainement les conventions sauf à ne pas se mettre en contradiction directe avec les termes de celles-ci. S'il le fait, il viole la foi due aux actes et le pourvoi doit être basé sur les articles, 1319 à 1322 du Code civil.» Zie ook *Traité*, II, nr. 566, blz. 551 e.v.

¹⁹⁹ *Loc. cit.*

²⁰⁰ *La nature du contrôle de la Cour de cassation*, afdeling VI, «Le contrôle de la foi due aux actes», blz. 279 e.v., nr. 174 e.v.

¹⁸⁵ Raadpl. Cass., 15 september 1964, *Pas.*, 1965, I, 47 ; 23 februari, 1 maart, 23 mei 1973, *Arr. Cass.*, 1973, 625, 645 en 927 ; 22 februari 1974, *ibid.*, 1974, 696.

¹⁸⁶ Cass., 26 maart 1965, *Pas.*, 1965, I, 793.

¹⁸⁷ Cass., 29 januari 1965, *Pas.*, 1965, I, 533.

¹⁸⁸ Cass., 7 mei 1925, *Pas.*, 1925, I, 241 ; 30 november 1973 en 22 april 1974, *Arr. Cass.*, 1974, 371 en 900.

¹⁸⁹ Cass., 20 september 1972, *Arr. Cass.*, 1973, 81.

¹⁹⁰ Cass., 1 december 1964, *Pas.*, 1965, I, 329.

¹⁹¹ Cass., 11 oktober 1973, *Arr. Cass.*, 1974, 170.

¹⁹² Cass., 11 januari 1965, *Pas.*, 1965, I, 459 ; 3 december 1973, *Arr. Cass.*, 1974, 379.

¹⁹³ Cass., 3 januari 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 495.

¹⁹⁴ Cass., 18 mei 1977, *Arr. Cass.*, 1977, 960.

¹⁹⁵ Zie noot 51 betreffende de uitdrukking die in de Nederlandstalige arresten het begrip «violation de la foi due» — miskenning van de bewijskracht — wil weergeven, wat leidt tot verwarring tussen *force probante* en *foi due*.

Zijn werk, dat dateert van 1966 toen hij nog zeer jong was en pas het ambt van substituut-procureur des Konings had neergelegd om zich uitsluitend aan het universitair onderwijs te wijden, verraadt een gedegen en heldere kennis van de delicate en moeilijke materie van de bevoegdheid en de macht van het Hof van Cassatie. Dat succes was des te opmerkelijker daar Rigaux niet behoorde tot het Hof of zijn diensten en evenmin tot de balie van cassatie om zodoende met die materie vertrouwd te raken.

De uiteenzetting van Rigaux over het begrip de bewijskracht van de akten noopt mij evenwel tot enig voorbehoud: hij herhaalt nauwkeurig en duidelijk wat door de procureurs-generaal P. Leclercq, L. Cornil en R. Hayoit de Termicourt — die wij reeds vaak hebben geciteerd en nog zullen citeren — werd uiteengezet in hun conclusies en hun noten; hij meent echter, ten onrechte, daarin opeenvolgende theorieën te onderkennen die zouden leiden tot drie tijdperken in de evolutie van het begrip en hij heeft vooral ongelijk waar hij oordeelt dat de laatste theorie «est dépassée par l'évolution récente de la jurisprudence (de la Cour)»²⁰¹.

Er bestaat geen tegenstrijdigheid tussen of evolutie in de noten en de conclusies van de drie procureurs-generaal: zij vullen elkaar gewoon aan en beogen elk meer bepaald een of andere plicht of bevoegdheid van de feitenrechter en de gevolgen daarvan voor het toezicht door het Hof²⁰².

37. De artikelen 1319 tot 1320 van het Burgerlijk Wetboek krachtens welke het, ingevolge een bijna honderdjarige rechtspraak van het Hof aan de rechter verboden is de bewijskracht van een akte te schenden, behoren tot hoofdstuk VI van titel III van boek III van het Burgerlijk Wetboek betreffende het *bewijs*. In elke desbetreffende commentaar geven de auteurs uitsluitend een uiteenzetting nopens de graad van het *bewijs*, waardoor o.m. de rechter gebonden is, van de verschillende vermeldingen van de authentieke en de onderhandse akten zoals dezelfde auteurs ook de aard van het tegenbewijs preciseren dat in voorkomend geval aan de bewijzen uit het *instrumentum* kan worden tegengeworpen.

Het is ongetwijfeld betreurenswaardig dat de rechtsleer weinig belang hecht aan de analyse van het begrip «bewijskracht» in de zin die wij thans bestuderen,

²⁰¹ Zie blz. 284 en 285, nr. 179.

²⁰² De procureur-generaal P. LECLERCQ heeft o.m. het verschil willen aanduiden tussen de Franse theorie van het «denatureren» en ons toezicht op de schending van de bewijskracht van de akten. Hij heeft ook — meer dan terecht — het misbruik beklemtoond van de middelen afgeleid uit de schending van de bewijskracht, waarbij de partijen het Hof willen verzoeken opnieuw in feite te oordelen. CORNIL heeft met nadruk gewezen op het belang van het onderscheid tussen de uitlegging van de overeenkomst en die van de akte tot vaststelling ervan. Hayoit de Termicourt heeft erop gewezen dat niet-motivering door de feitenrechter van zijn beslissing aan de bewoordingen van de akte niet de zin en de draagwijdte toe te kennen die ze normaal hebben, het Hof ertoe moet leiden te zeggen dat de bewijskracht is geschonden.

aangezien zij aldus geen uiteenzetting geeft over de erg belangrijke desbetreffende rechtspraak die aanzienlijke praktische gevolgen heeft. Het begrip op zichzelf vergt geen uitgebreide uiteenzettingen en men stelt soms met verbazing vast dat het tot zoveel verwarring leidt, inzonderheid bij het voordragen van de middelen.

Het ligt voor de hand dat een geschreven akte geen bewijs zou kunnen opleveren — wat volgens de artikelen 1319 en volgende het voorwerp is van het geschrift — indien hetgeen daarin wordt uitgedrukt straffeloos vervormd, verdraaid, gewijzigd, kortom genegeerd kon worden. De eerbied voor het idee, de bedoelingen, de feiten, de vaststellingen die men heeft willen uitdrukken en meedelen door gebruik te maken van het geschrift zou aldus in het gedrang komen.

Wanneer de wet — inzonderheid de artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek — bepaalt dat de geschreven akten bewijs opleveren, dan schrijft zij aldus noodzakelijk de eerbiediging voor van hetgeen door het geschrift is uitgedrukt.

Zo wordt ook de akte miskend of beter wordt haar bewijskracht geschonden, wanneer aan een geschrift — een proces-verbaal van verhoor, een conclusie van de partijen, een deskundigenverslag, een proces-verbaal van terechtzitting, de tekst van een vonnis of arrest ... — een zin en een draagwijdte wordt toegekend die een miskenning inhouden van hetgeen de auteur of de auteurs schriftelijk hebben uitgedrukt of meer bepaald van hetgeen zij schriftelijk hebben willen uitdrukken.

De bewijskracht van een akte wordt dus geschonden wanneer men miskent wat daarin wordt gereveleerd, vastgesteld, wat ze beoogt te reveleren of vast te stellen, wanneer men de akte dus iets anders doet «zeggen» dan hetgeen erin is uitgedrukt ... kortom wanneer men de akte doet liegen.

38. Om vast te stellen of een rechter aldus de akte heeft miskend moet het Hof nagaan wat men aan die akte heeft doen «zeggen» en vervolgens het resultaat van dat onderzoek vergelijken met de zin en draagwijdte van de akte. Daartoe mag het Hof natuurlijk enkel rekening houden met de bewoordingen, de termen van de akte, terwijl de rechter, zoals reeds werd gezegd, vaak kan en zelfs moet afwijken van de normale, gewone of gebruikelijke zin van die bewoordingen, omdat, o.m. de redactie onhandig was of omdat de woorden slecht waren gekozen of in een technische of conventionele betekenis werden gebruikt, en de rechter, aangezien hij moet vaststellen wat de opstellers in de akte hebben willen vastleggen, de zin en de draagwijdte ervan moet nagaan met inachtneming van het geheel van het geschrift en zelfs met behulp van extrinsieke elementen. Het is dus vaak ongepast, na die onderzoeken en vergelijkingen, te beslissen dat de rechter al dan niet in tegenspraak vervallen is met de «bewoordingen» van de akte..., aangezien die verkeerd, onjuist, onhandig of ongelegen kunnen gebruikt

zijn en daarom moesten worden afgewezen.

Om na te gaan of de rechter al dan niet de bewijskracht van een akte heeft geschonden moet het Hof dus ook noodzakelijkerwijze de akte uitleggen.

39. Maar het is van wezenlijk belang hier de perken van 's Hofs uitlegging en het verschil tussen de opdracht van het Hof en van de feitenrechter te benadrukken.

De uitlegging van de akten, zoals wij reeds meermaals hebben gezegd, wordt toevertrouwd aan de feitenrechters en dus niet aan het Hof. Dit moet waken over de correcte en eenvormige uitlegging van de rechtsregels en bijgevolg de schending ervan ten gevolge van een bepaalde uitlegging sanctioneren. Het is niet bevoegd om de uitlegging van de akten na te gaan en te sanctioneren, doch wel om na te gaan of de rechter, bij de uitlegging een rechtsregel heeft geschonden, o.m. de artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek betreffende de «bewijskracht».

De verzoening van die twee begrippen — enerzijds dat het Hof de schending van de bewijskracht van een akte moet sanctioneren en anderzijds dat de uitlegging behoort tot de onaantastbare bevoegdheid van de feitenrechter — leidt dus noodzakelijk tot het besluit dat het Hof nooit zijn uitlegging *in de plaats kan stellen* van die van de feitenrechter en dat het bijgevolg niet een uitlegging zal sanctioneren die niet met de zijne zou overeenstemmen, doch enkel een uitlegging die onverenigbaar is met de inhoud, de zin en de draagwijdte van de akte, kortom de uitlegging die niet «mogelijk»^{202a} is, waarvan de aanneming noodzakelijk de akte «doet liegen».

Tal van uitleggingen laten ruimte voor beoordeling en voor een andere wijze van begrijpen: de uitleggingen van de enen stemmen niet noodzakelijk overeen met de uitleggingen van anderen.

De opdracht van het Hof is vanzelfsprekend volledig verschillend wanneer het een rechtsregel uitlegt: 's Hofs uitlegging is de enige die het in aanmerking kan nemen en die het aan de feitenrechters moet opleggen.

Wanneer het Hof moet nagaan of de rechter al dan niet de bewijskracht heeft geschonden, zal het beslissen of de rechter al dan niet een dergelijke *uitlegging heeft kunnen geven* zonder de bewijskracht te schenden. Wanneer het de uitlegging van een rechtsregel nagaat, zal het beslissen of die wettelijk *is* of *niet*.

Vaak heeft men vóór U de «schending» aangevoerd van een rechtsregel²⁰³ — een wet in de materiële zin —

^{202a} Professor J. Ronse zou deze controle «marginaal toezicht» heten: raadpl. «Le contrôle marginal des décisions discrétionnaires en droit privé», in *Travaux du Centre national de recherches de logique — La motivation des décisions de justice*, blz. 403.

²⁰³ Betreffende het begrip «wet» en de verwarring waartoe dit kan leiden, raadpl. o.m. de noot get. F.D. bij Cass., 11 januari 1974, *Arr. Cass.*, 1974, 524, en de conclusie van het openbaar ministerie bij Cass., 30 januari 1976, *Arr. Cass.*, 1976, 632.

Er werden aan het Hof middelen voorgelegd, afgeleid o.m. uit schending van de bewijskracht van gemeentelijke of provinciale verordeningen, van de beslissingen van de paritaire comités die bij

terwijl het middel had moeten afgeleid zijn uit de miskenning van de bewijskracht van een beding van een akte en vice versa. Het onderscheid is nochtans van wezenlijk belang aangezien de bevoegdheden van het Hof in beide gevallen grondig verschillen.

Uit het nauwlettend raadplegen van de Arresten van het Hof blijkt duidelijk wat ik daarnet poogde te verduidelijken: wanneer voor het Hof een middel wordt aangevoerd dat afgeleid is uit de schending van de bewijskracht van een akte, stelt het Hof zijn uitlegging niet in de plaats en legt het zijn uitlegging niet op, doch het gaat na of de uitlegging van de rechter niet tot de overtuiging kan leiden dat die uitlegging «de akte heeft doen liegen»²⁰⁴.

Terecht schreef de procureur-generaal P. Leclercq in 1938 (*Pas.*, 1938, I, 66): «Méconnaissant (le) caractère essentiel de la Cour de cassation, la partie qui a vu souverainement interpréter contre elle une convention cherche, par une requête en cassation, à obtenir de la Cour qu'à l'interprétation du contrat consacrée par le *juge suprême du fait*, la Cour substitue la sienne, exactement comme lorsque le juge, souverain du fait, a interprété une loi, la Cour de cassation peut remplacer cette interprétation par une autre.» Reeds in 1935 (*ibid.*, 1935, I, 146) had hij erop gewezen dat de eiser vaak onder het mom van een beweerde schending van de artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek «soutient que le juge a mal interprété l'écrit et non pas qu'il en a violé les termes».

Men kan niet genoeg de nadruk leggen op de omzichtigheid waarmee het Hof te werk moet gaan wanneer gevraagd wordt te beslissen dat de uitlegging van de feitenrechter de bewijskracht schendt. Het moet enkel beslissen of die uitlegging plausibel en mogelijk is. Ik woonde talrijke discussies bij tussen pas benoemde magistraten die uitspraak moesten doen over de gegrondheid van een middel afgeleid uit de schending van de bewijskracht, waarbij een van hen zijn uitlegging tegenover die van de feitenrechter stelde, en een andere laatstgenoemde uitlegging aanvaardde of bijviel. Alleen reeds uit het feit dat dergelijke discussies kunnen ontstaan moet noodzakelijk afgeleid worden dat de bestreden uitlegging plausibel is en dat de bewijskracht van de akte dus niet werd geschonden.

Uitzonderlijk heeft het Hof nochtans de grenzen van zijn opdracht uit het oog verloren en is het te ver

koninklijk besluit bindend werden verklaard. Zij waren natuurlijk niet ontvankelijk nu het «wetten» betrof in de zin van i.h.b. artikel 608 van het Gerechtelijk Wetboek waarvan de juiste en wettelijke uitlegging aan de waakzaamheid van het Hof is toevertrouwd.

Op 8 oktober 1976 (*Arr. Cass.*, 1977, 160) moest het Hof nogmaals eraan herinneren dat een middel afgeleid uit schending van de bewijskracht van een verordenend koninklijk besluit — dat een «wet» is — niet ontvankelijk is. Men raadplege ook Cass., 8 november 1974, *ibid.*, 1975, 317.

²⁰⁴ Enkele voorbeelden: Cass., 2 oktober 1902, *Pas.*, 1902, I, 341; 16 juli 1915, *ibid.*, 1915-1916, I, 70; 7 mei 1925, *ibid.*, 1925, I, 241; 9 november 1964, 26 november 1964, 26 maart 1965 en 10 juni 1965, *ibid.*, 1965, I, 134, 306, 793 en 1090; 8 oktober 1965, *ibid.*, 1965, I, 181; 23 november 1974, *Arr. Cass.*, 1974, 335, en 28 maart 1977, *ibid.*, 1977, I, 814.

gegaan zodat men moet aannemen dat het zich ten onrechte in de plaats van de feitenrechter heeft gesteld²⁰⁵.

«Gemotiveerde» uitlegging van een akte door de feitenrechter

40. Het spreekt vanzelf dat de motiveringsregel van artikel 97 van de Grondwet geschonden wordt wanneer de feitenrechter, vóór wie een partij heeft aangevoerd dat een akte om die en die reden op die bepaalde wijze moest worden uitgelegd, daaraan zonder verantwoording een andere uitlegging geeft.

Maar een ander motiveringsprobleem is hier aan de orde want er is meer bepaald sprake van de schending van de bewijskracht van een akte.

De beknopte samenvatting van het arrest van 13 juli 1939²⁰⁶ luidt als volgt: «Le juge du fond, qui constate l'existence d'une convention et lui reconnaît force légale entre parties, a le pouvoir de rechercher et de déterminer l'intention de celles-ci. L'interprétation qu'il donne de la convention à cet égard est *souveraine lorsqu'elle est motivée*.»

In andere arresten werd die formulering overgenomen, meestal in de volgende vorm: «Overwegende dat de uitlegging die de feitenrechter geeft aan de akte *zonder de bewijskracht* van de bewoordingen ervan *te schenden* onaantastbaar is op voorwaarde dat hij ze motiveert»²⁰⁷.

Het arrest van 13 juli 1939 en de noot getekend R.H.²⁰⁸ hebben aanleiding gegeven tot bepaalde kritieken die niet helemaal ongegrond zijn²⁰⁹. Het arrest en de beknopte samenvatting zijn te absoluut. Men kan inderdaad niet beweren dat de uitlegging van een akte aan geen enkel toezicht van het Hof zal zijn onderworpen wanneer zij gemotiveerd is. Die motivering kan op zichzelf met name aantonen dat de bewijskracht van de

uitgelegde akte werd geschonden of dat, met schending van artikel 1341 van het Burgerlijk Wetboek, de rechter heeft aangenomen dat door getuigen of vermoedens een bewijs tegen en boven de inhoud van de akte werd geleverd.

Het Hof maakt dan ook geen toepassing van de strikte en absolute doctrine die uit het arrest en de noot van 13 juli 1939 volgt²¹⁰.

Hoewel de feitenrechter zijn uitlegging van een akte kracht heeft bijgezet door een motivering, gaat het Hof na of die motivering of de bestanddelen van de akte al dan niet tot de vaststelling moeten leiden dat de bewijskracht van de akte werd geschonden²¹¹.

De motivering waarvan hier sprake is echter natuurlijk niet van belang ontbloomt: zij kan elke beslissing van het Hof uitsluiten in de zin dat «de rechter de bewijskracht van een akte heeft geschonden» door de akte iets te doen «zeggen» dat verschilt van hetgeen de akte leek vast te stellen, wegens de gebruikte bewoordingen. Aldus, wanneer de rechter zegt dat, ofschoon een beding van een contract normaal die bepaalde zin heeft, het ten deze nochtans een volledig andere betekenis heeft gelet op de extrinsieke gegevens die hij uiteenzet, zou het Hof niet noodzakelijk de vernietiging wegens schending van de bewijskracht moeten uitspreken.

Aldus ook wanneer de rechter, hoewel in de conclusie van een partij drie grieven werden geuit, zou oordelen dat zij er slechts twee heeft aangevoerd, zou hij in beginsel de bewijskracht schenden van de akte die deze conclusie bevat, maar hij zou die slechts schijnbare schending verantwoorden door te preciseren dat de genoemde partij in een andere akte of in een in het proces-verbaal van de terechtzitting opgenomen verklaring, gezegd heeft afstand te doen van de derde grief.

Vaak wijst het Hof erop dat de rechter, indien hij zijn beslissing op meer precieze en omstandige wijze had gemotiveerd, zijn uitlegging had kunnen verantwoorden waarbij hij aan de akte of aan een gedeelte ervan een zin of een draagwijdte heeft toegekend die deze normalerwijze en blijkbaar niet kan hebben, maar dat het Hof, aangezien hij zulks niet heeft gedaan, de schending van de bewijskracht van die akte moet vaststellen²¹².

De motivering van de uitlegging door de feitenrechter is dus ongetwijfeld nuttig, maar zij heeft niet het belang dat uit de formulering van bepaalde beknopte samenvattingen of zelfs arresten kan blijken. Het is meer bepaald nutteloos te zeggen dat de bewijskracht werd geschonden *omdat de rechter zonder motivering iets doet zeggen* aan een akte die iets anders

²⁰⁵ Raadpl. Cass., 26 september 1963, *Pas.*, 1964, I, 92; 18 juni 1965, *ibid.*, 1965, I, 1137; 20 september 1972, *Arr. Cass.*, 1973, 81 en 13 maart 1974, *ibid.*, 1974, 776. Men kan ook de vraag stellen of het Hof in zijn arrest van 9 december 1965, *Pas.*, 1966, I, 491, toen het meende een tegenstrijdigheid te ontwaren in een arrest van een hof van beroep, niet in werkelijkheid enkel zijn uitlegging van een overeenkomst in de plaats heeft gesteld van die welke wettelijk door de feitenrechter aangegeven kon zijn. De tekst van de beknopte samenvatting is dienaangaande betekenisvol.

²⁰⁶ *Pas.*, 1939, I, 366.

²⁰⁷ Meer bepaald Cass., 16 maart 1978, *Arr. Cass.*, 1978, op zijn datum; zie ook de beperkte samenvatting van het arrest van 18 mei 1977, *Arr. Cass.*, 1977, 960, en Cass., 28 juni 1977, *ibid.*, 1977, op zijn datum.

²⁰⁸ «Quant à l'interprétation elle-même de l'intention ou de la volonté des parties, elle est donnée souverainement par le juge du fond à la condition toutefois qu'elle soit motivée, c'est-à-dire que le juge indique la raison pour laquelle il a interprété les termes de la convention comme il l'a fait.» Professor DABIN leert eveneens (*R.C.J.B.*, 1947, 215 e.v.): «Le juge est libre d'interpréter un acte juridique dans un sens manifestement contraire à la signification claire et précise des termes dans lesquels la volonté s'est exprimée à la condition toutefois que cette interprétation soit motivée, c.à.d. que le juge indique la raison pour laquelle il a interprété les termes de la convention comme il l'a fait.» Ook dit is een te absolute bewering.

²⁰⁹ Raadpl. met name de conclusie van de procureur-generaal L. CORNIL bij Cass., 4 april 1941, *loc. cit.*

²¹⁰ Raadpl. met name het arrest van 16 maart 1978 dat in een vorige noot werd aangehaald.

²¹¹ Raadpl. met name Cass., 26 november 1964, 7 januari 1965 en 10 juni 1965 (*Pas.*, 1965, 306, 436 en 1090) en 18 mei 1977 (*Arr. Cass.*, 1977, 960).

²¹² Raadpl. met name Cass., 26 november 1964 en 10 juni 1965 (*Pas.*, 1965, I, 306 en 1092).

vaststelt. Inderdaad, zelfs wanneer de beslissing gemotiveerd was, kon de bewijskracht nog geschonden zijn.

Verkeerde lezing van een akte, onoplettendheid, verstrooidheid of nalatigheid van de rechter — Schending van de bewijskracht van die akte

41. Men zou kunnen geloven en durven hopen dat dergelijke schendingen van de bewijskracht van een akte niet gebeuren; een dergelijke optimistische visie werd geuit door de procureur-generaal P. Leclercq²¹³.

Jammer genoeg leren de arresten van het Hof ons dat de rechter vaak de akte doet zeggen wat daarin niet wordt gezegd, niet omdat hij de zin en de draagwijdte ervan heeft nagegaan met inachtneming van haar verschillende bestanddelen, van de bedoeling van de partijen die eruit volgt of die blijkt uit extrinsieke gegevens, maar gewoon omdat hij de akte niet of slecht heeft gelezen of omdat hij nalatig of verstrooid is geweest. Die vergissingen zijn natuurlijk betreurenswaardig.

Aldus een rechter die oordeelt dat de rijkswacht een bepaald feit heeft vastgesteld, terwijl in het proces-verbaal niets dergelijks wordt vastgesteld maar wordt gezegd dat een deskundige die vaststelling heeft gedaan²¹⁴; de rechter in hoger beroep die zegt dat de eerste rechter de aansprakelijkheid tussen twee bestuurders op een bepaalde wijze heeft verdeeld, terwijl het tegenovergestelde is gebeurd²¹⁵; de rechter die beslist dat op een in een bepaald geschrift gedaan verzekeringsvoorstel niet werd geantwoord terwijl dit de gegeven antwoorden bevat²¹⁶.

Andere arresten hebben bestreden beslissingen moeten vernietigen, omdat zij wegens kennelijke vergissingen aan conclusies iets deden zeggen dat daarin geenszins werd gezegd²¹⁷.

Het is zonneklaar dat er in al die gevallen helemaal geen uitlegging is geweest en dat de bewijskracht van de akten onbetwistbaar werd miskend ten gevolge van hetgeen men gewone, doch niettemin betreurenswaardige vergissingen kan noemen.

Waarom zou men dan beweren dat de rechter de akte «heeft uitgelegd» op een wijze die onverenigbaar is met de bewoordingen ervan? Het volstaat — en het is juist — te zeggen dat de rechter aan de akte een zin of een draagwijdte heeft toegekend die onverenigbaar is met hetgeen daarin werd vastgesteld, betoogd of vermeld.

Schending van de bewijskracht van een akte die de wettelijkheid van het bestreden dispositief niet aantast — Middel zonder belang.

42. Een middel afgeleid uit de schending van de bewijskracht van een akte mist natuurlijk elk belang en is dus niet ontvankelijk wanneer het bestreden dispositief, zelfs wanneer de rechter die bewijskracht had geschonden, niettemin wettelijk verantwoord zou blijven aangezien die onwettelijkheid het dispositief niet heeft beïnvloed, met name omdat het door een ander motief wettelijk verantwoord wordt²¹⁸.

Vaak moest het Hof ook beslissen — en het valt te betreuren dat de eisers niet opgemerkt hadden dat dergelijke beslissingen onvermijdelijk waren — dat het middel afgeleid uit de schending van de bewijskracht van de conclusie van een partij zonder belang is, wanneer de rechter uitspraak heeft gedaan over het in conclusie voorgestelde middel zoals hij had moeten doen indien hij de aangeklaagde schending niet had begaan²¹⁹.

Misvattingen omtrent of verkeerde toepassingen van het begrip «schending van de bewijskracht van een akte» — Verschillende gevallen

43. De procureur-generaal P. Leclercq heeft mischien niet zonder enige overdrijving herhaaldelijk «de kunstgreep» aangeklaagd die de partijen menen te kunnen gebruiken door de schending van de artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek aan te voeren, om aan het Hof vragen voor te leggen «die niet tot zijn bevoegdheid behoren»²²⁰. We moeten echter vaststellen dat dat te wijten is aan de omstandigheden dat de partijen ofwel bewust of onbewust vergeten dat het Hof geen derde aanleg is, en derhalve hopen dat een middel afgeleid uit de schending van die artikelen het Hof in staat zal stellen uitspraak te doen over de feiten en de gegevens van het dossier — meer bepaald de bewijswaarde ervan — te beoordelen, ofwel zich de moeite niet getroosten na te denken over de betekenis van de schending van de bewijskracht van een akte en dus lichtvaardig een dergelijke miskennis aanvoeren, ofwel nog de schending van de artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek verwarren met andere schendingen van de «wet»²²¹.

²¹⁸ Raadpl. Cass., 4 maart 1966, *Pas.*, 1966, I, 859; 19 januari 1968, *Arr. Cass.*, 1968, 693, en 3 november 1972, *ibid.*, 1973, 219.

²¹⁹ Met name Cass., 10 mei 1969, *Arr. Cass.*, 1969, 874; 18 januari en 15 april 1971, *ibid.*, 1971, 480 en 761; 23 september 1971 en 19 juni 1972, *ibid.*, 1972, 91 en 976.

²²⁰ Noot bij Cass., 7 februari 1935, *Pas.*, 1935, I, 146, en 24 februari 1938, *ibid.*, 1938, I, 66.

²²¹ Soms wordt ook door elkaar de schending aangevoerd van de artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek en van tal van andere wettelijke bepalingen.

Raadpl. met name het middel tot staving van de voorziening dat aanleiding gaf tot arrest van 19 januari 1978 in zake *Calle t/Van Can*.

²¹³ Beknpte samenvatting van het arrest van 12 november 1932 en conclusie, *Pas.*, 1933, I, 10.

²¹⁴ Raadpl. Cass., 11 januari 1965, *Pas.*, 1965, I, 459.

²¹⁵ Raadpl. Cass., 30 november 1973, *Arr. Cass.*, 1974, 371.

²¹⁶ Raadpl. Cass., 3 januari 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 495.

²¹⁷ Raadpl. Cass., 15 september 1964, *Pas.*, 1965, I, 47; 23 februari, 1 maart en 23 mei 1973, *Arr. Cass.*, 1973, 625, 645 en 927.

We moeten echter aanvaarden dat de partijen die dergelijke vergissingen begaan, vooral wanneer zij niet bijgestaan worden door advocaten bij het Hof, vaak verzachtende omstandigheden kunnen aanvoeren, hetzij omdat sommige arresten of conclusies hen op het verkeerde pad hebben kunnen brengen, hetzij omdat de rechtsleer hun slechts van zeer weinig nut is geweest.

Verwarring tussen de schending van de bewijskracht en de beoordeling door de rechter van de bewijswaarde van de stukken of van de bestanddelen van het dossier — Verwarring tussen een dergelijke schending en de schending van wettelijke bepalingen die daarmee niets uitstaande hebben

44. Alleen het feit dat de rechter iets zegt of beslist terwijl een akte het tegendeel vaststelt wil natuurlijk nog niet zeggen dat hij de bewijskracht van die akte geschonden heeft wanneer hij zijn bewering afleidt uit de uitlegging van één of meer stukken of gesproken verklaringen en hij noch uitdrukkelijk noch impliciet zegt dat de genoemde akte iets anders vaststelt dan hetgeen ze werkelijk vaststelt, of ook wanneer hij op enig ander gegeven dan de akte waarvan men de schending zou aanvoeren heeft kunnen steunen. In al die gevallen doet de rechter «de akte niet zeggen wat ze niet zegt»²²². Men kan natuurlijk niet als een schending van de bewijskracht ener akte beschouwen de onaantastbare beoordeling door de feitenrechter van de bewijswaarde van alle bestanddelen van het dossier²²³; hoe dikwijls herhaalt het Hof trouwens niet dat het niet bevoegd is om te beslissen of de rechter de bestanddelen van het dossier juist of verkeerd heeft beoordeeld.

Een kritiek op het arrest van 22 april 1952²²⁴ lijkt meer voor betwisting vatbaar; daarin werd beslist dat de bewijskracht van een verslag van de belastinginspecteur geschonden wordt door het arrest van een hof van beroep waarin wordt gezegd dat getuigsschriften die een belastingplichtige had ingediend, zonder enig onderzoek werden afgewezen door de administratie, onder voorwendsel dat ze opgemaakt werden «pour les besoins de la cause» en geen waarborg boden «terwijl in het verslag wordt vastgesteld dat de inspecteur (...) de voorgelegde attesten heeft onderzocht». Ik, persoonlijk, ben er echter van overtuigd dat de rechter in een dergelijk geval, ongetwijfeld op verkeerde, of on-

volledige of zelfs zorgeloze wijze²²⁵ de bestanddelen van het dossier had geraadpleegd, maar dat zulks nog niet betekent dat hij op een akte heeft gesteund met miskenning van hetgeen daarin werd vastgelegd en ook niet dat hij uitdrukkelijk of impliciet aan die akte iets anders heeft doen zeggen. Het betrof, ten deze, enkel een slechte raadpleging of een verkeerde beoordeling van het dossier of van een der bestanddelen ervan, welke vergissingen niet aan het toezicht van het Hof kunnen worden onderworpen.

45. Het ligt voor de hand dat de bewijskracht van een akte — een gedinginleidend exploit — niet wordt miskend door de rechter die een daarin aangevoerd begrip anders kwalificeert zonder te betwisten dat daaraan een verschillende kwalificatie werd gegeven^{226/227}, en dat de rechter evenmin de artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek schendt door niet te antwoorden op een in conclusie geformuleerd middel²²⁸ zonder natuurlijk te betwisten dat dit middel daarin werd aangevoerd²²⁹.

Op 29 januari 1976²³⁰ werd ten onrechte beslist dat een interpretatief vonnis de bewijskracht van het uitgelegde vonnis had geschonden door daaraan een uitlegging te geven die strijdig is met de artikelen 793 en 794 van het Gerechtelijk Wetboek. Die wettelijke bepalingen waren geschonden, doch niet de bewijskracht van het uitgelegde vonnis, aangezien de bestreden beslissing daaraan geenszins motieven of een dispositief toeschreef welke het niet bevatte. Daarentegen heeft het Hof op 21 december 1977²³¹, in een gelijkaardig geval, de bestreden beslissing vernietigd op grond van, zoals het hoort, schending van artikel 794 van het Gerechtelijk Wetboek.

Rechter die uitspraak doet over niet gevorderde zaken of die op onwettelijke wijze het voorwerp of de oorzaak van de vordering wijzigt — Geen schending van de bewijskracht van de dagvaarding of van de conclusie

46. Wanneer de rechter uitspraak doet over niet gevorderde zaken of inzake een betwisting die door de

^{222/223} Raadpl. enerzijds, 9 oktober en 1 december 1964, *Pas.*, 1965, I, 134 en 329, 23 februari 1973 (*Arr. Cass.*, 1973, 683) en 17 januari 1975 (*ibid.*, 1975, 547) en, anderzijds, 16 februari 1965 (*Pas.*, 1965, I, 612) en 3 mei 1978 in zake Geerts t/Rizzo. Dezelfde onjuiste opvatting van het begrip vindt men in de voorziening die geleid heeft tot het arrest van 6 juni 1978 in zake Toussaint t/ Proost en Proost en Frayman t/ Toussaint. Daarin wordt aangevoerd dat het bestreden arrest de bewijskracht heeft geschonden van bepaalde stukken uit het dossier omdat het een vaststelling heeft gedaan die niet overeenstemt met de vaststellingen van die stukken, terwijl uit niets bleek dat de rechter daarop had gesteund of zelfs dat hij zijn bewering eventueel niet op andere gegevens had gebaseerd.

²²⁴ *Pas.*, 1952, I, 523. Zie ook de voorgaande noot in fine.

²²⁵ De belanghebbende partij had het hof van beroep kunnen vragen rekening te houden met het genoemd verslag, en indien het hof zulks niet had gedaan, kon ze nadien een middel aanvoeren afgeleid uit de niet-beantwoording van de conclusie (artikel 97 van de Grondwet).

²²⁶ Raadpl. Cass., 18 februari 1965, *Pas.*, 1965, I, 621.

²²⁷ In dat geval kan natuurlijk schending worden aangevoerd van de rechtsregel waarin het begrip uitdrukkelijk of impliciet voorkomt.

²²⁸ Vaak voorkomende vergissing in de aangevoerde middelen.

²²⁹ In het middel dat wordt beantwoord in het arrest van 5 mei 1977 (*Arr. Cass.*, 1977, 912) werd ook verkeerdelijk aangevoerd dat de rechter de bewijskracht van de processen-verbaal van de getuigenverhoren had miskend omdat hij aan de getuigen verklaringen had toegeschreven die verschillen van die welke volgens eisers conclusie door dezelfde getuigen werden afgelegd !!

²³⁰ *Arr. Cass.*, 1976, 627.

²³¹ In zake Buntinx en Pauwels R. en J.P. t/ de Paul de Barchifontaine, P.V.B.A. X en N.V. Y.

conclusie van de partijen is uitgesloten, dan schendt hij aldus geenszins de bewijskracht van het geding-inleidend exploit, van de akte van hoger beroep of van de conclusie, doch wel artikel 1138-2° van het Gerechtelijk Wetboek²³², behalve natuurlijk wanneer hij aldus uitspraak doet omdat hij bij vergissing heeft gemeend hetzij dat die betwisting hem in de genoemde akten was voorgelegd, hetzij dat ze in conclusie niet was uitgesloten.

47. Wanneer de rechter het voorwerp of de oorzaak van de vordering heeft gewijzigd terwijl hij zulks niet vermocht te doen, beslist het Hof nog meestal — en die «doctrine» wordt bijgevallen door de in de Arresten van Cassatie gepubliceerde beknopte samenvattingen — dat hij aldus de bewijskracht van de dagvaarding en van de conclusie van de partijen heeft geschonden²³³, terwijl de rechter door die enkele wijziging aan die stukken niet doet zeggen wat «ze niet zeggen», doch door overschrijding van zijn machten en bevoegdheden aldus met name de artikelen 702 en 807 van het Gerechtelijk Wetboek schendt, zoals terecht wordt gepreciseerd in de beknopte samenvatting 4° bij de tekst van het arrest van 13 april 1972^{234/235}

Miskenning van de bindende kracht van een overeenkomst (artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek) en schending van de bewijskracht van de akte tot vaststelling van die overeenkomst (artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek) — Onderscheid

48. Er moet onderscheid gemaakt worden tussen de uitlegging van een overeenkomst en de miskenning van haar bindende kracht (artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek). Wij hebben vroeger²³⁶ de gegevens verduidelijkt die deze twee begrippen onderscheiden.

Men mag ook de schending of miskenning van de bindende kracht van een overeenkomst niet verwarren met de schending van de bewijskracht van de akte tot vaststelling ervan.

²³² Sinds de inwerkingtreding van het Gerechtelijk Wetboek baseren schier alle arresten de vernietiging op de schending van artikel 1138-2° van het wetboek. Vroeger vormde de schending van de bewijskracht van de akten der rechtspleging (dagvaarding, akte van hoger beroep, conclusie) de grondslag van de beslissing tot cassatie (raadpl. met name Cass., 19 december 1963, *Pas.*, 1964, I, 416). Naar mijn bescheiden mening was dit een vergissing. Door aldus uitspraak te doen over niet gevorderde zaken of over onbestaande betwistingen zegt de rechter geenszins dat die akten vaststellen dat die betwistingen tussen partijen bestaan of dat zij vragen dat uitspraak wordt gedaan over «zaken» die zij niet aanvoeren; hij beperkt zich ertoe — wat volstaat — de rechtsregels te schenden die zijn opdracht, zijn machten en zijn bevoegdheden regelen. Men raadplege ook de noot E.K. bij Cass., 13 juni 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 1090.

²³³ Raadpl. met name 12 mei 1972 (*Arr. Cass.*, 1972, 850) en 22 december 1972 (*ibid.*, 1973, 445).

²³⁴ *Arr. Cass.*, 1972, 758.

²³⁵ Eventueel kan ook de schending van de aangepaste bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek inzake het hoger beroep aangevoerd worden (artikelen 1054 tot 1071 van genoemd wetboek).

²³⁶ Zie nr. 19.

Wij hebben uiteengezet²³⁷ dat het Franse Hof van Cassatie beslist dat de rechter artikel 1134²³⁸ van het Burgerlijk Wetboek schendt, wanneer hij onverschillig welke geschreven akte «denatureert», inzonderheid door ze uit te leggen.

Onze rechtspraak is zeer verschillend: wegens schending van de artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek vernietigt het Hof elke beslissing die de bewijskracht van een geschreven akte heeft geschonden — wat ook enigszins neerkomt op het denatureren van de akte — doch het spreekt de vernietiging uit wegens schending van artikel 1134²³⁹ van het Burgerlijk Wetboek wanneer de bestreden beslissing, zonder de bewijskracht te schenden, o.m. geweigerd heeft aan een *overeenkomst* de gevolgen toe te kennen die zij wettelijk tussen de partijen heeft of gewoon die gevolgen miskend heeft. Natuurlijk zal de rechter, wanneer hij de bewijskracht van een akte tot vaststelling van een overeenkomst heeft geschonden, *wegens* die «denaturering» daaraan het gevolg ontzeggen dat zij wettelijk heeft; hij zal bijgevolg artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek geschonden hebben. Het zou evenwel nutteloos zijn dat de eiser, ter aanneming van het middel afgeleid uit schending van de artikelen 1319 tot 1322 van het Burgerlijk Wetboek, ook schending van artikel 1134 aanvoerde.

Maar ook de genoemde schending kan natuurlijk zonder belang zijn, wanneer de rechter, ondanks de schending van de bewijskracht van de akte, aan de overeenkomst niettemin haar wettelijke gevolgen heeft toegekend.

Tal van arresten beslissen ook dat de bindende kracht van een overeenkomst niet wordt miskend (en dat ook de bewijskracht van de akte tot vaststelling ervan niet wordt geschonden) door de rechter die, na een beroep te hebben gedaan op extrinsieke omstandigheden of op andere geoorloofde interpretatietechnieken, daaraan het gevolg toekent dat zij tussen partijen heeft²⁴⁰.

Men neme er nota van dat het Hof op grond van een uitlegging waarvan het terecht oordeelde dat ze door artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek wordt opgelegd, beslist dat dit artikel niet op onverschillig welke geschreven akte toepasselijk is maar slechts op die welke een overeenkomst vastleggen.

De procureur-generaal Cornil heeft duidelijk gezegd: «Le juge qui donne effet à une convention, qu'il décide avoir été conclue par des parties bien que, d'après l'acte invoqué comme preuve, la convention soit

²³⁷ Zie nr. 38.

^{238/239} Artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt: «Alle overeenkomsten die wettig zijn aangegaan strekken degenen die ze hebben aangegaan tot wet. Zij kunnen niet herroepen worden dan met hun wederzijdse toestemming of op gronden door de wet erkend. Zij moeten te goeder trouw ten uitvoer worden gebracht.»

²⁴⁰ Raadpl. met name 21 november 1975 (*Arr. Cass.*, 1976, 375), 28 januari 1976 (*ibid.*, 1976, 623), 22 oktober 1976 en 28 januari 1977 (*ibid.*, 1977, 229 en 600).

autre, ne viole pas l'article 1134 du Code civil. Son erreur ne consiste pas à méconnaître que les conventions légalement formées tiennent lieu de loi à ceux qui les ont faites ; elle consiste à décider qu'a été faite et a le caractère obligatoire une convention autre que celle prouvée (constatée) par l'acte. Elle constitue donc une violation des articles 1319 et suivants»²⁴¹.

Het is ook interessant de gelijkaardige verduidelijkingen te lezen van de procureur-generaal Paul Lelercq^{242/243}.

Indien de rechter de bewijskracht van de akte tot vaststelling van de overeenkomst niet schendt en evenmin de gevolgen miskent die de partijen daaraan hebben willen geven, doch een wetsbepaling van openbare orde of een louter imperatieve wetsbepaling schendt door de rechten en verplichtingen van de partijen vast te stellen op een wijze die verschilt van de bij die bepaling opgelegde wijze, overtreedt hij niet artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek maar wel de genoemde wetsbepaling.

Het Hof beslist niet alleen dat de rechter de bindende kracht van een overeenkomst²⁴⁴ miskent wanneer hij zijn beslissing baseert op een voorwaarde die zij niet bevat (of aan de overeenkomst een beding toevoegt)²⁴⁵ of andere rechten en verplichtingen oplegt dan die welke werden bedongen²⁴⁶ of nog weigert of nalaat rekening te houden met een beding dat erin voorkwam²⁴⁷, maar ook dat er geen dergelijke miskenning geweest zou zijn indien de rechter wettelijk gesteund had op een uitlegging van het contract of op een wettelijke bepaling die het hem mogelijk maakte of waardoor hij werd verplicht hetzij rekening te houden met andere rechten en verplichtingen dan die welke klaarblijkelijk of zelfs werkelijk bedongen waren, hetzij een beding van de akte buiten beschouwing te laten of daaraan een beding toe te voegen²⁴⁸.

Hoewel enerzijds de schending van de bewijskracht van een akte tot vaststelling van een overeenkomst en, anderzijds, de miskenning van de bindende kracht er-

van of haar gevolgen, twee heel verschillende «onwettelijkheden» zijn, worden zij vaak verward of werd de ene in de plaats van de andere aangevoerd, aangenomen of in overweging genomen. Luidens de beknopte samenvatting van het arrest van 18 juni 1965²⁴⁹ wordt «de bindende kracht van een overeenkomst (...) geschonden door het arrest dat een beding van het bestek van dit contract uitlegt op een wijze die onverenigbaar is met de bewoordingen van genoemd beding» ; eigenlijk had men moeten zeggen dat aldus niet die bindende kracht, doch wel de bewijskracht van de akte werd geschonden, waarbij die schending *had kunnen leiden* tot een miskenning van de genoemde bindende kracht zoals door het arrest werd vermeld.

Er werd daarentegen verkeerdelijk betoogd, dat «de bewijskracht van een verzekeringsovereenkomst miskend wordt door het arrest dat bij die uitlegging van een der bedingen de toepassing ervan onderwerpt aan een voorwaarde welke door de overeenkomst niet wordt gesteld»²⁵⁰, terwijl de juiste formulering zou zijn dat het bestreden arrest aldus de bindende kracht van de overeenkomst heeft miskend.

In andere beknopte samenvattingen en arresten wordt nog gezegd dat de bewijskracht van een akte al dan niet werd geschonden, terwijl het alleen maar kon gaan om de miskenning van de bindende kracht van een overeenkomst²⁵¹.

Uitzonderlijk zouden de door het Hof gebruikte bewoordingen bij de niet voldoende aandachtige lezer de indruk kunnen wekken dat het uitspraak heeft gedaan over de miskenning van de bewijskracht van een akte tot vaststelling van een overeenkomst of van een geschrift betreffende een «gentlemen's agreement» dat bij die akte is gevoegd, terwijl het in werkelijkheid uitspraak heeft gedaan over een grief aangaande de miskenning van de bindende kracht van een overeenkomst²⁵².

²⁴⁹ *Pas.*, 1965, I, 1137.

²⁵⁰ Beknopte samenvatting van het arrest van 25 september 1967 (*Arr. Cass.*, 1968, 114). Raadpl. ook de beknopte samenvatting van het arrest van 17 oktober 1957 (*Pas.*, 1958, I, 147).

²⁵¹ Raadpl. *Cass.*, 15 juni 1971 (*Arr. Cass.*, 1971, 1038), 24 januari en 24 juni 1975 (*ibid.*, 1975, 583 en 1136) en 15 januari 1976 (*ibid.*, 1976, 575).

²⁵² Raadpl. arrest van 11 januari 1978 in zake Besloten Venootschap «Raadgevend Bureau B.W. Berenschot t/ Lingier».

Het bestreden arrest had vastgesteld dat tussen partijen een arbeidsovereenkomst voor *onbepaalde tijd* was gesloten en dat de werkgever overigens dezelfde dag aan de werknemer had geschreven : «Wij spraken met U over het gentlemen's agreement, dat inhoudt dat zowel U als wij de overeenkomst aangaan met de bedoeling hem *ten minste vijf jaar te laten duren*. Uit de aard van de zaak is dit ook niet in de formele aanstelling opgenomen.»

Nu het arrest oordeelde dat de werkgever zich aldus *juridisch had verbonden* om verweerder gedurende ten minste vijf jaar in dienst te houden, werd de eerste veroordeeld om aan de tweede een vergoeding te betalen van zeventien maanden loon als vergoeding wegens het vroegtijdige beëindigen van de overeenkomst.

Het Hof, na impliciet te hebben vastgesteld dat het «gentlemen's agreement» de partijen juridisch niet bond, zodat zij een overeenkomst voor onbepaalde tijd en niet voor vijf jaar hadden gesloten, vernietigt het bestreden arrest op grond dat «de woorden 'gentlemen's agreement' in een afzonderlijk schrijven naast de formele

²⁴¹ Conclusie bij *Cass.*, 4 april 1941, (*Pas.*, 1941, I, 121, inz. 122. Dezelfde verduidelijkingen vindt men in notitie 2 gepubliceerd bij het arrest van 17 november 1932.

Wanneer het middel tot cassatie hierop gebaseerd is dat het bestreden arrest de bewijskracht van de akte tot vaststelling van de litigieuze overeenkomst heeft geschonden, bestaat het feit dat wordt verweten aan de bestreden beslissing in een overtreding van de artikelen 1319 en volgende van het Burgerlijk Wetboek en niet van artikel 1134 (*ibid.*, 1933, I, 9).

²⁴² Noot 1 bij *Cass.*, 10 maart 1927, *Pas.*, 1927, I, 175.

²⁴³ Men raadplege ook de noot 3 onder het arrest van 13 juni 1975 (*Arr. Cass.*, 1975, 1090) en de noten 3, 4 en 5 onder *Cass.*, 8 mei 1971, (*ibid.*, 1971, 886).

²⁴⁴ In een dergelijk geval beslist het Hof natuurlijk niet dat de bewijskracht van de akte is geschonden.

²⁴⁵ Raadpl. met name *Cass.*, 25 september 1974 (*Arr. Cass.*, 1975, 104), 23 januari 1976 (*ibid.*, 1976, 614) en 20 mei 1977 (*ibid.*, 1977, 962).

²⁴⁶ Raadpl. met name 13 mei 1976 (*Arr. Cass.*, 1976, 1019).

²⁴⁷ Raadpl. met name *Cass.*, 16 maart 1972 (*Arr. Cass.*, 1972, 672).

²⁴⁸ *Cass.*, 8 mei 1971 (*Arr. Cass.*, 1971, 886), zie inzonderheid de beknopte samenvatting 2, en 13 mei 1976 (*ibid.*, 1976, 1019).

Besluit

49. Tijdens het onderzoek van de problemen waarop ik uw aandacht heb willen vestigen, heb ik gepoogd bepaalde besluiten te trekken.

Ik moge deze aanvullen met de volgende bedenkingen die, naar ik verhoop, passen bij het slot van mijn uiteenzetting.

Er moet een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen de bewijswaarde, de wettelijke bewijswaarde van een geschreven akte en haar bewijskracht.

Ook mag men niet uit het oog verliezen dat er een substantieel verschil bestaat tussen de taak van het Hof m.b.t. de uitlegging van de «wetten» en zijn taak m.b.t. de bewijskracht van de akten of de bindende kracht van overeenkomsten. In laatstgenoemd geval mag het Hof zich niet in de plaats van de feitenrechter stellen.

Ik verwijs dienaangaande naar mijn bovenvermelde overwegingen.

Uit het raadplegen van de arresten blijkt dat het Hof vrijwel altijd, en zonder onderscheid naar gelang van de aard van de bewuste akte of van de tegen de feitenrechter gerichte grief, zegt dat de rechter de akte of een van haar bedingen of delen *uitgelegd* heeft op een wijze die al dan niet verenigbaar²⁵³ is met de *bewoordingen* ervan.

«Bewoordingen» betekent doorgaans in het normale taalgebruik²⁵⁴, wanneer men de bestanddelen van een geschrift bedoelt, de woorden, de uitdrukkingen, het verbum, dat wil dus zeggen alles wat daarin voorkomt tot weergave van een gedachte, een bedoeling, een vaststelling, een feit...

Wij hebben kunnen vaststellen en eraan herinneren dat de feitenrechter, om de bedoeling van de partijen en

aanstellingsbrief (...) *onverenigbaar zijn met het oordeel van het arbeidshof* dat, door deze brief *bij het basiscontract* van 'onbepaalde duur', 'de waarborg van een minimumduur van vijf jaar' werd gevoegd».

Door de uitdrukking «zijn onverenigbaar met ...» zou het Hof ten onrechte de indruk kunnen wekken dat het een beslissing betreft omtrent de schending van de bewijskracht van een akte. Maar het kan natuurlijk niet om een dergelijke schending gaan, aangezien het Hof oordeelt dat de twee akten (overeenkomst en gentlemen's agreement) onverenigbaar zijn met de *beslissing van het bestreden arrest*. Uiteraard kon er geen sprake zijn van een schending door het arrest van elementen van het arrest zelf!

Door op grond van een dergelijke motivering vernietiging uit te spreken heeft het Hof enkel de — door het middel aangevoerde — schending van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek kunnen sanctioneren wegens miskenning van de bindende kracht van een arbeidsovereenkomst.

²⁵³ Het Hof lijkt — terecht — te zijn afgestapt van uitdrukkingen zoals de uitlegging «formellement contraire» met de bewoordingen (raadpl. Cass., 29 oktober 1930, *Pas.*, 1931, I, 271) of «en opposition manifeste» avec les termes (raadpl. Cass., 17 mei 1934, *ibid.*, 1934, 283).

²⁵⁴ In het Frans komt het woord «terme(s)» in verschillende uitdrukkingen voor nl. in «être en bons termes»; «la chose en est aux termes de n'en plus faire de secret». In een syllogisme spreekt men van : les trois termes dont les idées combinées deux à deux forment les trois propositions. Men treft het ook aan in de wiskunde (termes d'un rapport, d'une proposition, d'une progression, chacune des quantités qui composent le rapport, la proportion, la progression) en in de algebra (terme ou monome).

in het algemeen van de opstellers van de akte te kunnen achterhalen, vaak aan de woorden en aan de uitdrukkingen een zin en draagwijdte moet toekennen die grondig verschillen van hun gebruikelijke betekenis, door te verwijzen naar de context, naar omstandigheden en naar extrinsieke feiten²⁵⁵. Het is derhalve niet verdedigbaar en het zou, in elk geval, weinig te verantwoorden zijn dat het Hof slechts acht zou slaan op de woorden, op de bewoordingen, op de uitdrukkingen bij de uitoefening van zijn toezicht op de wettelijkheid van de uitlegging, gelet op hetgeen de akte heeft vastgesteld, en dat het slechts zou moeten beslissen of die uitlegging al dan niet verenigbaar is «met de bewoordingen», dus slechts met de *bewoordingen* van de akte. Het Hof zou moeten zeggen dat de uitlegging al dan niet verenigbaar is met de zin en de draagwijdte van de akte en dat haar bewijskracht dus al dan niet werd geschonden²⁵⁶.

Het lijkt me evenmin aangewezen dat het beslist dat de *uitlegging* van de rechter al dan niet de bewijskracht van een akte heeft geschonden, wanneer de rechter deze niet heeft uitgelegd doch enkel haar zin of draagwijdte heeft miskend wegens een verkeerde lezing, een onoplettendheid, een verstrooidheid of een nalatigheid²⁵⁷. In die gevallen zou het Hof gewoon moeten zeggen «dat, door vast te stellen (erop te wijzen of te beslissen)...., de rechter de zin en/of de draagwijdte van de akte heeft miskend en dus haar bewijskracht heeft geschonden».

Heel wat middelen gewagen van de miskenning van de bewijskracht van een akte of van de schending van artikel 97 van de Grondwet — wij hebben de talrijke misvattingen benadrukt m.b.t. de uitlegging van deze grondwettelijke bepaling — en vragen in werkelijkheid dat het Hof zich in de plaats van de feitenrechter stelt, o.m. bij de uitlegging van de akten, de beoordeling van de gegevens van het dossier, het oordeel over de feiten.

Men meent aldus helemaal ten onrechte dat het Hof een derde aanleg is.

²⁵⁵ In de noot R.H. onder het arrest van 13 juli 1939 vindt men : «Il peut à la vérité être constant que les parties se sont maladroitement exprimées et ont voulu attribuer aux termes dont elles se sont servies un sens tout autre que leur signification normale.»

²⁵⁶ Sommige arresten of beknopte samenvattingen zeggen gewoon dat de feitenrechter al dan niet heeft uitgelegd op een wijze die verenigbaar is met de overeenkomst of beter met de akte tot vaststelling ervan.

Aldus reeds op 16 juli 1914 (*Pas.*, 1915, 1916, I, 70) : «La cour d'appel (...) ne s'est pas mise en contradiction avec les stipulations du cahier des charges.» Zie ook Cass., 28 juni 1974, *Arr. Cass.*, 1974, 1225 : (...) conciliable avec les termes de l'ensemble de ces stipulations».

Men zou eventueel kunnen schrijven : de feitenrechter heeft (of heeft niet) de akte of de betekenis en de draagwijdte van de akte «ontaard» (Raadpl. Cass., 17 januari 1977, *Arr. Cass.*, 1977, 552, en ook Cass., 19 december 1972, *ibid.*, 1973, 407). Maar, aangezien deze uitdrukking wordt gebruikt door het Franse Hof van Cassatie, welke rechtspraak verschilt van de onze, is het beter daarvan geen gebruik te maken.

²⁵⁷ Zie nr. 41.

We moeten vastberaden reageren tegen die schadelijke strekking die leidt tot overbelasting van onze kabinetten en van de rol der terechtzittingen.

Ik meen een plechtige oproep te moeten richten tot de balies en inzonderheid tot de balie van het Hof,

zodat met hun samenwerking een einde kan komen aan deze afwijkingen, die des te schadelijker zijn aangezien zij niet alleen de magistraten van het Hof afleiden van hun zeer zware en kiese opdrachten, maar bovendien de rechtsplegingen nutteloos rekken ten nadele van de rechtzoekenden.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 15 SEPTEMBER 1977

Voorzitter : de h. Trousse

Raadsheer-rapporteur : de h. Meeüs

Eerste advocaat-generaal : de h. Dumon

Advocaten : mrs. Ansiaux en Simont

1. Excepties—Nietigheid—Verkeerde benaming van verweerder in exploit—2. Onrechtmatige daad—Aansprakelijkheid—a. Vaststelling dat zware fout werd begaan—Niet voldoende om aan deze fout een quasi-delictueel karakter te verlenen—b. Aangestelde van vennootschap die contract had gesloten—Arrest gebaseerd op contractuele aansprakelijkheid van aangestelde—Niet wettelijk verantwoord.

1. Het middel van niet-ontvankelijkheid dat een verweerder in cassatie afleidt uit de verkeerde vermelding van haar benaming in het exploit van betekening van de voorziening, kan niet worden aangenomen als niet blijkt dat die onregelmatigheid de belangen van verweerder heeft geschaad.

2.a. Door het bestreden arrest werd eiser samen met de vennootschap waarvan hij de aangestelde is, in solidum tot betaling van schadevergoeding veroordeeld wegens gebrek aan toezicht over het pand dat door een schuldenaar ten voordele van verweerder werd gesteld en dat zij had laten opslaan in de lokalen en onder het toezicht van genoemde vennootschap.

De vaststelling dat eiser een zware fout heeft begaan die zijn persoonlijke aansprakelijkheid in het gedrang brengt, zonder dat gewezen wordt op het bestaan van de bestanddelen van een quasi-delictuele fout, is niet voldoende om aan deze fout een quasi-delictueel karakter te verlenen.

b. Door de fout van eiser enkel te beoordelen met betrekking tot de aard en de voorwaarden van de door de vennootschap aangegane verplichtingen en het bedrag en de wijze van vergoeding vast te stellen in verband met deze contractuele verplichtingen, terwijl hij enkel de aangestelde was van de vennootschap die het contract had gesloten, heeft het bestreden arrest zijn beslissing niet wettelijk verantwoord.

B. t/ P.V.B.A. T. en N.V. R.

Gelet op het bestreden arrest, op 9 juni 1976 door het Hof van Beroep te Luik gewezen ;

Over het middel van niet-ontvankelijkheid door verweerder tegen de voorziening opgeworpen en hieruit afgeleid dat het verzoekschrift tot cassatie bij exploit op 24 september 1976 betekend werd aan de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid La T.T., terwijl de benaming van deze vennootschap werd gewijzigd in T. van E., bij beslissing van de algemene vergadering van de aandeelhouders van 16 maart 1976, die bekendgemaakt werd in het Belgisch Staatsblad van 30 maart 1976 en dus aan derden kon worden tegengesteld, en dat bijgevolg het exploit de benaming van de geadresseerde niet bevat en evenmin de identiteit van de gedaagde, welke vermeldingen bij de artikelen 43, 3°, en 702, 2°, van het Gerechtelijk Wetboek op straffe van nietigheid zijn voorgeschreven :

Overwegende dat het middel van niet-ontvankelijkheid afgeleid wordt uit de verkeerde vermelding van verweersters benaming in het exploit van betekening van de voorziening ;

Overwegende dat niet blijkt dat de door verweerder aangevoerde onregelmatigheid haar belangen heeft geschaad ;

Dat het middel van niet-ontvankelijkheid niet kan aangenomen worden ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 1101, 1134, 1136, 1137, 1142, 1147, 1165, 1245, 1382, 1383, 1384, 2076 van het Burgerlijk Wetboek, 1 van de wet van 5 mei 1872 houdende herziening van het Wetboek van Koophandel betreffende het pand en de commissie en 97 van de Grondwet,

doordat, na te hebben vastgesteld, enerzijds, dat eiser directeur en dus aangestelde is van de naamloze vennootschap C., anderzijds, dat de voornoemde naamloze vennootschap C. krachtens een met de T.T. gesloten contract derde houdster was van goederen die ten voordele van de naamloze vennootschap T.T. in pand werden gegeven en tenslotte dat de naamloze vennootschap C. bij de uitvoering van haar contractuele verplichtingen een fout heeft begaan door «een overdreven — zoniet volledig — gebrek aan toezicht over het pand», het arrest eiser hoofdelijk met de naamloze vennootschap C. veroordeelt om aan verweerder 2.184.030 frank te betalen om de redenen «dat aldus het overdreven — zoniet volledig — gebrek aan toezicht over het pand is aangetoond, niet enkel vanwege de C., doch ook van haar directeur B. ; dat een rechtspersoon inderdaad een dergelijk toezicht slechts kan uitoefenen door bemiddeling van een fysieke persoon ; dat, in beginsel, dit de directeur was die vanzelfsprekend niet heeft gepoogd aan te tonen en, evenmin aanvoert, dat hij dit toezicht bij wege van een bijzondere of algemene maatregel aan een ondergeschikte heeft overgedragen » ; «dat

B. door een beweerde contradictie aan te voeren tussen het tegen hem gericht hoger beroep en de conclusie waarin hem door de T.T. voor de eerste rechter het recht tot optreden werd ontzegd, uit het oog verliest dat het aldus bestreden hoger beroep helemaal niets uitstaande heeft met die andere rechtsvordering betrekkelijk de oorzaak hiervan, enerzijds en van het hoger beroep anderzijds»; «dat de aldus door B. begane fout zo zwaar is dat zij zijn persoonlijke aansprakelijkheid in het gedrang brengt; dat de T.T. zonder deze fout geen schade zou hebben kunnen lijden»,

terwijl, eerste onderdeel, het arrest niet antwoordt op het middel dat eiser in conclusie ontwikkelde en afleidde uit zijn overtuiging «dat hij niet persoonlijk aansprakelijk was voor het verdwijnen van de in pand gegeven goederen» en dat hij «niet bevoegd was om in de zaak tussen te komen», om welke reden het beroepen vonnis hem buiten de zaak had gesteld, en het arrest, door eiser te veroordelen zonder zich uit te spreken over de ontvankelijkheid van de rechtsvordering tegen eiser en evenmin over de grondslag van zijn aansprakelijkheid, niet wettelijk met redenen is omkleed (schending van artikel 97 van de Grondwet);

tweede onderdeel, wanneer de niet-uitvoering van het contract te wijten is aan een fout van een aangestelde van een van de contracterenden, de andere partij enkel beschikt over een contractuele rechtsvordering tegen zijn medecontractant; zij tegen diens aangestelde niet over een contractuele rechtsvordering beschikt nu de aangestelde een derde is met betrekking tot het tussen haar en de persoon die hem heeft aangesteld gesloten contract; zij slechts over een quasi-delictuele rechtsvordering tegen de aangestelde beschikt wanneer de hem verweten fout niet de contractuele verbintenis schendt, doch een verbintenis waartoe een ieder is gehouden en wanneer deze fout een andere schade heeft veroorzaakt dan die welke enkel te wijten is aan de gebrekkige uitvoering van het contract, nu de aangestelde geen derde is met betrekking tot de uitvoering van het contract; het arrest, nu het eiser jegens verweerster veroordeelt wegens een fout waarvan het geen kwalificatie geeft, welke fout door hem als aangestelde werd begaan en die omschreven werd als een gebrek aan toezicht over het pand, dus een fout die enkel haar oorsprong vindt in de niet-uitvoering van het contract tussen de persoon door wie eiser werd aangesteld en verweerster, derhalve de regels inzake de contractuele aansprakelijkheid schendt (schending van de artikelen 1101, 1134, 1136, 1137, 1142, 1147, 1245, 1915, 2076 van het Burgerlijk Wetboek en van artikel 1 van de wet van 5 mei 1872 betrekkelijk het pand in handelszaken) de regel van de relativiteit van de overeenkomsten (artikel 1165 van het Burgerlijk Wetboek) en de regels inzake de quasi-delictuele aansprakelijkheid (schending van de artikelen 1382, 1383 en 1384 van het Burgerlijk Wetboek) schendt;

derde onderdeel, de vaststelling dat eiser een zware fout heeft begaan niet volstond om te besluiten dat hij zelf aansprakelijk is jegens verweerster (schending van alle in het middel vermelde bepalingen, behalve artikel 1165 van het Burgerlijk Wetboek);

vierde onderdeel, het tegenstrijdig is vast te stellen, enerzijds dat eiser de aangestelde van de contractant van verweerster is, wat tegelijkertijd impliceert dat hij een derde is ten opzichte van het contract en dat hij geen derde is ten opzichte van de uitvoering ervan, en, anderzijds, eiser aansprakelijk te stellen jegens verweerster voor een fout die enkel een contractuele verplichting schendt, wat insluit hetzij dat

eiser partij in het contract is, of dat hij een derde is ten opzichte van de uitvoering van dit contract; de veroordeling op grond van dergelijke tegenstrijdige motieven dus niet wettelijk met redenen is omkleed (schending van artikel 97 van de Grondwet);

Wat het tweede en het derde onderdeel van het middel betreft:

Overwegende dat uit de vaststellingen van het arrest volgt dat een pand, bestaande uit balen wol, door een schuldenaar ten voordele van verweerster werd gesteld en dat zij dit pand liet opslaan in de lokalen en onder het toezicht van de naamloze vennootschap C. waarvan de eiser Léon B. de directeur was;

Dat verweerster, bij de tegeldemaking van het pand, het ontbreken vaststelde van de partij 1146, die door haar schuldenaar was teruggenomen;

Overwegende dat het arrest, om de vennootschap die het toezicht over het pand had, en haar directeur, de eiser B. in solidum te veroordelen tot vergoeding van de schade die het gevolg is van dit tekort, de bedingen van het tussen de genoemde vennootschap en verweerster gesloten contract analyseert, en, meer bepaald, het beding uitlegt volgens welke de in pand gegeven goederen door de schuldenaar slechts teruggenomen mochten worden voor verwerking of levering met een toestemming en de gelijktijdige vervanging van het pand; dat het vaststelt dat verweerster geen toestemming had gegeven voor de terugname van de partij 1146 en dat de voorgestelde vervanging slechts wol van mindere kwaliteit betrof;

Dat het arrest, nu het bovendien erop gewezen had dat de vennootschap die het toezicht had over het pand een inventaris had opgemaakt waarop de partij 1146 nog voorkwam terwijl zij reeds was weggenomen, beslist «dat aldus het overdreven, zonet volledig, gebrek aan toezicht over het pand is aangetoond niet enkel vanwege de C., doch ook vanwege haar directeur B.; dat een rechtspersoon inderdaad van een een dergelijk toezicht slechts kan uitoefenen door bemiddeling van een fysieke persoon; dat in beginsel dit de directeur was die vanzelfsprekend zelfs niet heeft gepoogd aan te tonen, en evenmin aanvoert dat hij dit toezicht bij wege van een bijzondere of algemene maatregel aan een ondergeschikte heeft overgedragen»; dat het arrest bovendien erop wijst dat «B. zich beperkt tot louter beweringen (als goede huisvader te hebben gehandeld) of roekeloze uitspraken (dat de partij 1146 werd vervangen, hetgeen door bovenvermelde gegevens wordt tegengesproken)» en beslist «dat B. aldus een zware fout heeft begaan die zijn persoonlijke aansprakelijkheid in het gedrang brengt; dat de T.T. zonder deze fout geen schade zou kunnen lijden hebben»;

Dat het arrest om het bedrag van deze schade vast te stellen de bewaringskosten van het pand aftrekt van de waarde van de verdwenen goederen; dat het de vennootschap die belast was met de bewaring van het pand in solidum met de eiser B. tot betaling van schadevergoeding veroordeelt;

Overwegende dat het arrest niet wijst op het bestaan van de bestanddelen van een quasi-delictuele fout ten laste van eiser; dat de vaststelling dat het hier een zware fout betreft niet volstaat om haar een quasi-delictueel karakter te verlenen;

Overwegende dat uit de bovenvermelde vaststellingen en vermeldingen van het arrest daarentegen blijkt dat het hof van beroep de fout die het ten laste van eiser aanneemt enkel beoordeelt met betrekking tot de aard en de voorwaarden van de door de vennootschap waarvan hij de aangestelde was aangegane verplichtingen en het bedrag en de wijze van ver-

goeding waartoe het hem veroordeelt in functie van deze contractuele verplichtingen heeft vastgesteld ;

Dat het arrest, door op eisers contractuele aansprakelijkheid te steunen terwijl hij enkel de aangestelde was van de vennootschap die het contract had gesloten, zijn beslissing niet wettelijk verantwoordt ;

Dat het tweede en het derde onderdeel van het middel gegrond zijn :

En overwegende dat, aangezien het hof van beroep zijn arrest bindend heeft verklaard voor de naamloze vennootschap verzekeringen R., door eiser in tussenkomst opgeroepen partij, onderhavig arrest bindend moet verklaard worden voor deze vennootschap ;

Om die redenen,

en zonder het eerste en het vierde onderdeel van het middel te moeten onderzoeken die tot geen ruimere cassatie kunnen leiden,

Vernietigt het bestreden arrest doch enkel in zoverre het eiser, in solidum, tot schadevergoeding jegens verweerster veroordeelt en hem in de kosten van de beide instanties veroordeelt ;

Verklaart het arrest bindend voor de vennootschap R. ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan opdat daarover door de feitenrechter uitspraak zal worden gedaan ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van Beroep te Brussel.

NOOT—Zie en vergelijk : Cass., 4 juni 1971, R.W., 1971-72, 371 ; Cass., 7 december 1973, R.W., 1973-74, 1597, met noot van J. HERBOTS, *Arr. Cass.*, 1974, 395, met conclusie van de advocaat-generaal MAHAUX ; Cass., 3 december 1976, R.W., 1977-78, 1303, met noot van A. VAN OEVELEN.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

6e KAMER — 25 JANUARI 1978

Voorzitter : de h. Spaas

Raadsheren : de hh. Vanderhoeght en Raymaekers (rapporteur)

Advocaat-generaal : de h. Kuyl

Advocaat : mr. Lebacqz

Wapens—Verweerwapen—Alarmpistool geschikt om projectiel af te schieten.

Hoewel art. 1 van het K.B. van 26 december 1959, dat als verweerwapens rangschikt de revolvers en pistolen gekend onder de benaming van alarm- of startrevolvers en pistolen waarvan de loop geschikt is of geschikt gemaakt kan worden om een hard, vloeiend of gasachtig projectiel af te schieten dat van die aard is dat het de persoon op wie gemikt wordt, zelfs tijdelijk machteloos kan maken, zeer ruim is opgevat en ook die alarm- of startpistolen omvat waarvan de loop slechts tot voormeld gebruik geschikt kan worden gemaakt door middel van technische bedrevenheid en aangepaste apparatuur, kan toch niet meer als geschikt maken van een loop worden beschouwd het transformeren met uiterst gespeciali-

seerde middelen en zodanige ingrepen dat in feite een nieuwe constructie wordt bekomen.

P.

Overwegende dat het hoger beroep, regelmatig naar vorm en termijn, ontvankelijk is (Corr. R. Antwerpen, 13e kamer, 12 november 1977) ;

Overwegende dat artikel 1 van het K.B. van 26 december 1959, ter uitvoering van artikel 3, vijfde lid, van de wet van 3 januari 1933 op de vervaardiging van, de handel in en het dragen van wapens en op de handel in munitie, als verweerwapens rangschikt de revolvers en pistolen, gekend onder de benaming van alarm- of startrevolvers en pistolen, waarvan de loop geschikt is of geschikt gemaakt kan worden door welk middel ook om een hard, vloeiend of gasachtig projectiel af te schieten, dat van die aard is dat het de persoon op wie gemikt wordt, zelfs tijdelijk machteloos kan maken ;

Overwegende dat, hoewel deze bepaling zeer ruim is en ook die alarm- of startpistolen omvat waarvan de loop slechts tot voormeld gebruik geschikt gemaakt kan worden door middel van technische bedrevenheid en aangepaste apparatuur, enkel het geschikt zijn of geschikt te maken zijn van een bestaande loop onder de toepassing ervan valt ;

Overwegende dat wanneer het ombouwen met uiterst gespecialiseerde middelen zodanige ingrepen vereist dat in feite een nieuwe constructie verkregen wordt, men niet meer staat tegenover het geschikt maken van een loop ;

Overwegende dat de door beklaagde verkochte alarm-revolver Hw 1S Arminius volgens het deskundig verslag niet voorzien is van een loop, opgevuld door middel van een harde metalen stof, zoals gesteld in het P.V. nr. 240 van 9 januari 1977, doch van een cylinder in gehard staal, vooraan slechts over 10 mm uitgeboord ; dat deze cylinder bovendien transversaal doorboord is door een stift van 4 mm diameter in luchtgetemperd staal om uitboring na verhitting te beletten ; dat ten slotte om uitnemen ervan en door een echte loop vervangen te beletten een geharde stalen stift verticaal grijpend in de cylinder en het zinken raam is ingebracht ;

Overwegende dat een dergelijke cylinder derhalve geen loop is, doch voorkomt als een matrijs, die dan nog speciaal behandeld is om geschikt maken tegen te gaan (DV blz. 5) ;

Overwegende dat de constructeur dit voorstuk derhalve terecht als een «Rundstahlstück» of «Laufatrappe» (gefin-geerde loop) betitelde en de verkochte alarmrevolver geen loop heeft die geschikt is of geschikt gemaakt kan worden tot het gebruik beschreven in artikel 1 van het koninklijk besluit van 26 december 1959 ;

Overwegende dat de schuld van beklaagde aan het feit van de tenlastelegging door het onderzoek voor het hof gevoerd derhalve evenmin bewezen geworden is ;

NOOT—Over de omvorming van alarmpistolen

1. In het bovenstaand arrest wordt het koninklijk besluit van 26 december 1959, waarbij zekere alarmrevolvers en -pistolen bij de categorie der verweerwapenen worden gerangschikt, met gezond verstand en met mate toegepast.

Theoretisch kan ook een speelgoedrevolver of een lichtpistool worden omgevormd tot een verweerwapen en een vulpen of een wandelstok tot een geheim wapen, maar indien deze omvorming zelfs niet in het bereik van een normaal vakman ligt of slechts met behulp van een gesofisticeerde apparatuur mogelijk is, dan mag redelijkerwijze het tuig niet worden beschouwd als een verweerwapen (D. DE BUCK, *Wapens*, p. 76, nr. 185, A.P.R.).

2. Indien, zoals ten deze, de loop werd vervangen door een trans-versaal doorboorde cylinder, die niet geschikt is of niet aangepast kan worden om een projectiel af te schieten, valt het alarmpistool niet onder toepassing van het K.B. van 26 december 1959.

Wie een andere loop op een alarmpistool kan plaatsen, de trommelkamer uitboren, de slagpin aanpassen en de aangebrachte gaten dichtmaken met het geschikte soldeersel, mag ook bekwaam worden geacht om zelf een wapen te vervaardigen en heeft daarvoor vermoedelijk niet eens een alarmrevolver nodig.

A. Vandeplas

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (3e Kamer), 27 februari 1978

Arbeidsovereenkomst bedienden—Ontslag om dringende redenen—Formulering der redenen—Vroegere niet aangehaalde feiten—Toelichting van de ingeroepen grief.

Het Arbeidshof te Antwerpen wees in zijn arrest van 9 januari 1976 het verzoek van de werkgever van de hand om m.b.t. de onmiddellijke afdanking van een bediende vroegere afwezigheden te mogen bewijzen. Het stelde dat alleen de afwezigheid op een bepaalde dag als reden van ontslag in de afdankingsbrief werd aangehaald.

Het hoogste rechtscollège casseert :

«Overwegende dat de dringende redenen ter verantwoording van het ontslag zonder opzegging in de ontslagbrief zo moeten worden uitgedrukt dat daardoor, enerzijds, de ontslagen werknemer op de hoogte gebracht wordt van de hem verweten feiten en, anderzijds, de rechter het ernstige karakter kan beoordelen van de redenen aangevoerd in de brief en kan nagaan of ze dezelfde zijn als die welke voor hem worden ingeroepen ;

«Overwegende dat het arrest, zonder op dit punt te worden aangevochten, vaststelt dat in de brief als dringende reden staat vermeld dat verweerster 'op 23 mei 1973 niet op het werk was verschenen' ;

«Overwegende dat vroegere feiten echter, hoewel ze niet in de ontslagbrief worden aangehaald, toelichting kunnen verschaffen bij de in de brief vermelde grief ;

«Overwegende dat het arrest artikel 18 van de gecoördineerde wetten betreffende het bediendencontract schendt door 'het verzoek om de vroegere afwezigheden te mogen bewijzen' af te wijzen om de enkele reden dat 'alleen de afwezigheid op 23 mei 1973 als reden van ontslag werd aangehaald' ;

«Dat het middel gegrond is.»

(Voorzitter : de h. Gerniers—Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens—Advocaat-generaal : de h. Lenaerts—Advocaten : mrs. Bayart en Bützler—In de zaak : Belgische Staat t/L.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 2 maart 1978

Verzekering—Motorrijtuigen—Regresvordering—Art. 25, 6°, modelpolis—Bestuurder van minder dan 18 jaar neemt passagier op zijn bromfiets.

Eiseres tot cassatie, motorrijtuigenverzekeraar van verweerders, heeft tegen hen een op art. 25, 6°, van de algemene voorwaarden van de polis gebaseerde regresvordering ingesteld, op grond dat eerste verweerder, toen hij een verkeersongeval veroorzaakte, een passagier op zijn bromfiets vervoerde, hoewel hij nog geen achttien jaar was. Het bestreden arrest (Hof Bergen, 13 mei 1976), dat de vordering heeft afgewezen, o.m. met de overweging dat in art. 11, 3°, Weg-

verkeersreglement (1968) de woorden «voor zover alleen de bestuurder het rijwiel met hulpmotor berijdt» een beperking aanbrengen die betrekking heeft op de voorwaarden tot gebruik van het voertuig en niet op de vereiste minimumleeftijd van de bestuurder ervan, wordt om de volgende redenen vernietigd :

«Overwegende dat artikel 11, 3°, van het Wegverkeersreglement, zoals het luidde voordat het bij het koninklijk besluit van 13 oktober 1971 werd gewijzigd, de vereiste minimumleeftijd voor het besturen van een voertuig met eigen beweegkracht op achttien jaar vaststelt ; dat echter die leeftijd, bij uitzondering op de algemene regel, op zestien jaar wordt teruggebracht voor de bestuurders van rijwielen met hulpmotor voor zover alleen de bestuurder het rijwiel berijdt ;

«Dat daaruit volgt dat de bestuurder van een bromfiets, die nog geen achttien jaar oud is, deze bepaling van het verkeersreglement overtreedt wanneer hij een passagier vervoert ;

«Overwegende dat het arrest, door te zeggen dat het vereiste inzake de leeftijd van achttien jaar enkel een beperking vormt die betrekking heeft op de voorwaarden tot gebruik van de voertuigen, zijn beslissing niet wettelijk verantwoordt.»

(Voorzitter : de h. Trousse—Raadsheer-rapporteur : de h. Clousson—Advocaat-generaal : de h. Colard—Advocaat : mr. Simont—In de zaak : Verzekeringsmaatschappij D. t/B. en B.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 30 juni 1978

Verkeer—Vrachtwagenbestuurder, die aan een kruispunt naar rechts wil afslaan, wordt, terwijl hij aan het rode licht stilstaat, rechts door een fietser voorbijgereden, en vertrekt weer bij het groen worden van het licht — Door art. 17 Wegverkeersreglement (1968) beheerst maneuver.

«Overwegende dat, zoals uit het middel blijkt, het arrest (Hof Gent, 14 juni 1976) vaststelt dat de door eiser bestuurde vrachtwagen vóór de rode verkeerslichten aan de ingang van het kruispunt had stilgestaan, dat verweerster per fiets de vrachtwagen rechts voorbijreed toen deze nog stil stond, dat zij niet diende te stoppen omdat de lichten op groen oversloegen, dat zij rechts af sloeg en dat op 'hetzelfde ogenblik' de vrachtwagen zich terug in beweging stelde en insgelijks rechts af sloeg ;

«Overwegende dat het arrest verder erop wijst dat artikel 17 van het toen in vigueur zijnde algemeen verkeersreglement toepasselijk is, welke ook de reden van de stilstand is, en dat de bestuurder die aanzet dus gehouden is uit te zien of hij dit kan doen zonder de andere weggebruikers te hinderen, vooral wanneer hij af slaat en zodoende kans loopt de weg af te snijden van de fietsers die tijdens het stil staan naast de wachtende auto's zijn komen rijden ;

«Overwegende dat, op grond van die vaststellingen en beschouwingen, het arrest wettelijk oordeelt dat, al was de richtingsverandering van eiser door artikel 25 van voormeld wegverkeersreglement beheerst, hij niettemin artikel 17 van dit reglement had overtreden door zijn voertuig, na een stilstand vóór de verkeerslichten, opnieuw in beweging te stellen zonder verweerster, die steeds in beweging was gebleven, te laten voorgaan.»

(Voorzitter : de h. de Vreese—Raadsheer-rapporteur : de h. Surry—Advocaat-generaal : de h. Velu—Advocaten : mrs. Bayart en Dassesse—In de zaak : D. t/S.)

Arbh. Antwerpen (2e Kamer), 16 januari 1978

Handelsvertegenwoordiger — Statuut — Toepassingsfeer — Hoofdvoorwerp der arbeidsovereenkomst—Vermoeden—Bijkomstig karakter der vertegenwoordiging.

«Het hof sluit zich aan bij het standpunt van appellante in zoverre zij stelt dat de Handelsvertegenwoordigerswet 1963 enkel toepasselijk is op die bedienden wier arbeidsovereenkomst het bezoek en de prospectie van een cliënteel tot hoofdvoorwerp heeft (W. art. 2, lid

3 ; Arbh. Brussel, 28 juni 1972, *J.T.T.*, 1973, 23 ; M. Papier-Jamouille, *Le statut des représentants de commerce*, p. 39-41 ; R.P.D.B., compl. III, v°, «Contrat de travail et contrat d'emploi», nr. 129, L.E. Troclet en M. Patte, *Statut juridique des représentants de commerce*, I, p. 123, 124 ; A. Colens, *Le contrat d'emploi*, p. 303).

«Anders dan appellante, oordeelt het hof evenwel dat het wettelijk vermoeden dat artikel 2, lid 2, van de Handelsvertegenwoordigerswet vestigt, niet enkel slaat op het bestaan van een arbeidsovereenkomst voor bedienden, d.i. op het arbeiden in ondergeschiktheid. Naar het nagestreefde wettelijk doel beschouwd, houdt het kwetsieus vermoeden in dat elke overeenkomst tussen een opdrachtgever en een tussenpersoon, tot tegenbewijs, rechtens geacht wordt een handelsvertegenwoordigingscontract als omschreven in artikel 2, lid 1, uit te maken. Dit vermoeden slaat derhalve ook op het niet bijkomstig of occasioneel karakter van de vertegenwoordiging (M. Papier-Jamouille, *op. cit.*, p. 37 ; L.E. Troclet en P. Patte, *op. cit.*, I, p. 35).

«Appellante dient dus het bewijs te leveren van het accessoire karakter van de vertegenwoordigingsactiviteit waarvan zij *in casu* het bestaan erkent.»

(Voorzitter : de h. Rauws—Raadsheren in sociale zaken : de hh. Boon en De Decker—Advocaten : mrs. Buysens loco Van Goethem en De Groodt—In de zaak : N.V. I. t/ J.)

BALIELEVEN

Vlaamse Conferentie bij de Balie te Antwerpen

Samenstelling van het bestuur - Openingszitting op 14 oktober 1978

Voorzitter : mr. P. Dumez ; ondervoorzitter : mr. Jo Stevens ; penningmeester : mr. J. Bruneel ; secretaris : mr. Alois Peeters ; leden : mrs. L. Bouteligier, Freddy Rubens, Machteld De Rijck en Chris Janssens.

De plechtige openingszitting vindt plaats op 14 oktober 1978. Mr. Jean Mertens de Wilmars houdt de openingsrede over «Thomas Morus : Vijf eeuwen Utopie».

Vlaamse conferentie van de balie bij het Hof van Beroep te Gent

Samenstelling van het Bestuur - Openingszitting op 28 oktober 1978

Voorzitter : mr. Arsène Ryckaert ; ondervoorzitter : mr. Gaston Moentjens ; secretaris : mr. Guy Naesens ; leden : mrs. Guido Aerts, Luk De Schrijver, Fred Evers, Monique Steyaert, Karel Van Hoorebeke, Rita Van Peteghem ; Vertegenwoordiger der Stagiairs : mr. Laurent Balcaen ; Vervangingsdienst : mrs. Annie-Roos Van Laeres, Beatrix Schoonjans

De plechtige openingszitting vindt plaats op 28 oktober 1978. Mr. Guido Aerts houdt de openingsrede.

BERICHTEN

Internationale aspecten van het faillissement

De Nederlandstalige afdeling van de *Belgische Vereniging voor Europees Recht en Belgische Rechtspraak in Handelszaken*

organiseren een gemeenschappelijke studiedag op vrijdag 20 oktober 1978 in de Universitaire Faculteiten van Kortrijk, Universitaire Campus, Faculteitsgebouw Wijsbegeerte en Letteren (zaal Gk 02) (teld. 056/217931).

Thema van de studiedag is : Internationale aspecten van het faillissement.

Programma

10.00 uur : Onthaal van de deelnemers op de campus.

10.30 uur : Samenvatting van de geschreven rapporten door :

1. H. Van Houtte, Het faillissement in het Belgisch Internationaal privaatrecht.
2. I. Verougstraete, Huidige stand van het Europees faillissementsverdrag.
3. J. Steenbergen en I. Verougstraete, De ontwikkeling van het faillissementsrecht in een Europese context.

13.15 uur : Lunch in het studentenhuys op de campus.

14.30 uur : Discussie met paneelleden o.l.v. M. Vandekerckhove (L. De Wilde, Y. Dumon, J.L. Duplat).

17.00 uur : Sluiting.

De gewone deelnemingsprijs bedraagt Fr. 500.- en voor leden van de Belgische Vereniging voor Europees recht, Vereniging voor Bedrijfsjuristen en abonnees van Belgische Rechtspraak in Handelszaken Fr. 300.-.

Voor wie zich nu abonneert op Belgische Rechtspraak in Handelszaken (jaargang 1978), betaalt slechts Fr. 1.100.- (abonnement en studiedag). In deze prijzen zijn alle kosten (lunch en de gedrukte rapporten) begrepen.

Inschrijvingen bij I. Verougstraete, Rechtbank van Koophandel, Gerechtsgebouw, Poelaertplein, 1000 Brussel ; betaling op rekening 000-0192931-95 van Belgische Rechtspraak in Handelszaken, Brussel.

Studiedag Vennootschapsrecht : Verantwoordelijk ondernemerschap

Op 27 oktober 1978 wordt te Leuven een studiedag gehouden over de keuze van een aangepaste vennootschapsvorm voor het voeren van een kleine of middelgrote onderneming.

Het onderwerp is bijzonder actueel tegen de achtergrond van de zeer goed gekende relativisering van de beperkte aansprakelijkheid zowel bij een beroep op krediet als bij gerechtelijke doorbraak na faillissement.

Preadviezen zullen uitgebracht worden door

- prof. Ronse over leugen en waarheid omtrent de onderneming met beperkte aansprakelijkheid ;
- prof. Vanistendael over het fiscaal regime van de eenmans-onderneming, V.O.F., Comm. V. en P.V.B.A. ;
- de heer Vandelanotte (Fiscale Hogeschool en accountant) over de begeleiding van de K.M.O.'s door de accountant ;
- prof. Van Acoleyen (Faculteit Toegepaste Economische Wetenschappen) over de financiering van de K.M.O.'s alsmede over de verantwoording van het kapitaal in de vennootschapsvormen met beperkte aansprakelijkheid.

De studiedag heeft plaats o.l.v. prof. Ronse in het College De Valk, Tiensestraat 41, te Leuven op 27 oktober 1978 van 10 uur tot 17.30 uur. De inschrijvingsprijs bedraagt 1.750 BF m.i.b. van de documentatiemap met de preadviezen en een gezamenlijke lunch in de Faculty Club, waarbij voor vervoer gezorgd wordt voor het traject tussen het College De Valk en de Faculty Club. Inschrijvingsformulieren kunnen verkregen worden op het Instituut voor Vennootschapsrecht, Tiensestraat 41, 3000 Leuven.

Het inschrijvingsrecht wordt vereffend door storting op rekening nr. 431-0349041-05 van het Instituut voor Vennootschapsrecht, Tiensestraat 41, 3000 Leuven, met vermelding van naam, beroep en adres.

Bijkomende inlichtingen worden gaarne verstrekt door de heer B. Van Bruystegem, assistent, tel 016/23.30.17, toestel 136.

TIJDSCHRIFTEN

Revue Générale des assurances et des responsabilités

ig. 51. Avril 1978. Nr. 4.

M. Van Ruymbeke, Et si la résolution n'était plus judiciaire...

Revue de droit penal et de criminologie

ig. 58. Janvier 1978. Nr. 1.

Colette Somerhausen, Les comités de protection de la jeunesse—Dix années d'expérience—F. Gorlé, Réformes partielles dans le domaine de la répression et de la prévention de la délinquance en Union Soviétique.

Mouvement communal

ig. 60. Avril 1978. Nr. 528.

Editorial—La vie de l'Union—Le Ministre de l'Intérieur à l'Union des Villes et Communes belges—J.-M. Leboutte, La loi du 20 février 1978 sur les subventions de l'Etat à certains investissements d'intérêt public—G. Campioli et M. Macar, Pour un observatoire urbain—G. Latour, Chronique «Fusions de communes».

Administration Publique

ig. 2. Avril 1978.

Jurisprudence.

Revue de droit intellectuel

ig. 68. Mars—avril 1978. Nrs. 3-4.

F.D. Foster et M. Liss, Pratiques déloyales dans le commerce d'importation des Etats-Unis, d'après l'art. 337 du Code de commerce de ceux-ci—Législation belge—Jurisprudence.

Journal de droit fiscal

sept.oct. 1977. Nrs. 9-10.

Jurisprudence.

Europees Vervoerrecht

Vol. XIII. Nrs. 1. 1978.

L. Peyrefitte, Le commissionnaire de transport et les autres auxiliaires de transport en droit français—R. Rodière, La faute inexcusable du transporteur aérien ; Appréciation concrète ou abstraite.

Rechtspraak

Cahier de droit Européen

1978. Nr. 1.

J. Groux, Le parallélisme des compétences internes et externes de la CEE—P.J.W. De Brauw, La libéralisation de la profession d'avocat en Europe après la directive du Conseil du 22 mars 1977—L. Defalque, Filiales communes et droit de la concurrence—Jurisprudence.

Recueil Dalloz

16e cahier. 26 avril 1978.

Philippe Gerbay, Les clauses de remboursement forfaitaire des frais de recouvrement judiciaire—Jurisprudence—Législation.

17e cahier. 3 mai 1978.

R. Plaisant, J. Lassier, J. Epstein, Le contrôle des concentrations en France : la loi nr. 77-806 du 19 juillet 1977—Législation.

18e cahier. 10 mai 1978.

Maurice Valléry-Radot, Le droit de préemption des S.A.F.E.R.—D. Hooreman, La décision «B.F. Nederland» de la Commission des Communautés européennes et l'article 86 du Traité de Rome—Jurisprudence—Législation.

19e cahier. 17 mai 1978.

René Savatier, Régimes matrimoniaux et droit comptable des entreprises. Tentative de conciliation et de coordination—Jurisprudence.

Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger

Mars-avril 1978. Nr. 2.

Claude Journés, L'administration des assemblées parlementaires sous la Cinquième République—Claire Daval, L'évolution poli-

tique et constitutionnelle de l'Espagne depuis la mort du général Franco—Michel Fromont, République fédérale d'Allemagne. Les événements législatifs et jurisprudentiels survenus en 1976—Jean-Pierre Bérout, Les transports scolaires—Maurice-Christian Bergères, Chronique des questions parlementaires écrites au Parlement français (1er janvier/30 juin 1977) — Marcel Waline, Notes de jurisprudence—Michel Franc, Conclusions des Commissaires du Gouvernement—Revue de jurisprudence administrative—Bulletin bibliographique—Index bibliographique par Thérèse Pinet.

Rechtstheorie

9. Band. 1978. Nr. 1.

Helmut Schelsky, Die Soziologen und das Recht—Hendrik van Eikema Hommes, State and Law—The Limits of the legal Competence of the State—Roland Wittmann, Induktive Logik und Jurisprudenz — Stig Jørgensen, Hermeneutik und Auslegung — Berichte und Kritik.

Jura Falconis

Vol. XIV 1977-78. N° 3.

Anne Dewaele en Paul Lemmens, De grondrechten in de Europese Gemeenschappen, en de gemeenschappelijke verklaring van het Europese Parlement, de Raad en de Commissie van 5 april 1977—Luc Van Campenhout, Het toepassingsgebied van artikel 1389 BW—Annemieke Spaens, De vereiste bewaamheden van de bestuurder volgens artikel 8.3 van het verkeersreglement—R. Poté, Verkeerswetgeving en Verkeersveiligheid—Ben Van Houtte, Vergoeding voor winstderving bij eenzijdige opzegging van een architectuurovereenkomst door de bouwheer—Een kritische benadering van art. 1794 BW—E. Aspeele, Over een onbevoegde beheerder in het wisselrecht. Bespreking rechtsvraag 7—R. Poté, Rechtsvraag 8 : wrak op hol—Rechtspraak.

Vol. XIV 1977-78. N° 4.

Jan Bergé, Van vroeger, nu en straks. Voorgeschiedenis, juridische betekenis en uitvoeringsprocedure van het gemeenschapspact—Filip Verbiest, De Gemeenschappen : autonomie met verruimde grenzen—Georges Anthoon, Brussel : ingewikkelde pacifikatie of eenvoudige verfransing ?—Hugh Driessen, Het inschrijvingsrecht—Paul Van Orshoven, Conflictenregeling en bestuurlijk toezicht.

Tijdschrift van de Vrederechters :

ig. 87. April 1978, N° 4.

Jurisprudentie.

Tijdschrift voor Gemeenterecht :

ig. 30. april-mei 1978.

Rechtspraak.

Info-Jura

ig. 5. april 1978. N° 4.

Rechtspraak—Rechtsleer.

De Verzekeringswereld

ig. 16. mei 1978. N° 185.

los nummer.

Tijdschrift voor Sociaal Recht

1978. n° 3.

Rechtsleer—Rechtspraak.

Case Summary

1 juni 1978.

Rechtspraak.

Limburgs Rechtsleven

ig. 4. 1978. N° 2.

Burgerlijk recht—Handelsrecht—Sociaal recht—Strafrecht—Schade en schadeloosstelling—Necrologie.

Belgische Vereniging voor Agrarisch Recht

ig. 1. 1978. N° 2.

R. De Meyer, Propriété foncière, exploitation agricole et forestière et environnement—A. De Leeuw, Propriété foncière, exploitation agricole et aménagement du territoire en Belgique—Wetgeving.